కడ నెవ్వ రుండి రని భటులతో ముచ్చటింప వా రెవ్వఁడో యొకభట్టు న్నాఁ డని పల్కిరి. దానిచే వాఁడే తనశిష్యుఁ డనియును రాజు తన్ని మిత్తంబుగఁ దనకు వర్తమానము పంచె ననియు నిశ్చయించి రాజుకడ కరుదెంచి యెదుట నిలువంబడియె. అపుడు రా జాతనిం జూచి "కుంజ రయూథంబు దోమకుత్తుకఁ జొచ్చెన్" అని సమస్య యిచ్చె. పెద్దన దాని విని యది భట్టుకవిసమస్యగ నూహించి యాతనిం దప్పక చూచి:—

"క. గంజాయి త్రాగి తురకల, సంజాతులఁ గూడి కల్లు చవిగన్నావా,
లంజలకొడకా యేటికిఁ, గుంజరయూథంబు దోమకుత్తుక సొచ్చెన్.

అని రోషంబుతో ననిన పెద్దనం గని రాజు నవ్వి యిదినానసమస్య, నన్నుం జూచి సంపూర్ణము సేయు మనుడుఁ జిత్తమని యిట్లనియె:—

"క. రంజన చెడి పాండవు లరి, భంజనులై విరటుకొల్వుపాలైరి కటా
సరిజయ! విధి నేమందును, గుంజరయూథంబు దోమకుత్తుక సొచ్చెన్"

అని యిట్లు పూర్ణము సేసిన నాతనిసమయస్ఫురణమునకు రాయం డలరి పొద్దాయె, శయనింపఁ బొండు. అని యాతని వీడ్కొలిపి భట్టుం జూచి దయతో నిట్లనియె, ఓయీ! నీవు భయ మందకుము. నిన్నుఁ గంటికిఁ ఱెప్పయుంబలె నాతనివలన హాని లేకుండ రక్షించెదను. ఇంటికిఁ బొమ్మని యాతనిఁ బనిచి తాను నా రాత్రి నిదురించి మఱునాఁడు ప్రేపకడ లేచి యాస్థానమునకు వచ్చి నిండోలగంబుండి భట్టును రావించి సభ్యుల కాతనిం జూపి "యీతని మనయాస్థానపండితులలో నొకనిగ నియమించితిమి. కావున నీతనియెడఁగూడ నాస్థానపండితులకుం జూపుగౌరవమే చూపవలయు" ననియెను. దానికి వారందఱును సమ్మతించిరి.

భట్టిట్లు రాజసన్మానము గాంచి విఱ్ఱవీఁగి విద్వజ్జనమును లెక్కింపక యుండెనఁట. ఇట్లుండఁ గొంతకాలంబు సనె. అపు డీతఁడు రాజానుగ్రహము విశేషముగఁ దనయెడఁ గల్గిన ట్లందఱకుం జూపఁ గోరి యొక

నొకదినంబున ఱేఁని బ్రార్థించి తనయిష్టానుసారముగా నొకకార్యము నడపుఁడనియె. దానికి రాజు సమ్మతించి యేమికార్య మనుడు నిట్లనియె. "చమత్కారార్థముగ మనయాస్థానములోనికొందఱుకవులను మీయాజ్ఞ యని తెల్పి సభకు రాఁగూడ దని నుడివెదను, ఇదియ నాయభీష్టమని యె, దానికి రాయఁడును సమ్మతించెను. అపుడు భట్టు సభలో నిలిచి కొందఱి నామములు జదివి వీరిని ప్రభుఁ డాస్థానమునకు మఱల రా నుత్తరం బిచ్చువఱకు వీర లిచటికి రావల దని తెల్పి యిదియు రాజాజ్ఞయే యనియె. రాజాజ్ఞయనుటంజేసి యలంఘనీయము గావున వల్లెయని వారందఱును నాస్థానంబు వాసి చనిరి. వారిలోఁ బెద్దనమొదలగుకవు లుండిరి. వీరందఱును గారణం బేమియు లేక రాజిట్లాజ్ఞ యొసంగుటకుఁ జింతించి యిది భట్టుచేత నైనదే కాని యింకొకటి కాదని నిశ్చయించి ముక్కుతిమ్మనయింటికిం జని యచ్చోఁ గూర్చుండి భట్టుచేష్టలు దలంచుచుండిరి. ఇట్లుండఁ గొంతతడవునకు భట్టందలం బెక్కి యావీథింజనుచుండె. తిమ్మనవాకిట నున్నకవికోటి యాతనికి దృష్టిగోచరంబయ్యె. వారింజూచి నిజప్రభావము వర్ణించికొని మాధవుం డనుతనభటునిం బిలిచి యిట్లనియె:—

"వాకిటి కావలితిమ్మన, వాకిటకవికోటి మాధవా కిటికోచే"

అని నగిన విని పెద్దన క్రుద్ధుండై యద్దిరే భట్టిట్టి కాఱు లఱచుచున్నాఁడు! చూడుఁడు? వీనికండక్రొవ్వు. మాటలో నైన వీనికి మనము చాల మని తలంచుచున్నాఁడు. తగునుత్తరం బిచ్చెదంగాక యని లేచి మొలుఁగత్తి యాతని నుద్దేశించి :—

"క. ప్రాకృతసంస్కృతధుర్ధుర, మూకీకృతకుకవితుంగమస్తాతతికిన్
వాకిటికావలితిమ్మన, వాకిటికవికోటి మాధవా కిట్టిచే."

అనుడుఁ బెద్దన గర్జారవమున కులికి మాఱు పలుక నోరాడకున్నభట్టు తనప్రోవం జని మఱునాఁ డావృత్తాంత మంతయు రాజునకుం

దెల్పె. దాని విని ధర్మము దప్పినమనకు వారా భయ్యముపడువారు ? పెద్దల నూరక నొప్పించుట మహాపరాధము. అని యూహించె.

ఒకనాఁడు కృష్ణరాయఁడు గజారోహణముఁ జేసి వాహ్యాళి వెడల నీపెద్దనకవి పైనుండి వచ్చుచు నొకసందుమళుపుఁ దిరుగునపుడు రాజును మిక్కిలి సమీపమునఁ జూచి భయవినయములు చూపుచు నిలువంబడినఁ గృష్ణరాయఁడు తనలోపమునకు క్షమాపణముఁ జెప్పుట కదియ సమయ మని యెంచి పెద్దనకవిని దనయేనుఁగుపై గౌరవముగా నెక్కించుకొని లోకములోనివర్తమానము లెట్లున్నవి? అని యడుగుడుఁ బెద్దన యాతని కిట్లనియె:—

మ. గవనుల్ బల్లిదమయ్యె ఢిల్లికిని మక్కాకోట మేటయ్యె నీ
భువనం బెల్ల నదల్చి పుచ్చె ననఁగాఁ బోలేరు సందేరులక్ష
దివసం బెక్కెబెడఁదకోటపురకాంతాగర్భనిర్భేదన
శ్రవణంబయ్యె భవత్ప్రతాపజయవార్తల్ కృష్ణరాయాధిపా.

అని పెద్దన చదువఁగా రాయలు మిగుల సంతసించి యతనికిఁ దనయాభరణం బొక్కదాని నిచ్చి యనంతర మతనిఁ దొల్లిటికంటె విశేషముగ మన్నించుచుండెను. ఈవృత్తాంతమునె యీపెద్దన కృష్ణరాయనిర్యాణానంతరము చెప్పిన.

“ఎదురైనచోఁ దనమదకరీంద్రము నిల్పి కేలూఁత మొసఁగి జేసి యెక్కించుకొనియె.”

అనుపద్యములో సూచించెను.

ఇట్లుగా విద్యావినోదములు పెక్కులు గావించి కృష్ణరాయఁడు స్వర్గమునకుం జనినయనంతర మీరాయలసంస్థానములోఁ గల్గినత్రొందర నింకొకచోఁ జెప్పియే యున్నారము. అట్టిసమయమునఁ బెద్దన శత్రురాజులపై ననేకపద్యంబులం జెప్పె ననియు నట్టిపద్యములవలనఁ గొన్నితొందరలు నివారితము లయ్యె ననియును గలదు. ఆపద్యములలోఁ గొన్ని మన కిపుడు సంప్రాప్తము లైనవి, వానికిఁ గలకథను వ్రాసిని వివరించెదను. ఎట్లనఁగా:—

కృష్ణరాయలు గతించినపిమ్మటఁ గటకాధిపుఁ డగుగజపతి విజయనగరము (ఆనెగొందిపై) దండెత్తి వచ్చి తత్పట్టణసమీపములో విడిసెను. దానికిఁ బ్రజలందఱును మిగుల భయముపడఁ దొడఁగిరి. అది చూచి పెద్దనామాత్యుఁడు గజపతికడకుం బోయి యీక్రిందిపద్యమును జదివె నెట్లన్నను:—

సీ. రాయరాహుత్తగండ రాచయేనుఁగు వచ్చి యారట్లకోట కోరాడువాఁడు,
సమ్మెటవరపాలసార్వభౌముఁడు కంచుతలుపులఁ గరుల డీకొలుపువాఁడు,
వెలగోలసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ జేసి సింహాద్రిజయశిలఁ జేర్చువాఁడు,
గడికోటమారాజ గండపెండేరంబుకూతుఁ గొడంబడఁ గూర్చువాఁడు.
గీ. కొడ తెలుంగవా చచ్చితో యూరశేవా, చీరఁ జాలక తొలఁగితో జీర్ణమైతో,
కనడరాజ్యంబు చొచ్చితే గజపతీంద్ర, తెఱచినిలు కుక్కసొచ్చిన తెఱఁగు గాదు.

అనుసీసపద్యమును విని గజపతి సిగ్గుపడి తాను గారణాంతరమున వచ్చితిం గాని వేఱు కాదని చెప్పి తనదేశమునకుఁ మఱలెనని ప్రతీతి గలదు.

కృష్ణరాయునియల్లుఁ డగు రామరాజు రాజ్యము చేయుతఱి నొకవెలయాలు మైసూరుదేశమునుండి వచ్చినది. దానివిద్యావిశేషములకు రామరా జెంతయు నలరి దాని నచ్చోఁ దనకుగా నిల్పుటకు యత్నించెను. ఆవృత్తాంతము కృష్ణరాయునికూఁతురు విని యట్టిపని నివారింపఁ బెద్దనకు వర్తమానము పంపినది. అతఁడును దగుసమయముం జూచుచుండెను, ఇట్లుండ రామరా జొకదినమున సభ చేయించి యావెలయాలివిద్యం బరీక్షింప నిర్ణయించి పెద్దనమొదలగుపెద్దల రావించెను. అట్టివిద్వత్సభలో నాగణికాశిఖామణి గానంబునం గల తనప్రావీణ్యముం జూపి సభికులమనంబు నలరించినది.

దానికి రామరా జెంతయు సంతసించి పెద్దనదిక్కు మొగంబై జాణగానచమత్క్రియల వర్ణించి సభను నానందింపఁ జేయు మనుడు పెద్దన సకరుణంబుగా నిట్లనియె. "ఓరాజేంద్రా నేను గృష్ణరాయఁడు

గతించినప్పుడే కవితాసంన్యాసము తీసికొని యుండితిని. కావుననే వర్ణనావిషయమగు కవిత్వము చెప్పను. ఒకవేళ జెప్పుదునేని యది భగవత్పరముగా నుండవలయును. ఇట్లు నన్ను వెలయాలిపైఁ గవిత్వము చెప్ప నుత్సహింపఁ జేయుట న్యాయము గాదు, మఱియొకవర్ణనమైనం గాదు. వెలయాలిని వర్ణించుట మఱియును హైన్యము గదా. దానిజీవన మెట్టిదో వివరించెదను. చిత్తగింపుఁడు :—

చ. పడిగము తమ్మలం బుమియు పల్లవకోటికి నోరు సేణి యుం
గడిసవరంబు సంతసారకాయ ఉరోజము లిచ్చు అచ్చపా,
వడి తొడ లూరుపుల్ గవనివాతియునంటులు మోవి యొడ్డిగి
జ్జడి వెలయాలిజీవనము జీవనమే యది యెంచి చూచినన్.

అని యిట్లు వెలయాలిదోషములు సమయోచితముగ నుడివిన రాజునకు దానిపై నుండుమోహము తగ్గింపవలయు నని తోఁచినది. పిమ్మట దాని నటు నిల్పుప్రయత్నము మాని సబహుమానముగఁ గారవించి సాఁగంబనిచెను.

కృష్ణరాయఁడు గతించినవెనుకఁ బెద్దన తనలోపము పాటించి యీక్రిందిపద్యము వ్రాసె. దీనిచే నీయిర్వురకుఁ గలమైత్రియుఁ గృష్ణరాయలగుణాతిశయమును గోచరమగును అదెట్లన్నను:—

సీ. ఎదురైనచోఁ దనమదకరీంద్రము నిల్పి, కేలూఁత యొసఁగి యెక్కించుకొనియె
మనుచరిత్రం బందికొని పురం వేగింపఁ, బల్లకి తాఁ జేతఁ బట్టి యెత్తెఁ
గోకట గ్రామాద్యనేకాగ్రహారము, ల్చాల పీమల నిచ్చి సంగరించె
బిరుదైనకవిగండపెండేరమున కీవ, తగు దని నాదుపాదమునఁ దొడిగె.

గీ. ఆంధ్రకవితాపితామహ యల్లసాని, పెద్దకవిచంద్ర యని నన్నుఁ బిలుచు నట్టి
కృష్ణరాయలతోడ ముగించుకొనక, వసుధఁ బ్రతికితి జీవచ్ఛవం బనంగ.

అని యిట్లు విలపించుచుఁ బెద్దన కొలఁదికాలములోపలనే మృతుండయ్యెను. అనంతరము భట్టుమూర్తి పెద్దనగారాపుత్త్రాదులం బరామర్శింప నతనియింటికిం జని వారిం గాంచి దైవయోగంబునకు దుఃఖించిన వినియోగం బేమి యున్న దని పెద్దనకడఁ దాఁ జదివినవిశ్వా

నముతో నిట్లనియె. "అయ్యయ్యో! నా కీకుఱ్ఱలం జూచిన జాలి యగు చున్నది. పెద్దన యింకను గొంతకాల ముండిన వీరికిం జదువుసంధ్యల నేర్పి తనయంతవారిం జేయును గదా! ఇపుడు వీరికి విద్య యలవడు టెట్లు తండ్రివిద్వాంసుఁడైనఁగొడుకులును నట్టివారగుట యెచ్చటనో గద అనుభట్టుమూర్తిపల్కులాలించి పెద్దనకుటుంబిని తనపుత్త్రులనతఁడధిక్షే పించుటగ నెంచి కనలి యిట్లనియె. నాపుత్త్రులు తండ్రిఁబోలె విశేషము గఁ బ్రజ్ఞావంతులు గాకున్న శ్లేషకవనము చెప్పికొని యైనను బొట్టపో సికొనెడువా రగుదురు పొమ్ము, వీరింగూర్చి నీవు వగవకుము. అను డు భట్టుమూర్తి యామెపల్కుల నాలించి తా శ్లేషకవి యవుటయుఁ దాఁ పెద్దనకు మిగుల నిష్టుండు గాకుండుటయుఁ దలఁచి యామె యట్ల నె నని యూహించి యనంతరము నిజనివాసమునకుఁ జనియెను.

ఆంధ్రపంచకావ్యకవులచారిత్రము.

## 11.

## *నంది తిమ్మన.

ఈ తిమ్మనచారిత్రము దెల్పుటకు మనకు రెండుగ్రంథములు గలవు. అం దొకటి పారిజాతాపహరణము. రెండవది యాంధ్రప్రబోధ చంద్రోదయము-అందు మొదటిదానిలో :—

"సీ. కౌశికగోత్రవిఖ్యాతుఁ డాపస్తంబ, సూత్రుఁ డార్వేలపవిత్రకులుఁడు
నందిసింగామాత్యునకును దిమ్మాంబకుఁ, దనయుండు సకలవిద్యావివేక
చతురుఁడు మలయమారుతకవీంద్రునకు మే, నల్లుండు కృష్ణరాయక్షితీశ
కరుణాసమాలబ్ధఘనచతురంతయా, నమహాగ్రహారసన్మానయుతుఁడు
గీ. తిమ్మనార్యుండు శివపరాధీనమతి య, ఘోరశివగురుశిష్యుండు పారిజాత
హరణ మనుకావ్య మొనరించె నాంధ్రభాష, నాదివాకరతారాసుధాకరముగ,

* ముక్కుతిమ్మన.

దీనింబట్టి చూడఁగా దిమ్మకవి కౌశికగోత్రుఁ డగునార్వేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁ డనియును, వీరిగృహనామము నందివా రనియును, నీతనితండ్రిపేరు సింగన యనియును, తల్లిపేరు తిమ్మాంబ యనియును, దేలుచున్నది - ఇతనిమేనమామపేరు మలయమారుతకవి. ఈమలయమారుతకవీంద్రుఁడు సకలవిద్యావివేకచతురుం డని ప్రబోధచంద్రోదయకృతిముఖంబునంగూడ వ్రాయఁబడినది. ఇతనిగ్రంథము లెవ్వియో యింకను మనకు గోచరము గాకున్నవి.

తిమ్మకవి గ్రంథారంభములోఁ దాను మొదట రాజాజ్ఞానుసారముగ నీపారిజాతాపహరణగ్రంథము రచియింపకుండుటంబట్టి యట్టిసందర్భము చెప్పఁడయ్యె. అనంతరము రాజు దానిం గృతి నందినాఁడు గావునఁ దన కాతనివలనం గలిగినవిశేషాదికము వక్కాణించి యుండెను. అందుఁ జతురంతయానమహాగ్రహారముం జెందెను. ఈతఁ డఘోరశివగురునిశిష్యుం డని వ్రాసియుండుటంబట్టి దక్షిణామూర్తిమంత్రోపాసనాపరుం డని తెలియవలయును. ఇట్టిశైవోపాసనమునం గల్గినప్రతిభవలననే తా నీగ్రంథమును రచియించితి నని మఱియు విస్పష్ట మగుకొఱ కాశ్వాసాంతగద్యములో "శ్రీమ దుమామహేశ్వరలబ్ధసారసారస్వతాభినంది" అని వ్రాసియుండెను. ఇతఁడె కాక యితనివంశ్యులలో మఱికొందఱుగూడ నీదక్షిణామూర్తి నుపాసించినట్లు కానుపించును. ఈదక్షిణామూర్తి నుపాసించువారికిఁ గవిత్వప్రౌఢిమయే కాక విజ్ఞానసంపత్తియుం గల్గు నని చెప్పుటకు శంకరాచార్యులే చాలియున్నారు.

## పారిజాతాపహరణము.

కృష్ణరాయలపేరిటఁ గృతి యీఁబడినపారిజాతాపహరణగ్రంథరచనమున కొకచిత్రమయినకథ గలదు. ఒకానొకదినమున రాయలు రాత్రి భోజనానంతరము పండితజనగోష్ఠిచే సభలో నిశీథముదనుక నుండి యాస్థానము చాలించి శయ్యాగృహంబునకుఁ జనియె. అచ్చో నాతనిపట్టమహిషి యంతకుమున్నె హంసతూలికాతల్పమునం గూర్చుండి చెలులతో ముచ్చటలాడుచు భర్త్రాగమనంబు వీక్షించుచుండె. నిశీ

థ మయ్యెఁ గావున నాపె నిద్రాభరంబునకు నోఁపఁజాలక పరాకున వ్యత్యస్తముగ శయనించినది. అత్తఱిఁ జెలు లాపెపై నొక్కపటము గప్పి యథేచ్ఛం జనిరి. కృష్ణరాయం డంతఃపురంబున కేతెంచి స్వతల్పమునఁ దొంటియట్ల శయనించె. ఇట్లుండ ననంతరము వ్యత్యస్తశయాన యైననిజమహిషి పాదనూపురరవం బాతనికిఁ గర్ణగోచరం బయ్యెను. తోడనే దిగ్గన లేచి మంచమునలుగెలంకులఁ బరికించి యచ్చోఁ బాదము లుంచి నిద్రించుభార్యం గాంచి కారణ మూహించుచుఁ గొంతవడికిఁ దెలిసి కోపించి తనలోఁ దా నిట్లనియె-"అద్దిరే యింతు లెంత మొఱకులు ఆలస్యము చేసితి నని నాపై నలిగినది గాఁబోలు. కోపించినఁ గోపించుఁ గాక నను నవమానింపఁ దలంపఁ దా నెంతటిది? ఇట్టియనుచితకృత్యమున కుద్యోగించినచో నొకపరి దండించిన ముం దెన్నం డిట్టిచేష్టలఁ జేయదు" అని పండ్లు పటపటం గొఱికి క్రూరదండనోపాయం బన్వేషింపుచు "భార్యాదండః, పృథక్ఛయ్యా" అని యున్నది గావున నట్లే చేసెదంగాక యని యచ్చోటు వాసి యింకొక భవనంబునకుం జని యచట శయనించెను. అనంతర మిట నాసాధ్వీమతల్లి యెల్లవృత్తాంతమును జెలికత్తియలవలన విని మనమున మిగుల దిగు లొంది కర్జంబు గానక యూరకుండెను. అట్లు గొన్నిదినములు గడచినవి.

ఇట్టివృత్తాంతము నంతయు నాపెయరణపుకవి యగుముక్కుతిమ్మన (నందితిమ్మన) చూచాయగ గ్రహించి వైళంబ పట్టమహిషికడ కరుదెంచి "తల్లీ! నీమొగము తొంటితేజంబుననుండ లేదు. దుర్లభకార్యమును జింతించుచున్నట్లు గాన్పించు. నే నుండ మీ రిట్లు చింతింప నేల? వృత్తాంత మెట్టిది యైన సెలవిం డనును రాజమహిషి "యంతఃపురరహస్యములు వెలువరించినచోఁ బ్రాణహాని యగును. నాపుణ్య మెట్లున్నదో యట్లగును వృథావిచారం బేల?" యనుడు నాతఁ డిట్లనియె. "తల్లీ! పుత్త్రుఁడు రహస్యము నీకంటెను గుప్తముగ నుంచి

కార్యము సానుకూలం బగునట్లు యత్నించు నని నమ్మెదము. నీపితృపక్షుండ నైననేను నీకింతమాత్ర ముపకారము నీయిష్టానుసారముగ నొనరింపలేకున్నచో నిచ్చో నుండులాభం బెద్ది?" అను తిమ్మనపల్కు లాలించి యాతెనియాలు కన్నీ రొలుక నేడ్చుచుఁ గడచినవృత్తాంత మామూలాగ్రముగఁ జెప్పినది. దాని నంతయు విని "తల్లీ నీ వింతమాత్రముచే భయంపడ నేల? ఈవారములోపల నీనాథుఁడు తనంతన నీకడ కరుదెంచి నిన్ను మన్నించును వగవకుము నేనుబోయి వచ్చెదను" అని నిజగృహమునకుఁ జనుదెంచి రహస్యమునం గూర్చుండి "రాజమహిషి నూరార్చుటకు నచ్చోఁ బ్రాగల్భ్యములు పల్కి వచ్చితిని. ఇపుడు కార్యం బెట్లు నిర్వహింతును. ఈవర్తమానము రాజునకుం దెలిసినచోఁ దలకొట్లగును. ప్రస్తావవశమున నన్యాపదేశముగఁ బల్కినచో నాతఁడు దీనిని గ్రహింపఁ దగునమర్థుండు. అసాధ్యుఁడు. ఆవులించినఁ బ్రేవులు లెక్కించువాఁడు. పిమ్మట నెటువోయి యెటు లయ్యెడినో" అని యనేకవిధంబుల నూహించి కొంతవడికి మనంబు పదిలంబు సేసికొని తన యిష్టదేవతకు మ్రొక్కి యిట్లు నిశ్చయించె. ఇపుడే తేనిపేట నొకప్రబంధము రచించి దాన దీని కనుగుణం బగుకథ పొందుపఱిచెదను. అందుఁ బ్రస్తావవశంబునఁ బల్కునట్లు మదభిప్రాయము తేటపఱిచెదను రాజును గడు రసికుఁడుగావునఁ దనలోపమును దానిచే నెఱింగి సుపథంబున వర్తించు నటులైనమదీప్సితము నెఱవేఱును.

అని తలంచి పారిజాతాపహరణం బనుకథఁ గొని ప్రబంధము రచియింప నారంభించెను. అందుఁ దొలియాశ్వాసముననే తనయభిప్రాయము తేటపఱిచి దానికిఁ దగుపద్యములు విరచించి దానిచేఁ దనయభీష్టంబు సిద్ధించు నని యెంచి గ్రంథ మంతయు వైశంబ పూర్ణము సేసి రాజునకుఁ దెలియఁబఱిచెను. అతఁడును గ్రంథములకుఁ గృతినాయకుఁడుగా నుత్సహించువాఁడు గావున నొకశుభదినమున సభఁ జేసి గ్రంథము జదువఁ దిమ్మనకు నాజ్ఞ యొసంగెను. అపుడు తిమ్మన తనమృదు

తరవాత్రైవ్యఖరి మఱియు నాగ్రంథమును జదువ నారంభింప నంత నారదుండు శ్రీకృష్ణసాన్నిధ్యమునకు వచ్చి పారిజాతసుమం బిచ్చిన వృత్తాంతము విన్నట సత్యభామ నాతఁడు నిందించుటయును సాత్రాజితికిఁ గల్గినకోపకారణమును శ్రీకృష్ణుఁడా పెకుఁ గోపోపశమనము సేయుటయుఁ జదివి భర్తయెడ నాయింతికి గోప ముడుగకున్న నారమాభర్త:—

"ఉ. పాటలగంధిచిత్తమునఁ బాటిలుకోపభరంబుఁ దీర్ప నె
ప్పాటను బాటుగామి మృదుపల్లవకోమలతత్పదద్వయీ
పాటలకాంతి మౌళిమణిపంక్తికి వన్నియ వెట్ట నాజగన్నా
టకసూత్రధారి యదునందనుఁ డర్మిలి మ్రొక్కె మ్రొక్కినన్.

అని చదివి విన్నటఁ దనయభిప్రాయము తేటపఱుప నిట్లనియెం.

"మ. జలజాతాసన వాస వాది సుర పూజా భాజనం బై తన
ర్చులతాంతాయుధుకన్నతండ్రిశిర మచ్చో వామపాదంబునం
దొలఁగం ద్రోచె లతాంగి యట్ల యగు నాథుల్ నేరము ల్సేయఁ బే
రలుకం జెందినయట్టికాంత లుచితవ్యాపారము ల్నేర్తురే."

అని చదివి దానికి విశేషదృష్టాంతములు దెల్పుచు సరసంబుగ స్త్రీలు కోపించి యొనరించెడివృత్తాంతముఁ జెప్పి యప్పట్టున మఱలఁ గోపించక శ్రీకృష్ణుఁ డెట్లుండెనో చూచితిరే యని:—

"చ. నను భవదీయదాసుని మనంబున నెయ్యపుఁగిన్కఁ బూని తాఁ
చినయది నాకు మన్ననయ చెల్వగునీపదపల్లవంబు
మత్తనుపులకాగ్రకంటకవితానము సోఁకిన నొచ్చు నంచు నే
ననియెద నల్క మానవు గదా యిఁక నైన నరాళకుంతలా."

అనునీపద్యమును జదివెను. తోడనే రాయనికిఁ దనమనంబున స్వకీయవృత్తాంతము జ్ఞప్తికి వచ్చి తా నిట్టిసమయమున నడిచినవిధమంతయు విరసముగఁ గాన్పింపఁ దనలోఁ దా నిందించికొనుచు "కృష్ణుఁడు లోకారాధ్యుఁ డయ్యును గోపించి తన్నినభార్యయెడ నెట్లు వర్తించెనో చూడుఁడు. కృష్ణునట్టిరసికుఁ డుండవలదా. అవ్వలివృత్తాంతము చదువుఁడు" అనుడుఁ దిమ్మన తనతంత్రము కార్యకారి యయ్యె నని లోన ముదితుండై మీఁదివృత్తాంతము చదివి సత్యభామ కృష్ణున కిచ్చినయుత్తరము లని యిట్లనియె :—

"క. మానంబె కాదవు పతులకు, మానమె ప్రాణాధికంబు మాన మఖిలస
న్మానములకు మూలం బగు, మానరహిత మైనబ్రదుకు మానిని కేలా."

అనుచు దీనిని రసపుష్టి చేసి యన్వయించి చెప్పిన విని రాజు బళే నీచెప్పిన దంతయు మేలుగ నున్నది. అనంతరవృత్తాంతముఁ జదువు మనుడు నాయాశ్వాస మంతయు ముగించెను. అంత సూర్యాస్తమయసమయమయినది.

అపుడు రాయఁడు పండితులం జూచి నేఁటికి నాస్థానమును జాలింత మని వారలకు సెల వొసఁగి తా నంతఃపురికి వచ్చి దాసీజనమును గాంచి కేళికాగృహము నలంకరింప నాజ్ఞ యొసంగెను. వార లతిసంభ్రమమునం జని రాజ్ఞి కవ్వార్తఁ దెలిపిరి. ఆమెయు యానందాబ్ధిమగ్నయై వారికిఁ గనకాంబరాభరణము లొసంగినది. రేఁడు నాఁటిరేయి భార్యాద్వితీయుఁడై సుఖముగ నుండెను. రాజమహిషి మఱునాఁడు వేకువ నవ్వార్త రహస్యముగఁ దిమ్మనకు నొక చెలికత్తెచేఁ బంచినది. దాని విని యాతఁడు నత్యంతానందంబు నందెను.

కృష్ణరాయలు పారిజాతాపహరణవృత్తాంతము విని యున్నవాఁడు గావున నందలికథాసందర్భము మనమునకు వింత దోఁపింప భార్యను బిలిచి యామెతో నిట్లనియె. "ముక్కుతిమ్మన చేసినపారిజాతాపహరణములోనికథాసందర్భము కల్పితమై యుండును. అట్లు గాకున్నఁ గృష్ణుఁడు తనభార్యకుఁ గోపముతీఱుపం జనినను ఆమె తన్నిన నూరకుండుట నిజముగఁ గల్గునా? ఇట్టిచిత్రవృత్తాంత మెప్పుడైనను జరుగునా? అనుడు నామె నవ్వి పురుషులు కాలానుసారముగఁ గార్యములు నడిపెదరు దీనియాథార్థ్యము కాలాంతరమున మీకే గోచరం బగు నని యప్పటికి నూరకుండెను.

పిమ్మట నారాజపత్ని తనచమత్కారమును బురుషులకక్కటితియును గనుపఱుప నొకయుపాయ మారయం దొడంగినది. అంతఁ దన దాసీజనములోఁ జిన్నవయసున నున్నట్టిరూపలావణ్యాతిశయముల నొప్పునట్టియొకజవరాలిం దెచ్చి తనయాభరణము లుంచి దానినలంకరించి.

తిమ్మన దానిని విని యాకవిశిఖామణి కవిత్వలాలిత్యమున కెంతయు సంతసించి తనచెవుల నున్న పచ్చలచౌకట్లాతనికి బహుమానం బిచ్చి రాజదర్శనమునకుం దోడ్కొని చనియెను. రాజును నవీనకవీంద్రుం జూచి యే ప్రశ్నంబును నడుగకముందె యాచౌకట్లెవరిబహుమానం బని యడిగెను. అపు డాకవి వాని మీయాస్థానకవివరుం డగుతిమ్మన యిచ్చె నని తెల్పెను. ఆమాటలువిని "యేమికారణమున నాతండు వీని నిచ్చె" నని యడుగుడు నాకవి "యాతనిపైఁ బద్యము చెప్పితి" నని విన్నవించెను. అపుడు రాజు దాని కెంతయు నాశ్చర్యము నొంది "యేదీ యాపద్యము విందము చదువుఁ"డనుడు నాకవియుం దానిం జదివెను దాని విని కడు సంతసించి రాజు కవిం జూచి మీపద్యములోని "గగనధునీ" అనుశబ్దంబునకు మాఱుగా "నాకధునీ" అని యుంచినచోఁ బద్యమునడక మఱియు సొబగుగ నుండునుజుఁడీ! యనియెను. అట్లే యుంచి యాపద్యము మఱలఁ జదివి దానియమకమున కెంతయు సంతసించి యాకవి ప్రభుసరసత మెచ్చి తనచెవుల నున్నచౌకట్లం దీసి రాజున కందించి స్వామీ! దేవరరసజ్ఞత కిది తగు బహుమానము కాదు. అయినఁ జంద్రున కొకనూలుపోగు అన్నట్లు లేనుగవిచంద్రుండ వగు నీకీపారితోషకం బిచ్చెదఁ గైకొమ్ము అనుడు సరసుండు గావున రాయండు వాని నందికొని యాకవియాచార్యసాహసములకు మెచ్చి యొకపల్లెరంబున వరాల నుంపించి యామీఁద నీచౌకట్లనుంచి యాకవికి మరల బహుమానం బిచ్చెను. అనంతర మాకవిశిఖామణి దాని కెంతయు సంతసించి పనివిని యథేచ్ఛం జనియెను.

ఈతిమ్మన యొకానొకదినమున క్షౌరకుం బిలిచి పనిగొని వాని నేర్పున కెంతయు సంతసించి యొకపద్యము వ్రాసి యిచ్చి దీనిం గొని చని మంచికవి కిచ్చితివేని నీకు రొక్కమెక్కుడుగ దొరకును బొమ్మనుడు మహాప్రసాద మని వాఁడు దానిం గొని కవులకుం జూప నారంభించె. అపుడు రామరాజభూషణకవి దానిచమత్కృతికి నలరి నాల్గువేలవరా లిచ్చి దానిని విలిచి తనవసుచరిత్రమునఁ గాలాంతరమున నుంచె నని వాడుక గలదు.

ఆపద్యం బెద్ది యనిన.—

నానాసూనవితానవాసనల నానందించు సారంగ మే
లా నన్నొల్లదటంచు గంధఫలి బల్కాననం దపం బడి యో
షానాసాకృతిఁ దాల్చి సర్వసుమనస్సౌరభ్యసంవాసి యై
పూనెం బ్రేక్షణమాలికామధుకరీపుంజంబు లిర్వంకలన్.

వసుచరిత్రము కృతినొందు సమయమున నున్న రాజు దీని విని వమువరాలు చేయు నీపద్య మనుడు రామకృష్ణుఁడు స్వామీ! అంత మట్టుకు మాత్రమే మీర లిప్పించినఁ గవి కింకను మూఁడువేలు నష్టము అనుడు రాజు కారణం బేమి యని యడిగెను. అపు డాతఁడు క్షౌరకునివృత్తాంతము దెల్పెను తిమ్మనకు ముక్కుతిమ్మన యని పౌరుష నామము గల్గుటకుఁ గారణ మీముక్కుపైని జెప్పినపద్యమే యని కొందఱియభిప్రాయము. ముక్కెక్కుడు గనుక నని కొందఱిమతము.

తిమ్మకవితమ్ముఁడును నతని మేనల్లుఁ డగుమలయమారుతకవియు ను బ్రబోధచంద్రోదయముం దెనిఁగించిరి. అందులో వారింగూర్చి యీక్రిందివిధమున నున్నది:—

సీ. కలదు కౌశికగోత్రకలశాంబురాశిమం, దారంబు సంగీతనంది నంది
సింగమంత్రికిఁ బుణ్యశీల పోతమ్మకు, నాత్మసంభవుఁడు మల్లయమనీషి
అతని మేనల్లుఁ డంచితభరద్వాజగో, త్రారామచైత్రోదయంబు ఘంట
నాగధీమణికిఁ బుణ్యచరిత్ర యమ్మలాం, బకుఁ గూర్మితనయుండు మలయమారు
గీ. తాహ్వయుఁడు సింగనార్యుండు నమృతవాక్కు, లీశ్వరారాధకులు కాంతులిలఁ బ్రసిద్ధు
లుభయభావల నేర్పరు లుపమపరస, మర్థు లీకృతిరాజనిర్మాణమునకు.

అనుదీనింబట్టి దీనిలోని మొదటికవీశ్వరుని యింటిపేరు నందివారని యును, అతనితండ్రిపేరు సింగయమంత్రి యనియును, తల్లిపేరు పోచమ యనియును, కవిపేరు మల్లయ్య యనియును దేలినది.

ఇఁక రెండవకవి పైమల్లయకవికి మేనల్లుండు అతనిది భారద్వాజసగోత్రము, ఇంటిపేరు ఘంటవారు తండ్రిపేరు నాగధీమణి తల్లిపేరు అమ్మలాంబ మలయమారుతాహ్వయుఁ డగుసింగన యని కవిపేరు.

ఈపద్యములఁబట్టి చూడఁగా ముక్కుతిమ్మనకు మల్లయకవి సవతితమ్ముఁ డనియును, సింగనకవి సవతిమేనల్లుం డనియును దేలినది. ఈసింగనకవికి మలయమారుతాభిధాన ముండుటంబట్టి యితఁడు తిమ్మకవికి మేనమామ యగుమలయమారుతకవికిఁ గుమారుని కుమారుఁడు గా నూహింపనై యున్నది.

ఈగ్రంథమునందును నాశ్వాసాంతగద్యములో "ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వరప్రసాదలబ్ధసారసారస్వతాభినంది అని చెప్పి యుండెను.

ఈకవులకు రాజయోగశాస్త్రమునందును విశేషపరిశ్రమ గలదని చెప్పుట కీక్రిందిపద్యమే చాలి యున్నది. ఎట్లంటేని :—

చ. జలకము మూర్ధచంద్రసుధ షట్కమలంబులపూజ ధూపము
జ్జ్వలతరబోధ వాసన నివాళి సుషుమ్న వెలుంగు శౌర్యముల్
తలఁపున నీగి బోనము సదాతనవాదముఖంబు గాఁగ ని
ష్కలుషతనీయనంతవిభుగంగన గొల్చు నిజాత్మలింగముల్.

ఈ కవులకవిత్వవిశేషమును శయ్యాచమత్కృతియునుం జూపుటకుఁ గృతిపతిని వర్ణించి చెప్పిన మఱియొకపద్య మీక్రింద వ్రాయుచున్నాను :—

"సీ. సరిశేనినీతిచాతురిచేత రాజ్యతం, త్రంబులు నడిపిన నడుపుఁ గాని
అనిశము పుష్పచందనవనితాదిసౌ, ఖ్యంబులు నందిన నందుఁ గాని
సమహితశక్తిని సదవధానసదను శా, సనలీల జరిపిన జరుపుఁ గాని
సంగీతసాహిత్యసరసవిద్యావినో, దంబులఁ దగిలినఁ దగులుఁ గాని
గీ. నీళ్లలోపలిసరసిజ నీదళంబు, సరణి నిర్లేపుఁ డైనసంసారయోగి,
సందియము లేదు ప్రత్యక్షశంభుమూర్తి, యీయనంతయగంగమంత్రీశ్వరుండు.

ఈ కవు లిర్వురును ముక్కుతిమ్మకవితమ్ముఁ డనియు మేనల్లుం డనియును జెప్పుటం జేసి వీ రాతనిసమకాలీనులే యగుదురు లేకున్న ముప్పదినలువదిసంవత్సరములు చిన్నవారలైన నై యుందురు. వీరలు కృష్ణరాయలసమకాలీను లని గాని లేక యతనియల్లుం డగురామరాయల సమకాలీను లని కాని నిర్ణయింపఁబడవచ్చును.

వీరు దక్షిణామూర్తిదేవతోపాసనవలనఁ గల్గినవిశేషమహిమ వచోధోరణి గలవారలై యున్నారు. వీరలచేఁ జేయంబడిన యీక్రింది పద్యమువలన నీమూర్తియెడ వీరికిఁ గలభక్తితాత్పర్యములు స్పష్టము కాఁగలవు.

⟶ ప్రబోధచంద్రోదయములోని దక్షిణామూర్తి వర్ణనము. ⟵

"సీ. ఎఱుఁగనివారికి నేదేవుఁడు ప్రపంచ, మవు మరీచికలు నీరైనకరణి
ఎఱిఁగినవారికి నేదేవుఁడు జగంబు, గాఁడు పగ్గము పాము గానికరణి
ఏదేవుఁడు వెలుంగు నాదిశక్తియుఁ దాను, నెలయును నిండువెన్నెలయుఁబోలె
బ్రహ్మవాద్యాగతప్రత్యక్షపరంజ్యోతి, నా మించు నేదేవు నడిమినేత్ర

గీ. మట్టిసర్వేశుతోడఁ దాదాత్మ్యమహిమ, గలిగి పరిపూర్ణభావవిఖ్యాతు లైన,
దక్షిణామూర్తిదేశికోత్తము నఘోర, శివుల భజియించి యేకాగ్రచిత్తమునను.

నందిమల్లన్న ఘంటమలయమారుతకవులకాలనిర్ణయము.

పేర్కొనఁబడిన కవు లిర్వురును పైనిజెప్పిన తిమ్మకవికి సంబంధులని చెప్పితిమి. దానిం దెల్పుట కొకపద్యము పైకవీశ్వరులచే వారిర్వురవలన నాంధ్రీకరింపఁబడినప్రబోధచంద్రోదయ మనుగ్రంథములో వివరింపబడెను గావున దానింబట్టి చూడగా నది యీ క్రిందివిధమున స్పష్టమగును.

కౌశికగోత్రములో

నంది సింగన

మలయమారుతకవి చెల్లెలు తిమ్మాంబ యొక భార్య.

మరియొక భార్య పోచమ్మ.

ముక్కుతిమ్మన్న (పారిజాతాపహరణ) గ్రంథకర్త.

కొడుకు నందిమల్లయ్య

కూఁతురు అమ్మలాంబ (ఈమె భర్తపేరు ఘంటసాగయ)

మలయమారుతుఁడు లేక సింగన్న

ఇది యిట్లుండ "ఆంధ్రకవుల చారిత్రము" లో ముక్కుతిమ్మకవి కంటె మల్లయకవి ప్రాచీనుఁ డనియును, ఇందులోఁ జివరఁ జెప్పఁబడిన మలయమారుతకవికిఁ దిమ్మకవి మేనల్లుం డనియును మల్లయకవివలనఁ గృష్ణరాయనితండ్రి యగుసాళువనరసింగరాజునకు వరాహపురాణము కృతి యియ్యంబడెను గావున నీమల్లయకవి తిమ్మకవికంటెఁ బూర్వుఁ డనియును వ్రాయంబడియెను. కవులకాలనిర్ణయమునకుఁగాను రాజుల కాలనిర్ణయమును జేయవలయును గావున ముందుగ నందుఁ జెప్పంబడినరాజులకాలము ప్రస్తుతములో నప్రస్తుత మైనను నీక్రింద సంగ్రహముగా వివరించెదను. ఎట్లన్నను:—

వరాహపురాణములో సాళువనరసింహరాజు వంశవర్ణనము చేయఁబడిన దనియును. అతనివంశములో-

౧. గుండరాజు.
౨. సాళువ మంగరాజు.
౩. గౌతరాజు.
౪. గుండరాజు.
౫. తిమ్మరాజు.
౬. నరసింహరాజు. లుండిరనియుఁ జెప్పెను.

ఆనరసింహరాజుకడ సేనాని సాళువయీశ్వరరాజు ఈశ్వరరాజు పుత్త్రుఁడు సాళువనరసింగరాజు. ఇతనివంశము తుళువవంశ మాయెను అని చెప్పి యీశ్వరరాజు ప్రతాప మీక్రిందివిధమున వర్ణింపఁబడినట్లు చెప్పఁబడియెను. ఎట్లనఁగా:—

"సీ. ఉదయాద్రి భేదించె హుత్తరి నిర్జించె, గండికోటపురంబుఁ గదలఁద్రవ్వెఁ
పెనుగొండ సాధించెఁ బెగ్గలూరు హరించెఁ, గోవెలవెల్లూరు గుంటుపఱిచె
గుండాణి విధళించె గొడుగుచింత జయించె, బాగూరు పంచముపాడు చేసె
నరుగొండఁ బెకలించె సామూరు మర్దించె, శ్రీరంగపురమును శాధిచమిర

గీ. రాయచౌహత్తిమల్లధరా వరాహ, మోహనమురారి బర్బరబాహుసాళ్వ
నారసింహప్రతాపసన్నాహుఁ డగుచు, విశ్వహితకారి తిమ్మయయీశ్వరుండు.

కృష్ణరాయనివంశములోఁ జెప్పఁబడినయీశ్వరరాజునకు నీపై యీశ్వరరాజునకును భేద మేమైన నున్నదో లేక యీయిద్దరును నొక్కరుగా నెన్నవలయునో దానిం దెలియవలసి యున్నది. పారిజాతాపహరణములోపల, మనుచరిత్రంబులోపల నొకయీశ్వరరాజు వర్ణనము గలదు. దాని నిచ్చో వివరించి పిమ్మటఁ బైసంప్రశ్న మాలోచింతము. అందు మనుచరిత్రములోపలఁ గనుపించిన వంశావళియే యాముక్తమాల్యదలోఁగూడఁ గానుపించుం గావున ముందారెండుగ్రంథములలో వివరింపఁబడినవంశముం జూపుదము.

మనుచరిత్రము - ఆముక్తమాల్యద.

చంద్రుఁడు
|
బుధుఁడు.

"క. అతనికి యదుతుర్వసు లను, సుతు లుద్భవ మంది రహితనూడునులు కళా
న్వితమతులు వారిలో వి, శ్రుతకీర్తి వహించెఁ దుర్వసుఁడు గుణనిధియై."

"గీ. వానివంశంబు తుళువాన్వవాయ మయ్యె,
నందుఁ బెక్కండ్రు నృపు లుదయంబు నంది
నిఖిలభువనాభిపూర్ణనిర్ణిద్రకీర్తి
నధిపు లైరి తదీయాన్వయమునఁ బుట్టి."

అను పై రెండుపద్యములవలనను తుర్వసువంశమువారికి మొదలనుండియుఁ దుళువవంశస్థు లని పేరున్నట్లుమాత్రము కానుపించును గాని సాళువవంశ మని చెప్పి యున్నట్లు కానుపించదు. తరువాత నున్న పద్యములో నీవంశములోఁ బ్రసిద్ధుఁడు తిమ్మరాజనియును, నతనికుమారుఁ డీశ్వరరాజనియును జెప్పెను. అదియెట్లన్నను:—

"మహాస్రగ్ధర. ఘనుఁడై తిమ్మక్షితీశాగ్రణి శతశమత్రగావసంఘాతవాతా
శనరాడాకాంతదంతిస్థవిరకిరులజంజాటముల్ మాన్పి యిమ్మే
దిని దోర్దండైకపీఠిం దిరముపఱిచి కీర్తిద్యుతుల్ రోదసిం బ
ర్వ నరాతుల్ నమ్రులై పార్శ్వములఁ గొలువఁ దీవ్రప్రతాపంబు నూపెన్."

ఈ తిమ్మరాజుంగూర్చి పారిజాతాపహరణములో వ్రాయఁబడియె,

"క. ఉర్వీశవరాళి యగుచా, దుర్వారుశంకంబునందు దుష్టారిభుజా
దుర్వారగర్వరేఖా, నిర్వాపకుఁ డీశ్వరాఖ్యనృపతి జనించెన్."

అని వ్రాసెనుగాని తరువాతిపద్యములో నీశ్వరరాజుంగూర్చి వ్రాయుచుఁ దిమ్మయయీశ్వరుం డని వ్రాయుటంజేసి యాయీశ్వరరాజుతండ్రి తిమ్మరా జని తెలును.

"ఉ. రాజులసొత్తుటం బరశురాముఁడు వ్రంతలు చేసె రెండు మూఁ
డీజగతిన్ గణింప నది యెంతటివిస్మయ మబ్జినీసుహృ
త్తేజుఁడు కందుకూరికడఁ దిమ్మయయీశ్వరుచే జనించె ఘో
రాజి బెడందకోటయవనాశ్వికరక్తనదీసహస్రముల్."

## పారిజాతాపహరణములోని యీశ్వరరాజువర్ణనము.

ఈశ్వరరాజు మనుచరిత్రములో నీక్రిందివిధముగ వర్ణింపఁబడియెను:—

"చ. బలమదమత్తదుష్టపురభంజనుఁడై పరిపాలితార్యుఁడై
యిలపయిఁ దోంటియీశ్వరుడె యీశ్వరుఁడై జనియింప రూపఱెన్
జలరుహనేత్రలం దొఱఁగి శైలవనంబుల భీతచిత్తలై
మెలఁగెడు శత్రుభూవరులమేనులు దాల్చినమన్మథాంకముల్."

ఇపుడు మనము పై నుదాహరించినయిర్వురు యీశ్వరరాజులకును జెప్పంబడినవిజయముల నరయఁగలము. అందు వరాహపురాణములోనియీశ్వరరాజుజయములు చెప్పటలో

౧ - ఉదయాద్రి భేదించెను.
౨ - హుత్తరి నిర్జించెను.
3 - కండికోటపురంబు త్రవ్వించెను.
౪ - పెనుగొండ సాధించెను.
౫ - బెగ్గలూరు హరించెను.
౬ - కోవెల, నెల్లూరు గుంటుపఱిచెను.
౭ - కుందాని విదళించెను.
౮ - గొడుగుచింత జయించెను.
౯ - బాగూరు, పంచముపాడు చేసెను.
౧౦ - నరుగొండ పెకలించెను,
౧౧ - నామూరును గొట్టెను.
౧౨ - శ్రీరంగపురమును సమరెను.

అని యున్నది. పారిజాతాపహరణాదులలోని యీశ్వరరాజు కందుకూరికడ గొప్పయుద్ధము చేసి యక్కడ బెడదకోట తురుష్కుల యొక్కగుఱ్ఱపుదళములను రక్తప్రవాహము లగునట్లుగాఁ గొట్టె నని మాత్ర మున్నది. ఆమాత్రపువృత్తాంతమైనను మనుచరిత్రములోను

జెప్పంబడలేదు. కావున వరాహపురాణములోఁ జెప్పంబడినయీశ్వరరాజు మనుచరిత్రములోను, పారిజాతాపహరణములోను, జెప్పంబడిన తుళువవంశములోనియీశ్వరరాజు గాక సాళువవంశములోనియీశ్వరరాజుగాఁ జెప్పంబడుట సరియై యున్నట్లు కానుపించును. ఈసాళువవంశములోనివా రందఱును ప్రత్యేకముగా మండలాధిపతు లైనంగాక యంతకంటెను దక్కువస్థితి గలసామంతప్రభువులై యున్నట్లు కానుపించును. దానికి దృష్టాంతము జైమినిభారతములోనిసాళ్వమంగరాజుం గూర్చి జెప్పెడియీక్రిందిపద్యము చాలియుండును. ఎట్లన్నను :—

"సీ. దురములో దక్షిణసురతాణి నెదిరించి, కొనివచ్చి సాంపరాయనికి నిచ్చె
సామ్రాజ్యమున నిల్పి సాంపరాయస్థాప, నాచార్యబిరుదవిఖ్యాతి గాంచె
శ్రీరంగవిభుఁ బ్రతిష్ఠించి యిర్వదివేల, మాడ లద్దేవునమ్మడికి నొసఁగె
మనురాసురత్రాణు మడియించి పరపక్షి, సాళువబిరుదంబు జగతి నెరపె
గీ. గబ్బితనమునఁ దేజిమొగంబు గట్టి, తటిమి నగరంపుగవనులు విఱుగఁద్రోలి
తాను ప్రేసినగాడునుద్దవిడిఁ దెచ్చె, సాహసంబున నుప్పొంగుసాళ్వమంగు.

అను దీనిలో నుదాహరింపఁబడినసాంపరాయఁడు మండలాధిపతిఁ ఇతనికడను సాళ్వమంగు సేనానాయకుఁడై యుండి కొన్నియుద్ధములలో సాంపరాయనికిఁ దటస్థములైనచిక్కులఁ దొలఁగించి సాంపరాయస్థాపనాచార్యబిరుదము నందెను. ఈసాళ్వమంగు జైమినిభారతకృతిపతి యగు నరసింహరాజునకుఁ బ్రపితామహుఁడు. కాఁబట్టి వీరివంశములో నుండువారు మండలాధీశ్వరులని గ్రంథదృష్టాంతము లగుపడువఱకును వీరు కృష్ణరాయవంశస్థులకుఁ బూర్వులని చెప్ప వలనుపడదు; అది నిశ్చయమగువఱకును నావంశములోనివారికాలనిర్ణయము నాసిద్ధాంతము పైని నిర్ణయింపఁ గూడదు. ఇంతియకాక పైసాళ్వవంశమువారు కృష్ణదేవరాయనికాలమువఱకును సాళ్వవంశనామముతో నుండిరి. కృష్ణదేవరాయనికడ మన్ననగలమంత్రి యైనతిమ్మరుసు సాళ్వవంశమువాఁడై యున్నట్లు కృష్ణరాయవిజయములోనియీక్రిందపద్యమువలనఁ గాన్పించును. ఎట్లన్నను :—

చ. కరచరణాదు లంటఱుపఁ గల్గినయంతట నే సమగ్రతన్
మెఱవడిఁ గాంచ నేర్తురా మనీషివరుల్ ధరలోన నెవ్వ!
క్కరణి ఘటింపుచుం గృతయుగంబునఁ ద్రేతను ద్వాపరంబునన్
దరయఁగ సాళ్వతిమ్మసచివాగ్రణికిన్ సరిమంత్రి గల్గునే.

అని యుండుటంబట్టి కృష్ణరాయనిమంత్రి యగుతిమ్మన్న యింటి పేరుసాళువవా రనియును. కృష్ణరాయనివంశనామము "తుళువవంశము వారు" అనియును దేలినది.

కావున నీశ్వరనారసింహరాజు కృష్ణరాయనికాలమునకుఁ బూర్వపువాఁ డని కాని అందుమూలముగఁ నతనికవీశ్వరు లగునందిమల్లయ్య, మలయమారుతకవులు కృష్ణరాయనికంటెఁ గాని యతనితండ్రి యగునరసింగరాయనికంటెఁ గాని పూర్వు లయినట్లుగాఁ గాని యిందు స్థిరపఱుపఁబడదు అట్లైనను గాకున్నను కాలనిర్ణయసిద్ధాంతమున కాయంశము చాలదు. మల్లయకవి కాలనిర్ణయమును నట్లే కావున నామార్గము వదిలి యిఁక మల్లయ, మలయమారుతకవుల కాలము పారిజాతాపహరణప్రబోధచంద్రోదయములను వ్రాసినవిధముననే నిర్ణయించెదము. అందు మల్లయకవియును, ముక్కుతిమ్మనయు నొక్కతండ్రికుమారులుగను తల్లిమాత్రము భేదముగాను నున్నట్లు కాన్పించుటంజేసి వారు సమకాలీను లైనట్లుండినను నుందురు. యిద్దఱుతల్లులలో నెవ్వరు చిన్నదో యాసంగతి కాని మల్లయ, తిమ్మనలలో నెవ్వరు పెద్దయో యానంగతిగాని చెప్ప నాధారము లేదు. వీరిర్వురును సవతియన్నదమ్ము లగుటంజేసి సమకాలీను లని చెప్పుట కేమియు నభ్యంతర ముండదు. ఈయిర్వురకు నలుబదియేఁబదిసంవత్సరములు వ్యవధి యున్నదని చెప్పినను జెప్పవచ్చును. అటులైన సమకాలీనులే యని నిర్ణయించి యిప్పటి కీసంవాదము నిల్పెదను.

నందిమల్లయకవికి ముక్కుతిమ్మన మనుమఁ డని కాని, యిందులోఁ జెప్పంబడిన మలయమారుతకవియు, తిమ్మకవి మేనమామ యగు

మలయమారుతకవియు, నొక్కఁడే యని గాని చూపుటకు గ్రంథదృష్టాంతములు లేవు. అట్టిప్రతీతియైనను వ్యాపకములో లేదు. ప్రబోధచంద్రోదయ, వరాహపురాణములలోఁ బై యిర్వురు కవులకవిత్వ మున్నను దానిలో నేది యేకవికవిత్వమో చెప్పఁజాలము. కాని యాయిర్వురిలో మల్లయకవి ప్రథమగణ్యుఁ డవుటం జేసియును, రెండవకవి యగుమలయమారుతుఁ డాతని మేనల్లు డగుటం జేసియుఁ బ్రథమకవియే ప్రధానగ్రంథకర్త యనియును, మొదలనుండియు సగముగ్రంథ మాతనికవనమే యనియును, తక్కినసగము భాగమును మలయమారుతకవికవనం బనియును నూహింపఁదగియుండును. ముక్కుతిమ్మకవికిం గల మృదుకవనము ప్రబోధచంద్రోదయములోని పూర్వఖండములోఁ జూడదగును. రెండవఖండములోని కవననైపుణి లెస్సగఁ బరికించినచోఁ బైకవనములోఁ గించిత్తు తక్కువయైనశయ్యతో నొప్పును, వరాహపురాణములోనిమృదుతరభాగములు మల్లనకవి వనియును, నంతకుఁ గొంచెము న్యూనముగ నుండునది మలయమారుతకవికవన మనియును నిర్ణయింపవచ్చును.

---

ఆంధ్రపంచకావ్యకవులచారిత్రము.

## 12.

# తెనాలి రామకృష్ణకవి.

ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, శుక్లయజుశ్శాఖలోనివాఁడు. ఇతఁడు తనవంశముంగూర్చి పాండురంగక్షేత్రమహాత్మ్యములోఁ గొంత చెప్పియున్నాఁడు. అంతకు విశేష మగువృత్తాంతము లేమైనను "పాండురంగవిజయ మనుగ్రంథములో నుండవచ్చును. కాని యాగ్రంథ మామూలాగ్రముగఁ బ్రస్తుతము దొరకుట లేదు. నా మిత్త్రులు కొందఱాగ్రంథములోనికొన్ని యాశ్వాసములు చూచినట్లు చెప్పియున్నారు. కాని వారికే యది రామకృష్ణునికవిత్వమని చెప్పఁదగినట్లుగాఁ గనుపిం

చలే దని చెప్పినారు. రామకృష్ణునిచే రచియింపఁబడిన గ్రంథము పాండురంగమాహాత్మ్యమే గాని విజయము కా దని సంప్రదాయజ్ఞులైన పురాతనపండితులయభిప్రాయము. ఒకవేళ రామకృష్ణకవిప్రణీత మైన మఱియొకగ్రంథ మున్నను నుండవచ్చును. దానిపేరు పాండురంగవిజయమును గానవచ్చును. కాని యది లోకములో హాస్యరసప్రధానుఁడగు రామలింగకవిది కాక తన్నామకుఁ డగుమఱియొకకవిదై యుండవచ్చును. కాదేని మఱియొకరిచే నది రచియింపఁబడి రామకృష్ణునిపేరిటఁ బ్రకటింపఁబడి యుండవచ్చును. అటు గానిచో నప్పకవీయాదిగ్రంథములలోఁ బాండురంగక్షేత్రమాహాత్మ్యములోనిపద్యములే గ్రహింపఁబడి విజయములోనిపద్యము లేల కైకొనంబడవు. కావున విజయ మనుగ్రంథమును మాహాత్మ్యగ్రంథమువలెనే ప్రామాణికగ్రంథ మని గాని మాహాత్మ్యగ్రంథకర్త యగురామకృష్ణకవిరచిత మని కాని యంగీకరింపఁజాలము. ప్రస్తుతము మనము వ్రాయుచున్న చారిత్రములో రామకృష్ణునికులగోత్రములు మాహాత్మ్యగ్రంథములోఁ జెప్పఁబడినవిధముననే వివరించుచున్నారము :—

### రామకృష్ణకవిగోత్రాదికము.

వీనింగూర్చి మాహాత్మ్యములో నీ క్రిందివిధముగ నున్నయది.

“ క. కౌండిన్యస గోత్రుఁడ వా, ఖండలగురునిభుఁడ వఖిలకార్యస్ఫురణన్,
గుండలితకుండలివిభూ, మండలవినుతుఁడవు లక్ష్మమాంబతనయా.”

అని యుండుటంబట్టి యితఁడు కౌండిన్యసగోత్రుఁడనియు నితని తల్లిపేరు లక్ష్మమ్మ యనియుం దేలినది. కృతిపతి యితనికవనముంగూర్చి కొంత శ్లాఘించినట్లుగా మఱికొన్నిపద్యము లున్నవి. అందితని నివాసస్థలము మొదలగునవి వివరింపఁబడినవి, ఎట్లన్నను :—

“ క. నను రామకృష్ణకవిఁ గవి, జనసహకారావళీవసంతోత్సవనూ
త్ననిధిఁ బిలిపించి యాప్తా, సనమునఁ గూర్చుండఁ బనిచి చతురత ననియెన్.

సీ. తగసంస్కృతముఁ దెనుంగుగఁ జేయఁ దెనుఁగు సంస్కృతముగఁ జేయంగఁ జతురమతివి
నలు దెఱంగుల వాక్యనవసుధాధారల, ఘనుఁడ వాశువునందుఁ గరము మేటి

సఖిలభూమీపాల కాస్థానకములాక, శోదయతరుణసూర్యోదయుఁడవు
శైవవైష్ణవపురాణావలీసారార్థ, ములు నీకుఁ గరతలామలకనిభము
గీ. లంధ్రభూమిపుచాగ్రహారాభమైన, శ్రీతెనాల్యగ్రహారనిర్ణేత వగ్ర
శాఖకోకిలమవు నీవు సరసకవివి, రమ్యగుణకృష్ణరామయ రామకృష్ణ.

పై పద్యములవలన రామలింగము కవిత్వవిశేషములు తెలిసినవాఁడే కాక, యతఁ డాంధ్రదేశములోని తెనాలి యను నగ్రహారము నేర్పర్చినవాఁ డనియును, యాజ్ఞవల్క్యశాఖ (శుక్లయజుశ్శాఖ) లోని బ్రాహ్మణుఁ డనియును, నతనితండ్రిపేరు రామయ్య యనియును దెలినది.

## రామకృష్ణకవి కవిత్వవిశేషములు.

పైరెండుపద్యములలో నీతనికవిత్వవిశేషములుగూడఁ గొన్ని కాన్పించుచున్నవి. దానింబట్టి రామకృష్ణుఁడు సంస్కృతమును దెనిఁగించుటలోను, దెనుఁగును సంస్కృతము చేయుటలోను జతురుఁ డనియును, జతుర్విధకవితావిశారదుఁ డనియును, నాశుకవిత్వనిపుణుఁ డనియును శైవవైష్ణవపురాణసారవేది యనియును దేలినది. మఱియొక పద్యమువలన నీతనితో సమాను లాంధ్రకవులలో లేరనియుఁ దేలుచున్నది. ఆపద్యము కృతిపతి రామకృష్ణునింగూర్చి చెప్పినట్లుగా నున్నది. అది యెట్లన్నను ;—

మ. ఉదయాం బస్తనగంబు సేతువు హిమవ్యూహంబునన్ జుట్టిరా
విదితంబైనమహిన్ మహాంధ్రకవితా విద్యాబలప్రౌఢి నీ
కెదు రేరీ సరసార్థబోధఘటనాహేలా పరిష్కారకా
రద నీరూపము రామకృష్ణకవిచంద్రా సాంద్ర కీర్తీశ్వరా.

## రామకృష్ణకవిమతము

రామకృష్ణుఁడు గ్రంథాంతమునందు రచియించినగద్యముంబట్టియును, నతఁడు గ్రంథారంభములోఁ గృతిపతింగూర్చి వ్రాసిన వర్ణనముంబట్టియు నతండు వైష్ణవమతప్రవిష్టుఁ డని స్పష్ట మగుచున్నది. రామలింగనామము రామకృష్ణుఁడుగా మాఱినను మాఱవచ్చును.

వైష్ణవమతప్రవిష్టుఁ డగుటకు గద్యములోని పరమపదనాథశబ్దమే చాలియుండును. ఆగద్య మెట్లన్నను:—

"ఇది శ్రీమత్పరమపరమపదనాథ నిరవధిక కృపాపరిపాక పరిచిత సరస కవితాసనాథ రామకృష్ణకవినాథప్రణీతం బగుపాండురంగ మాహాత్మ్యము."

అని యున్నది. కృతిపతి యగువిదూరి వేదాద్రిమంత్రి నీక్రింది విధంబున వర్ణించెను. అదియెట్లన్నను:—

సీ. తనకులాచారవర్తన వైష్ణవాచార, పర్యాయముల కోజబంతి గాఁగఁ
దనసూనృతము పురాతనసత్యవిధులయు, న్నతికిఁ బునఃప్రతిష్ఠితము గాఁగఁ
దనబుద్ధి నీతిశాస్త్రరహస్యములు తెల్ల, ముగఁ దెల్పు నాఖ్యానముద్ర గాఁగఁ
దనవార్నియుగంటంపు మొనవాఁడి విశ్వంభ, రాప్రజలకుఁ బ్రాణరక్ష గాఁగ
గీ. వెలయు మంగయగురవభూవిభుని పెద్ద, సంగభూపాలమణిరాయసంప్రవృత్తి
జయయుతుం డైనరామానుజయ్యసుతుఁడు, భద్రగిరివిదూరివేదాద్రిశౌరి.

కృతిపతిప్రభుఁ డగుసంగభూపాలునిఁగూర్చి.

ఈరామకృష్ణకవి తనకృతిపతియాధిత్యమును దెల్పుటకుఁ గానాతని ప్రభుం డగు పెద్దసంగభూపాలునివిశేషము లీక్రింద వివరించుచున్నాఁడు. కవికాలమును, కృతిపతికాలమును నిర్ణయించుటకుఁగా నప్పటి రాజులకాలవిజ్ఞాన మవసర మైనది కావున నాయంశముల నీక్రింద వివరించెదను, అవి యెవ్వి యనఁగా:—

"కొండియు నవ్వేదాద్రిమంత్రీశ్వరుండు గవికులతిలకుండును, నఖండితభాగ్యవర్ణపూర్ణలలాటఫలకుండును, పూర్వసింహాసనాధీశ్వరుండును, సతతసమారాధితనిర్మలసంగమేశ్వరుండును, రాయరాహుత్తుండును; లోకోత్తరగుణోత్తరుండును, రణరంగధీరుండును, అంబునిధిగంభీరుండును, భట్టారబాహాంకుండును, సకలంకుండును, సరవత్తారుమండలీకరగండండును, సద్దండభుజాదండుండునై, పరనారీ సహోదరుండును, నితరనరవరసముపార్జితకీర్తివధూవల్లభుండును, గోపికాగోవిందుండు నయ్యును నీశ్వరలక్షణలక్షితుండును, పీతాంబరదేవరదివ్యశ్రీపాదపద్మారాధకుం డయ్యును, ప్రతిష్ఠాపితపరమవైష్ణవకుటుంబవిశేషుండును, నయినఘనుని"

అనియును.

"గీ. గుణయుతు గలరాజామంగయ గురవరాజా, పుత్త్రి పెదసంగభూపాలుశత్రుసైత్రి
భానుసమ తేజు విద్యానిధానభోజుఁ, గొలిచి వేదాద్రినిత్యలక్ష్ములఁ దనర్చు".

అనుపైపద్యములోని చారిత్రాంశములుమాత్ర మీక్రింద వివరించెదను. ఎట్లన్నను:—

సూర్యవంశము
|
మంగరాజు
|
గురవరాజు
|
పెద్దసంగమరాజు

ఇందులోని పెద్దసంగమరాజు పూర్వసింహాసనాధీశ్వరుఁ డని యుండుటంబట్టి తూర్పుదేశములోనిసింహాసనముగలవాఁ డని తేలును. "తూర్పు"అనఁగా నేదేశమునకుఁ దూర్పని యూహింపవలసి యుండును. అప్పటికిఁ గృష్ణరాయ లుండువిజయనగర (అనిగొంది) సింహాసనమునకుఁ బశ్చిమరాజ్యసింహాసన మని ప్రసిద్ధి యుండుటంబట్టి యీపూర్వసింహాసన మానిగొందెకుఁ దూర్పుగా నున్నయాంధ్రదేశసింహాసన మని తేలుచున్నది. సంగమేశ్వరపూజారతుఁ డని చెప్పుటచేత సంగమేశ్వరక్షేత్రములోనియీశ్వరపూజాపరాయణుఁ డని తేలును. ఈసంగమేశ్వరక్షేత్ర మెచ్చోటిది యని శంక పొడముచున్నది. అది గోదావరీమండలములోనిరామచంద్రపురము తాలూకాలోనిమాండవ్యపురాపరనామమున నొప్పు మండపేటకును, నచ్చటికే క్రోసుదూరములో నున్న యేడిదె యనుగ్రామమునకు మధ్యమునం దొకగ్రామ ముండును. అది చిరకాలముక్రిందటనే చెడిపోయెను. అది ప్రస్తుతము మనము వ్రాయుచున్నప్రభుఁడి కాదు. రెండవసంగమేశ్వరము పూర్వ ముదయగిరిసీమలోఁ జేరినచింతకుంటతాలూకాలోని యాణిమెలసముతులోని దైనట్లుగా నచ్చటికైఫియ్యతులో నీపై రాజువంశావళి చెప్పుటచేత నూహింపనై యున్నది,(See Local Records Vol. VII page 47) చింతకుంటతాలూకా కైఫియ్యతు- అందులో దేవాలయమునకు దక్షిణభాగమున నేటియొడ్డున సదాశివరాయనికాలములోనియొక శాసనమున్నది. అదెట్లన్నను :—

"శ్రీసదాశివదేవమహారాయలు విజయనగరమందు రత్నసింహాసనస్థులై రాజ్యమేలుచుండగా సూర్యవంశస్థులైన శ్రీమన్మహామండలేశ్వర, సంగరాజను నాయన తత్పూర్వమందె యీసంగమేశ్వరస్థలమునకు దక్షిణభాగమందు పరుగుదూరమున గ్రామము గట్టుకొని పదియిండ్లరాచవారిని గూర్చుకొని యాపల్లె వారిజాగీరుగా ననుభవించుచుండిరి అందుచే నది రాజుపాలెం" అని చెప్పఁబడును.

సంగరాజుకుమారులు :—

౧. బొమ్మరాజు.

౨. మంగరాజు.

౩. గురవరాజు. (శైవుఁడు) ఇతనికిఁ గొడుకులు తొమ్మండ్రు గలిగిరి. వారి పేళ్లెవ్వి యనఁగా ;—

౧. పెదసంగరాజు.
౨. చినసంగరాజు.
౩. తిమ్మరాజు.
౪. రుద్రరాజు.
౫. బసవరాజు.
౬. పెదచిట్టిరాజు.
౭. చినచిట్టిరాజు.
౮. బొజ్జసంగరాజు.
౯. పాపసంగరాజు.

పై గురవరాజు దేవునియుత్సవములకు గడువక తనకుటుంబసహితముగ విద్యానగరమునకుం బోయి శ్రీరంగరాజు, రామరాజుల ద్వారముగ సదాసివరాయలను దర్శించి, యాయనవలన నాల్గుగ్రామములు స్వామినిమిత్తముఁ గైకొనియెను. ఇది జరిగినకాలము శా. స. ౧౪౬౫ శోభకృత్తు సంవత్సరము (AD.15 43.)

పై కథనుబట్టి పెదసంగరాజుకాలమును, అతనిమంత్రియుఁ గృతిపతియు నగువేదాద్రికాలమును, కవియగురామకృష్ణునికాలమును మనమించుమించుగా నూహింపవచ్చును. పైగురవరాజుకు నతనితొమ్మండ్రుకొడుకులుకు పై శాశనములో వక్కాణింపఁబడుటచేత నప్పటి కతఁడు మిక్కిలి ముదుసలియై యుండవచ్చును. గురవరాజునకుఁ జెప్పంబడని రాయరాహుత్తు మొదలగుబిరుదులు పెద్దసంగమరాజునకుఁ గల్గుటం బట్టియుఁ బూర్వసింహాసనాధీశ్వరుం డని యుండుటం బట్టియుఁ జూడఁగా నీపెదసంగరాజునాఁడు విశేషవిభవంబు గల్గినట్లు గోచరంబయ్యెడిని. అట్టివిభవము గల్గుట క్రమముగా నానెగొంది ప్రభువుల యనుగ్రహం

బున నైనను గావచ్చును. కాదేని సదాశివరాయలకాలములో నాదేశమునఁ గల్గినయరాజకావస్థలో సింహాసనమును సంపాదించి యైనను నుండవచ్చును. ఇది శా. స. ౧౪౯౦ల సమీపకాలముగా నిశ్చయించుటకుఁ దగి యుండును.

పై వేదాద్రిమంత్రికాలమును నాతనిగురుం డగునాళువందారు కందాళయప్పయాచార్యుల కాలముం బట్టియు నిర్ణయింపఁదగి యుండును అతనివర్ణనము రామకృష్ణునిచే నీక్రిందివిధముగఁ జేయంబడియెను. ఎట్లన్నను:—

సీ. వేదమార్గప్రతిష్ఠాదైవతజ్యేష్ఠుఁ, డభ్యస్తషడ్దర్శనార్థరాశి
యతిరాజరచితభాష్యగ్రంథనిర్ణేత, యఖిలపురాణేతిహాసకర్త
బంధురదివ్యప్రబంధానుసంధాత, పంచసంస్కారప్రపంచచణుఁడు
వాధూలమునిచంద్ర వంశవర్ధనమూర్తి, సకలదేశాచార్యనికరగురువు
గీ. పట్టమేనుంగు శ్రీరంగపతికి నణ్ణ, గారుగర్భాంబురాశినీహారరశ్మి
సారసాహిత్యసర్వస్వశయ్యవేది, యాళువందారుకందాళయప్పగారు.

వైష్ణవగురువులలో ముఖ్యు లగువారిచారిత్రములు ప్రపన్నామృతము మొదలగుగ్రంథములలోఁ గాలనిర్ణయముతోఁ గూర్చి చేర్చంబడి యున్నవి. అవి యన్నియును వేఱుస్థలములలోఁ జేర్పంబడును గావున నందలివిశేషములు గాని కాలనిర్ణయము గాని వ్రాయను.

ఈవఱకును మనము వ్రాసినరామకృష్ణునిచారిత్రము గ్రంథస్థమైనదియు సంశయింప నవసరము లేనిదియు నై యున్నది. ఇఁక ముందు వ్రాయువృత్తాంత మంతయును లోకము వాడుకం బట్టి వ్రాయునదియై యున్నది. ఎట్లన్నను:—

## రామకృష్ణునిజన్మాదికము.

తెనాలి రామకృష్ణుని (రామలింగము) వాసస్థలము కృష్ణామండలములోని గార్లపాడను నొక గ్రామము. దానిచే నితని యింటిపేరు గార్లపాటి * వారని యుండ జెప్పఁబడును. ఈతఁడు చిన్ననాఁడే తండ్రి గతిం

* ఈశ్వరప్రగ్గడవారని మఱికొంద ఱందురు.

చెను. అనంతర మాతనిమాతులుం డితనిని దనగ్రామం బగుతెనాలికిం గొంపోయి యచ్చో నీతనికి నామకరణాదికర్మంబుల జరిపెను. ఆగ్రామమున రామలింగేశ్వరుం డనునొకదేవుఁడు గలఁడు. ఈచిన్నవాని కాతని నామమే యుంచినట్లు వాడికొనంబడెడి. ఇతనిచారిత్రము మిగుల వినసొంపగుచమత్కారములు గల్గి చదువువారల కెంతయు సంతసంబు పుట్టించును. ఈతఁడు హాస్యప్రవర్తనమున కెంతయుఁ బ్రసిద్ధుఁడు. ఆంధ్రభోజుం డనఁ బరఁగినకృష్ణరాయలయాస్థానమున నితఁడు హాస్యకాళిదాసు. అష్టదిగ్గజములలో నొక్కఁడు. తక్కుంగలదిగ్గజములు పెక్కురు వాక్చాతురీధురీణు లైనను రామలింగమున కెల్లప్పుడుఁ జిక్కిరి గాని ధిక్కరింపఁ జాలరైరి. ఇట్టియాతనిధిక్కారంబుల మన మిపుడు వ్రాయవలయు నైనను, ఈతనిబాల్యావస్థఁ గొంత తెలిపి పిమ్మట దానిని వ్రాయుదము. దీనిం దెల్పుకథలు పెక్కులు గలవు. అందు మిగుల విరుద్ధంబులు కానివాని నిపు డిట వక్కాణించుట యుక్తము: ఇతనికి మేనమామ యక్షరాభ్యాసము సేయించి యొకయుపాధ్యాయుని కొప్పించె. అపుడు రామకృష్ణుండు బాల్యచాపలంబున బడి కరుగక కడు దుడుకుఁదనము సేయుచు నెడనెడ నుపాధ్యాయునిం గని తడబడఁ బాఱుచుఁ బట్టువడినతఱి నాతనినుడి పెడచెవి నిడి పుట్టలఁ, బూరుల దాఁగుచు, సాయంసమయమున నిలు సేరి యచ్చో నారాత్రి వసియించి వేకువఁ బరాకు లేక పలాయనము సేయుచుండెను. ఇట్టిస్వేచ్ఛావిహారంబునఁ దోడిబాలురతోడ నాడుచుండు సమయంబున నొకనాఁడు సిద్ధుం డొక్కరుండు తన్మార్గంబున నేతెంచుచు వచ్చి రామకృష్ణుని జూచి వానితేజోవిశేషంబులకు సంతసిల్లి డగ్గఱి వర్ణం బేమి యని డిగియ బ్రాహ్మణుం డౌటఁ దెలిసికొని సంతసించి యిట్లనియె.

## సిద్ధుం డుపదేశించుట.

ఓ బాలకా! యిదె నీ కొకమంత్ర ముపదేశ మిచ్చెదఁ గైకొమ్ము. దానిఁ గొని నీవు కాళిం ధ్యానించినచో నీ కాయంబ వానరంబు

లోపల సాక్షాత్కరించి నీకోర్కుల నెల్ల సాఫల్యము నందించు. నాకు నిర్యాణకాలము సమీపించినది. నాతో నీమంత్ర మంత్రము నందును. తనచే నభ్యస్తం బగువిద్య నొరుల కెఱింగింపక తనతో నంతంబు నొందింపఁ బ్రహ్మరక్షస్సగు నని శాస్త్రము గలదు. కావున నీవు దీని విఫలంబు గాకుండ నుపాసించి మను మని తన్మంత్రము నసాకల్యముగ నుపదేశ మిచ్చెను.

## కాళికాదేవి ప్రత్యక్ష మగుట.

అనంతరము రామకృష్ణుం డామంత్రప్రభావం బెంతమాత్రమో చూత మని యానాఁటిరేయిఁ గాళీదేవళంబులోనికిం జని యెంతయు నియమమున నామె నుపాసించిన, నాదేవి భక్తపరాధీన గావున నాతనికి సాక్షాత్కరించినది. అట్లావిర్భవించినభవానిం గని రామకృష్ణుండు కింకరుండ నని యంజలి యొనర్చి వినమ్రుండై యుండఁగా నాదేవి కరుణించి తనవామదక్షిణకరంబుల మెఱయుచున్న స్వర్ణరజతపాత్రంబులం జూపి యిందొకదానిలోఁ బెరుఁగు, నింకొకదానిలో బాలు నున్నయవి. వానిం గ్రోలినవారలకుఁ గ్రమంబున విద్యయు నైశ్వర్యంబును జేకుఱును. అని తనహస్తంబుల నత్తుకొని యున్న చషకయుగంబుఁ జూపి నీ కిం దేది వాంఛితంబో వేఁడు మనుడు, రామకృష్ణుం "డమ్మా! నాకు వీనియందలివిశేషంబు లేర్పరింప రాకున్నవి. చూచికొన నిచ్చిదవేని కలతెఱం గెఱింగింతును" అని యూరెంటిం గైకొని యొక్కపరి వానిలోని దధిక్షీరంబులఁ దనగొంతునం బోసికొని మ్రింగి "అమ్మా! రెండును రుచ్యంబులే కావున నారెంటింగూడ నుంచితిని. గినియకుమీ" యని నవ్వెను. దానికిం గనలి శర్వాణి "యోరీ నాయాజ్ఞోల్లంఘనంబుఁ జేసితివి.

కావున నీవు విద్వాంసుండ వయ్యును వికటకవి వగుదువు పొమ్మని శాపంబిచ్చెను. అప్పుడు రామకృష్ణుఁడు "తల్లీ! నాయజ్ఞానంబు సైఁపుము. తనయుని తప్పులు తల్లి మన్నింపకున్న నిఁక వానికి శరణ

ఱువరు గలరు. తల్లి విషమిడినను, తండ్రి ధనికుల కమ్మఁ జూపినను బిల్లలకు దిక్కెక్కడిది ? " అని దీనాలాపంబులఁ బ్రార్థించిన నట్టకేల కాయమ్మ కరుణించి " వికటకవి వయ్యు రాజసన్మానము గాంచెదవు రాజ సభాభూషణంబ వయ్యెద" వని వర మిచ్చి యంతర్హిత యయ్యెను.

## తాతాచార్యులఁ జూచుట.

అపుడు రామకృష్ణుఁడు నిజనివాసంబున కేతెంచి నివురు గప్పిన నిప్పువలెఁ దనసామర్థ్యము గుప్తము సేసికొని కొన్నిదినము లుండెను. అనంతర మొకనాఁ డిట్లు చింతిచెను. నాకుఁ గాళికాదేవి రాజసన్మానము గల్గు నని వర మిచ్చినది. దాని కేమి? ముందుగఁ తత్సాన్నిధ్యమునఁ బ్రవేశము గల్గు టెట్లు? ఇంతియ కాక నేను విద్వాంసుఁడ నని యొరు లెఱుంగనిసమయమున నానామము వ్యాపక మౌట కేది యుపాయము? " అందని మ్రానిపండ్లకు నఱ్ఱు చాఁప నేల? " యని యూరకున్నచో భుక్తిముక్తు లలవడు టెట్లు? ఎట్లైనను రాజానుగ్రహము సంపాదించుట ముఖ్యము. " అని రాజగురుఁ డగుతిరుమలతాతాచార్యుల (లక్షగోదానముల తాతాచార్యులను) జూడఁ జని తనయభీష్ట మెఱింగించెను. అతఁడు సమయ మగునపుడు కార్యము చేసెద నని తెల్పెను. నాఁట నుండియు రామకృష్ణుం డహరహమును తాతాచార్యులఁ జూచుచు వేచియుండెను, ఇట్లు చిరకాలమయ్యెను. అంత నొక్కనాఁడు రామలింగము తనలోఁ దా నిట్లు చింతించెను. అద్దిరే తాతాచార్యుం డెంత మోసగాఁడు.

## తాతాచార్యుని మోసపుచ్చుట.

తత్కాలోపయోగము లైనకొన్ని మాటలాడి తుదిఁ దన్నుం గాదన్న ట్లూరకున్నవాఁడు. సమయము వచ్చిననేకాని యెవరిస్వభావమును దెలియఁబోదు. ఇట్టిమోసగానియెడ నయం బనయంబును గూడనిపని

కావున మదీయమాయోపాయములు చూపి వీనిమానము దొలఁగించి నాకోపము గొంత పాపికొనెదను. అని యిట్లు నిశ్చయించుకొని యిలు వెడలి యాచార్యుం డొకవిజనప్రదేశమునఁ గాలోచితకృత్యములు నిర్వర్తింపఁ గని యాతని బహుభంగుల వేసరింపఁ దొడంగెను. దానికి వెఱచి యాచార్యుఁడు సామమునఁ గార్యము చక్కఁ జేయ నిశ్చయించి ఓయీ! నీపుణ్యము గాని నన్నింకఁ జిక్కులం బెట్టక నీయిష్టానుసారమయిన కార్యము నాచేఁ గొను మనియె. అనుడు రామకృష్ణుఁడు తాతా! నన్ను నీమూఁపున నిడికొని మాయింట నిలిపి రమ్మని యాజ్ఞ యొసంగెను. అపు డాచార్యుఁడు విన్నఁబోయి దైవమా యేమి సేయుదు నని యిట్లు చింతించెను. వృద్ధుఁడను నేను వీని నెట్లు భరింతును? అటు గాకున్న వీఁ డింకను నన్ను బన్నములపాలు సేయ నున్నాఁడు. పోనిమ్ము. వానియిష్టమే చెల్లింత మనుచు, నింకను గనువెల్గున్నయది, చీఁకటి గ్రమ్మ నొరులు గానరారు. అని చింతించి అయ్యయో! చీఁకటి రాఁ గని నన్నితఁ డింకను నెన్నిపాట్లుపెట్టునో? శుభస్య శీఘ్రమ్మని యున్నది. కావున వేగిరింత మని యాతనిఁ దనమూఁపుపై నెక్కించుకొని యొకకొంతదవ్వు సాఁగి నడిచెను. అంత నినుం డినగురున కగునవమానమున కేమియుఁ జేయఁజాలక ఖిన్నుఁడై దుఃఖాబ్ధిలో మునిఁగె ననఁ బశ్చిమసముద్రములోఁ గ్రుంకెను. అపుడు రామకృష్ణవాహకద్విజేంద్రుఁడు పదయుగళము పదిలము సేసికొని పత్తుద్వయము భద్రపఱిచి పురోపకంఠజలాశయతీరం బధిరోహించెను. అపు డచ్చోట నుండుజన మీవిచిత్ర మైనవాహనము జూచి నిర్వృతియ కానోపు నని సమీపించి సందర్శింపఁగాఁ బరస్పరాహ్వానములు చెలఁగఁ గుమిగూడి రాఁ దొడఁగిరి. అపుడు రాజు సఖులు గొలువఁ బ్రాగ్దిశాసౌధంబునఁ బొడసూపి వికసితకమలనయనుండై తారకలు చెదరనీయక చూచుచుండెను.

### రాజు కింకరులం బంపుట.

ఆచార్యుఁడును దన కగునవమానము తలవంపులు తేఁగా నితరులకు ముఖము సూపలేక తల వంచి తనయంగమచ్చము మాటుపడ నడువఁదొడఁగెను. ఇట్లుండ రా జాతని దూరమునుండి పొడగాంచి గురుం డని నిశ్చయించి నిజభటులఁ గొందఱిఁ బిలిచి యాయిరువురం జూచి వారిలోఁ బైవానిని గ్రిందికి దిగఁ ద్రోసి మర్దించి మా సమ్ముఖమ్మునకుఁ దెం డని యాజ్ఞయొసంగెను.

### కింకరు లాచార్యుని దండించుట.

అవు డాకింకరులు భయంకరాకారంబున శంకాతంకములు లేక జమునికింకరులవడువున బయలువెడలిరి. ఇట రామకృష్ణుఁడు పైనుండి చూచి యావృత్తాంత మంతయు నిమిషమాత్రమున గ్రహించి జాగరూకత కిది సమయ మని యెంచి పుడమిపైఁ బడ వడి నుఱికి యాచార్యులపాదములు పట్టుకొని యిట్లనియె. "స్వామీ! నాయపరాధమును సైపుఁడు. స్వాములప్రభావం బీవఱకుఁ దెల్లము గాకుండుటం జేసి యిట్టి యెగ్గు గావించితిని. ఎఱిఁగియెఱిఁగి యనర్థావహ మగుతావున నెట్టియౌన్నత్యము గల్గినను నుండుట మాబోంట్లకుఁ దగనిపని. నా ప్రవర్తనము నాకే భయదాయియై యున్నది. ఇట్టిసమయమున దేవర పాదములు దక్క నా కభయదాయక మింకొక్కటి గలదే? కావున నిఁక నీపాదములు నాయాదల నుంచి నన్ను రక్షింపుమని యాతనిఁ దన భుజంబుపై నెక్కించుకొని నడువఁదొడఁగెను. రాజగురుఁడును మెల్లఁగఁ గూర్చుండి రామలింగనిప్రతిపత్తికి నచ్చెరు వంది బుధజనాపరాధమునఁ గల్గుదోసము వీని కిపుడు పొసంగందోఁప నోపు. మత్ప్రభావము వీని కిప్పటికిఁ దోఁచినట్లు గాన్పించుచున్నది" అనుచు స్వస్వరూపానుభవము సేయుచు నానందాబ్ధిమగ్నుఁడై మార్గాయాస మపనయించుకొనుచు బ్రహ్మరథమున నిజమనోరథములు సిద్ధించునట్లుండెను. అంతలో భూపతిభటు లేవునఁ జనుదెంచి కోపము దీపింప పేఁవునం జఱిచి

గొబ్బున నేలకు దిగద్రోసి మొగముచూడక గాలపాశానుకారిపాశజాలముల సాభీలముగ గురుబలిని బంధించి కొట్టుఁడు, మట్టుఁ డనుచుఁ జెట్టలు బ్రేలుచు రాజమందిరము ప్రవేశించి యాతని రాజేంద్రునకుఁ జూపిరి.

### రాయఁడు పరితాపము నందుట.

అపుడు రాయఁడు గురునిజూచి తాపడి కొంతవడికిఁ దెలిసి అహా! గురుద్రోహి నైతి నిఁక నాకుఁ దారక మేది? అని కన్నీరు నించుచు "దేశికేంద్రా! నాయపరాధము సైఁపుఁ డని" పాదముల మీఁదఁ బడియుండెను. అట్టివానిం గాంచి గుర్వవసానవాక్యముల నిట్లనియె. "లెమ్మా రాజశేఖరా" యని యాతని గ్రుచ్చి యెత్తి "ఓభూపతిపుంగవా! నా కగునవమానమునకు వగవకుము. ప్రారబ్ధ మనుభవింపక తప్పించికొన నేరితరంబు? విధి యలంఘనీయము" అనునాచార్యుం జూచి వృత్తాంత మంతయుఁ దెలిసికొని లయకాలభైరవునిమాడ్కి భీషణాకారుఁడై "దీనికిఁ గుదురగునీద్రోహిని జమునిమందిరమునకనిచెదఁగాక" యని నిజకింకరులం జూచి "వీనిం దోడ్కొని చని మీఘోరతరకరవాలములచే శిరస్సు తెగనఱకరం" డని యాజ్ఞ యొసంగెను.

### రామలింగని శిరస్సు నఱకుమనుట.

రాజకింకరులు నాతనిం గొని యొకవనికిం జని వధియింపనుండుచో రామకృష్ణుఁడు వారికి ధన మొసంగి సమాధానము చేసికొని యొకమేఁకం జంపి తద్రక్తసిక్తమయినమీహేతి భీతి తొలంగి రాజునకుం జూపుం డని వారిం బంచి తా నింటికిం జని స్వగృహోపరిచంద్రశాలాంతరస్థాయి యై ప్రచ్ఛన్నవేషముతో నుండి తనతల్లిం బిలిచి యిట్లనియె. అమ్మా! నీకోడలిం దోడ్కొని చని యేడ్చుచు రాజసభాభవనంబునకుం జని యచ్చోటున భూపతిపాదభూపతితులై యుండ నాతఁడు కారణ మడుగును. అపుడు భుక్తికిఁ గర్నకుఁ గొంతధన మడు

గుము. దానిచే మనకుఁ గొంతధనము రాఁగలదు. అని వారిం బనిచిన, వారును రోదనము సేయుచు రాజుం గాంచిరి. అపు డతఁడు కరుణాతరంగితాంతరంగుఁడై తత్కాలక్రియలకుఁ గొంతరొక్క మిచ్చి మాసవేతనమును నియమించెను. ఈవృత్తాంత మంతయుఁ దెలిసికొని రామకృష్ణుఁడు నిజమాయోపాయములకు నలరి గ్రాసవాసోదైన్యము లేక సుఖముగ నుండెను.

## రామకృష్ణుఁడు పిశాచవేషమును ధరించుట.

ఇట్లుండ నొకయాఱుమాసములు గడచినవి. ప్రచ్ఛన్నుఁడై మిద్దెయింట నుండి రామకృష్ణుఁడు రక్కసికరాట మొకటి లక్కతోఁ జేయింపఁ దనవారల కాజ్ఞ యొసంగెను. తానును స్వర్గవిశేషదర్పణ మనునొకగ్రంథము రచియించుచుండెను. తూర్ణ మయారెండును సంపూర్ణము గాఁ గని చీలమండలల నంటునొకనీలకంచుకము గుట్టించెను. ఇట్టి వస్తుసమితిం బూని యొకనాఁటి రేయి మధూచ్ఛిష్టపువత్తియు గుగ్గిలపుతిత్తియుఁ బదిలంబు సేసికొని యొకగుడ్డపేలిక నగ్గి దగిల్చి యొడినిండఁ జిఱుతఱా లుంచుకొని నిజగృహము వెడలి తత్సమీపమున నున్న బహుపాద్విటపివిటపాగ్రమునకు నెక్కి యొరులకుఁ గానరాకుండ నడఁగి మడఁగి యాకులచాటు పిందెకైవడి నుండెను. ఆవాసరము హరివాసరమగుడు నుపవాసమునఁ గృష్ణరాయఁ డచ్చోఁ బండితజనపరివేష్టితుఁడై వచ్చి నిలిచెను. అపు డాచార్యుఁడు భాగవతము చదువ నారంభించి హరికథాసుధారసమున సభ్యులమనస్సును దనియించుచుండెను. అట్టి సమయమునఁ బైనున్న రామకృష్ణుఁడు కంచుకము దొడిగి కరాటము శిరోవేష్టనముగ నమర్చి చేత నున్నయగ్నినిఁ బ్రజ్వరిలం జేసి వత్తి ముట్టించి క్రిందికిఁజనుదెంచి యాడలసమీపమునఁ గూర్చుండి పండితులపై ఱాలవాన గురిపించెను. వార లదియెద్ది యని తలలెత్తి మిన్నుం జూడ రామకృష్ణుఁడు తనచేత నున్న దీపము గుగ్గిలముచేఁ బ్రజ్వరిలం జేసి కరాటమున నున్నకరాళవక్త్రమును భీషణదంష్ట్రలును మిడిగ్రుడ్ల

ను జూపి తా నూర్ధ్వగామి యయ్యె. అపుడు సభ్యు లందఱును భయ
కంపితాంగు లగుచు లేచి దయ్యము దయ్య మని యొక్కపెట్టున
బొబ్బ లిడుచు నలుఁగెలంకులఁ బరువు లిడిరి. అపుడు రామకృష్ణుఁడు
దీపము నూపక మరల శిలావృష్టిం గురిపించెను. అపుడు సభ్యు లాదె
బ్బలకు నబ్బబ్బా యని యిఁక నేటిపురాణము? లేచి రంపు రం డనిరి.
వారును బురాణము చాలించి దూరమున నిలువంబడి యిట్లు చింతించిరి.
ఆహా! యిది యెద్దియో ప్రళయమునకు సంభవించినమహాభూతమురీతి
నున్నది. ఇఁక నేమియుపాయము? నిక్కముగా నిది యొక్కబ్రహ్మర
క్కసి యగును. ఈవఱకు మనరాజేంద్రుఁడు నీగురువులవారు నొకబ్రా
హ్మణుని నిష్కారణముగాఁ జంపించియున్నారు. అది యూరక పోవునే?
అధికార మున్నది గనుకఁ జంపించవచ్చును గాని తత్ఫల మనుభవింపక
తప్పించుకొన నలవిగాదు గదా! బ్రహ్మరక్షస్సు కులాంతమునఁ గాని
చలమువిడువ దని పెద్ద లనెదరు. ఏమి కాఁదలచి యున్నదో? ముందు
భగవంతునకుఁ దెలియును. అని యిట్లు సభ్యులు చింతించుచుండఁగా
రాజు మాంత్రికులం బిలిచి దానికిఁ బ్రతీకార మొనరింపుఁడనుడు
వారును జంకి రాజసన్నిధానమున నుండుటం జేసి కొంత భీతి
వదలి భూతి చేతం గొని ఆగచ్ఛ ఆదచ్ఛ యని కేకలు వేయుచు
భూతిం జల్లుచుఁ గొంతతంత్రము గావించి తుదిఁ జేయునది లేక
రాజుతోఁ బ్రత్యూషమున సుస్నాతులమై యీ భూతమునకు
వలయుమారణోపాయములఁ జూతుము. ఇపుడు పనివిసియెద'' మని
నిజావాసములకుఁ జనిరి. రాజును సభ్యులఁగూడి చనియె. రామకృష్ణుఁ
డును గుప్తవేషుండై వృక్షము డిగి యిలు సేరెను.

### రామకృష్ణుఁడు రాజదర్శనము సేయుట.

మఱునాఁడు కృష్ణరాయఁడు కాల్యకృత్యములు నిర్వర్తించి
కొని పేరోలగం బుండి ద్విజోత్తముల రావించి గ్రహమారణోపాయం
బన్వేషింపుచుండెను. ఇట రామకృష్ణుఁడు వేకువ లేచి సుస్నాతుఁడై

కేశముల ప్రేలుముడి గీలించి తిరుమణి దీర్చి శ్రీచూర్ణము సాఁది పీతాంబరధరుఁడై తులసిమాలలు మెడ నిడి యుత్తరీయము వలెవాటుగ నమర్చి యుదకంపుస్థాలియు నక్షమాలయు నొకచేత నుంచుకొని రెండవహస్తమున ''స్వర్గవిశేషదర్పణమును నాగబెత్తమును బట్టి పాదుకలం దొడిగి రాజమార్గమ్మున నిర్గమించెను. అపుడు జనులందఱును నీతనిఁ జూచి సాక్షాద్విష్ణుండగు నని యెంచి నమస్కరించి దాసానుదాసులై తోడ నడువ నారంభించిరి. ఇట్లు బహుజనపరివేష్టితుఁడై రామకృష్ణుఁడు రాజమందిరద్వారము సేరి దౌవారికుం బిలిచి ''స్వాములు వచ్చియున్నా'' రని రాజునకుం దెల్పు మని చెప్పిపుచ్చె. వాఁడు నట్లే యొనరించిన నానరపతి గురున కవ్వార్తఁ దెలిపి యాతనిం దోడ్కొని యానూరివరుకడ కరుదెంచి యీతఁడు సాకారుఁడైయున్న రామకృష్ణునిగ నెఱింగి వెఱఁగంది మదిం గుంది మూర్ఛనొంద నవ్వు డారాజేంద్రుఁడును "దైవమా! యెట్టి యాపద తెచ్చితివి? ఇవు డీముప్పు తప్పించుకొను నుపాయ మెద్ది? అని చింతింపుచు తాపడి నిలిచి యుండెను. రామకృష్ణుఁడు వారిం జూచి '' స్వామీ! నే దయ్యమును గాను, భూతమును గాను. దేవరకరుణాకటాక్షమున స్వర్గమునకుం జని యచ్చటిభోగములనుభవించి మీపితృజనప్రార్థితుండనై మీకు సౌఖ్యము సంపాదింప నీభువి కరుదెంచినరామకృష్ణుఁడను నన్నన్యునిఁగ భావింపవలదు. చంపఁ బంచితి రనుకిను కింతయైన నాస్వాంతమున లేదు. ఆచార్యులయాన''అని పట్టుఁ బెట్టికొని యాయిర్వురం దేర్చియుండ వార లాతనిం గవుఁగిలించుకొని "అన్నా! నిన్ను బన్నముల నందించి చంపఁబంచిననిర్దాక్షిణ్యులము మాయెడఁ గరుణించి మమ్ము మన్నింపు." మని యనేకవిధములఁ బ్రార్థించి యాస్థానమునకుం గొనిపోయి యచ్చో నత్యున్నతాసనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టి తమపితృపితామహులకుశలసంప్రశ్నములు గావింపఁ దొడంగిరి. అపుడు రామకృష్ణుఁడు స్వర్గవిశేషదర్పణము విప్పి దాని వారల కందిచ్చి దీనిసావధానులరై చూచితిరేని విశేషము లింకను

గోచరము లగును. మార్గాయాసమున నున్నాఁడను కావున నే నిప్పటి కిఁ బనివినియెదను” అని నిజావాసమునకుం జనియెను. ధరణీధవుఁడును సంతుష్టాంతరంగుఁ డై రామకృష్ణుని దలంచుచుఁ గొలువు చాలించి నిజావాసమునకుం జనియెను.

## రామకృష్ణుఁడు పండితుఁడుగా రాజుం దర్శించుట.

మఱునాఁ డా రాజదేవేంద్రుఁడు నిజసభాభవనంబునఁ గవిబుధనికరపరివేష్టితుఁ డై గురునితో సంభాషించుచుఁ గొలువుండి విద్యాగోష్ఠి సలుపుచుండెను. అత్తఱిఁ దలవాకిటఁ గట్టఁబడియున్న నూతనపండితజనవిద్యాప్రకాశకఘంటానాదము వీనులకు విన వచ్చినది. అపుడు పుడమిఱేఁడు విబుధదర్శనోత్సుకుఁ డై ఘంటానాదముతోడ నిజమోదము రెట్టింప దాని మరలమరల వినుచుండె. అపు డది మఱియొకపరి మొఱసినది. దాని విని పండితుఁడు రెండువిద్యల నేర్పరి యగు నని యే ర్పరించుసమయమున నాధ్వని మరలమరలఁ గర్ణగోచరము గాఁ దొడఁగినది. దాని విని సభ్యులందఱును నత్యాశ్చర్యమున నుండిరి. అపుడు రాజోత్తముఁ డాపండితు నంతటితో ముగించి రమ్మని తెల్పుట కొక భటునిం బనిచె. వాఁడు రాజాజ్ఞానుసారముగ వచ్చి వృత్తాంతమును దెలిపెను. రామకృష్ణుఁడు దౌవారికపురస్కృతుఁడై వచ్చి రాజుకట్టెదుట నిలువంబడియె. రాజు నాతనిం జూచి వెఱఁగంది “నీ నేర్చువిద్య లెన్ని గల వనుడు నాతఁడిట్లనియె. “సామీ! నా నేర్చువిద్యల నెన్న నేండ్లు పట్టును సులభమార్గమునఁ దెల్పెద నాకర్ణింపుఁడు విద్యకు నొక్కవేవ్రైన నీగంట బీఁటవాయు. దేవరసన్నిధానమునకుఁ బరీక్షార్థినై వచ్చియున్నాఁడను. కావున నాయభీష్టము దీర్చి నను నాస్థానకవిగాఁ గైకొన వేడెదను. అను పల్కులకు సభ్యులందఱును భయమందిరి.

## రామకృష్ణుఁడు జ్యోతిషములోఁ బరీక్ష నిచ్చుట.

అపుడు రాజు సభాసదులఁ జూచి యీమహావిద్వాంసునిఁ బరీక్షించుటకుఁ దగుశాస్త్రమును దగుపండితుని నెఱిఁగింపుఁ డని యాజ్ఞ

రొసంగెను. అపుడు వా రందఱును నాలోచించి జ్యోతిషమున నీతని నాంధ్రకవితాపితామహుఁడు పరీక్షింపఁదగు ననిరి. దానికి రాజును సమ్మతించెను. అపుడు పెద్దలపల్కులాలించి పెద్దన తనలోఁ దా నిట్లని చింతించె. ఆహా! యిదేటివృత్తాంతము? వీరందఱును నాపైఁ ద్రోచి యున్నారు. రామకృష్ణునిసామర్థ్యము మన మీవఱ కెఱుఁగము. ఎదిరి సామర్థ్యము స్వసామర్థ్యము నెఱుఁగక పరువులిడిన భంగపా టగును. గావున నూరకుండుట లెస్స యని యూహింప ననువు గాకున్నది. నన్నివఱకు నీసభ్యులు బలుమానిసిగా నెన్నుచున్నారు. ఈతఱి నూరకున్న బండితమాని యనరే? ఎట్లైనను నీయిక్కట్టుఁ దప్పించుకొనుటకై యాకున కందనిదియుఁ, బోఁకకు బొందనిదియు, నగు నొకసంప్రశ్నము గావించెదను. అనంతరము భగవంతుఁ డున్నాఁడు. అని నిశ్చయించుకొని రామకృష్ణుం జూచి జ్యోతిషమున స్వర్గలోక వార్తావిశేషము లివు డెఱింగింపుమనియె. అట్టి ప్రశ్నమునకు రామకృష్ణుం డాతని నుతించి ఇదె చెప్పెదఁ జూడు మని కన్నులు మూసి మిన్ను జూచి యంగుష్ఠము లెన్ని ఛాయల లెక్కించి రెండుగీఱల గీచి యిట్లనియె. ఓభూపతిపుంగవా! మనశిరములకు సూటిగ నిపుడు నాకమున నాకేశుఁడు కొలువై యున్నాఁడు. ఎదుట నాతనియానందమునకై రంభాద్యప్సరసలు నాట్యము సలుపుచు వినోదములు సేయుచున్నారు. ఇపుడు రంభపాదనూపురము గళితమై ధరాతలమునం బడుచున్నది. ఒకయామములోపల నది యిచ్చోఁ బడును. నాబుద్ధిచే నాలోచింప నది యిం దొకగిరిం బడును. "భవంతి న భవంతిచ" అను పార్వతీదేవి శాపముచే దీనిస్థలము నిష్కర్షింప నలవి గాకున్నది, అనుడు రామకృష్ణునిపల్కులకు సభ్యులందఱును జిచ్చపాటున నుండిరి. యథాకాలమునకు నూపుర మొక్కటి ఘల్లుఘల్లన మ్రోయుచు నాతనియిష్టదేవతానుగ్రహంబున నొకగిరిం బడి రెండవదానికి దొర్లినది. అపుడు సభ్యు లందఱును రామకృష్ణుని బహుభంగుల నుతించిరి. రాజును

నాతనికి విశేషసమ్మానము గావించి యీతఁడు మనకు లభించుట మన భాగ్యముసుఁడీ. ఈతని నష్టదిగ్గజములకు వలయువారిలో నొక్కనిగ నియమించితిమి. దానికి మీరు సమ్మతింపవలయు ననుడు సభ్యులు విశేషానందంబున సమ్మతించిరి.

### రామకృష్ణుఁడు వరాలపళ్లెరము నందుట.

ఇట్లు ప్రభుసన్మానమును గాంచి రామకృష్ణుఁడు నిజచిత్రివ్యాపారముల సకలజనవినోదములు గావించుచుండెను. ఇట్లుండఁగా నొకానొకదినమునఁ గృష్ణరాయఁడు వరా లుంచి యొకపళ్లెరము దెచ్చి నిర్దోషముగాఁ బద్యము సెప్పి దీని నందికొనుఁ డని పండితుల కాజ్ఞయొసంగెను. అపుడు పెద్దన లేచి నేనే పద్యము సెప్పెదనని యీక్రిందిపద్యము సెప్పెను.

మ. శరసంధానబలక్షమాదివివిధైశ్వర్యంబులం గల్గి దు
ర్భరషండత్వబిలప్రవేశచలనబ్రహ్మఘ్నత ల్మానినన్
నరసింహక్షితిమండలేశ్వరుల నెన్న న్వచ్చు నీసాటిగా
నరసింహక్షితిమండలేశ్వరునికృష్ణా రాజకంఠీరవా.

అని తనయాశుకవిత్వనైపుణిం జూపినపెద్దనకవిం జూచి నవ్వి రామకృష్ణుఁడు తాతా! బిలమునఁ జొచ్చినను రాజకంఠీరవా! యమ్మని తోఁకబట్టుకొని వెలికీడ్చుచున్నావు. ఇది దోషమే కదా! మఱి నేను వచించెదఁ జూడు మని యీక్రిందిపద్యము నుడివెను.

"మ. కలనం దావకఖడ్గఖండితరిపుక్ష్మాభర్త మార్తాండమం
డలభేదం బొనరించి యేఁగునెడఁ దన్మధ్యంబునన్ హారకుం
డలకేయూరకిరీటభూషితుని శ్రీనారాయణుం గాంచి లోఁ
గలఁగం బాఱుచు నేఁగె నీవ యనుశంకం గృష్ణరాయాధిపా."

అనుపద్యము విని మెచ్చి పెద్దనయు సభ్యులును నీతని కీపారితోషికం బీయఁదగు ననిరి. రాజును సంతసమునఁ దదనుసారముగ నద్దాని నాతని కొసంగెను.

### రామకృష్ణుఁడు కవిధూర్జటిరహస్యముం బ్రకటించుట.

ఒకానొకదినమునఁ గాళహస్తిమాహాత్మ్యమును దెలిఁగించిన ధూర్జటి యనునొకకవీశ్వరుం డరుదెంచి కృష్ణరాయనితోఁ దనగ్రంథమునుగూర్చి ప్రశంస యొనరించెను. అపు డాతఁ డాగ్రంథముఁ దెప్పించి సావధానముగఁ బరిశీలించి యాకవివాక్చమత్కృతి కెంతయు నలరి పండితులం జూచి.——

“ చ. స్తుతమతి యైనయాంధ్రకవిధూర్జటిపల్కుల కేల కల్గె నీ
యతులితమాధురీమహిమ ? ”

అనుసమస్య నిచ్చెను. పండితు లందఱు నేమియు నుత్తర మీఁజాలక యూరకుండిరి. అపు డీరామకృష్ణుఁడు లేచి “ స్వామీ ! నాకొకపక్షమువఱకు వ్యవధానం బిచ్చితి రేని గ్రంథమంతయుఁ జూచి దీనికారణం బూహించెదను. పిమ్మట దేవరచిత్తమునకు నున్న తెఱం గెఱింగించెదను ” అని రాజును సమ్మతింపం జేసి రామకృష్ణుండు న్నాఁటనుండియు సభకు రాఁడయ్యెను. ఇట్లింటికడ నుండి యాపక్షాంతమున మాఱువేషంబు ధరియించి యాధూర్జటి యున్నయింటికిం జని రాత్రియగువఱకు నటు నిటు దిరిగి యనంతరము మెల్లన నాయింటికడఁ బండియుండెను, నిశీథ మగుడు ధూర్జటి యిలు వెడలి నడువందొడంగెను. అపుడు రామకృష్ణుఁడు ధూర్జటికి దూరదూరంబుగ నుండి వెంటాడించి చను దెంచుచుండెను. ధూర్జటియు దీని నేమియు నెఱుంగక యెప్పటియట్ల యొకనాగవాసంబునావాసంబులోనికిం జనియె. రామకృష్ణుండును వెనువెంట వచ్చి యాగృహముకడనె పవ్వళించి యుండెను. ధూర్జటి తడవులో నుండి వెలికిం జనుదెంచెను. అవుడు రామకృష్ణుం డాతనిపదంబులపైఁ బడి లేచి “ స్వామీ ! నేను రామకృష్ణుండను యుక్తసమయము గాకుండ వచ్చియుండుటకు క్షమియింపుఁడు. నేను బనివిని యొదను. అని యచ్చోటు వాసి త్వరతోఁ జనియె. అపుడు ధూర్జటి రామకృష్ణుం డిట్లు కాన్పించుటం జేసి వెఱఁగంది “ యేమిదైవమా ? ముందుగతి ” యని కొంతతడవు చింతించి యింటికి వచ్చి నిద్రించెను. మఱునాఁడు

సూర్యోదయం బగుడు నెప్పటియట్ల కాల్యకృత్యములు దీర్చుకొని ధూర్జటి యొంటిప్రాణంబుతో నాస్థానంబునకుం జనుదెంచెను. అంతకుమున్న రామకృష్ణుండు వచ్చి యొకచోఁ గూర్చుండి యుండెను. విభూతియు రుద్రాక్షులు మెఱయఁ గేవలము ధూర్జటివడువున వచ్చెడిధూర్జటిం గని రాయఁడు మిక్కిలి సంతసంబున :—

" చ. స్తుతమతి యైనయాంధ్రకవిధూర్జటిపల్కుల కేల కల్గె నీ
యతులితమాధురీమహిమ ?

అనుడు రామకృష్ణుండు లేచి :—

" హా తెలిసెన్ భువనైకమోహనో
ద్ధతసుకుమారవారవనితాజనతాఘనతాపహారిసం
తతమధురాధరోదితసుధారసధారలఁ గ్రోలుటం జుమీ. "

అనుడు రాజును సభ్యులు రామలింగము పల్కులకు నెంతయు నవ్విరి. ధూర్జటియుఁ దలవంచుకొనియెను.

## రామకృష్ణుఁడు సహస్రఘంటకవి నోడించుట.

ఒకానొకదినమున రాజదర్శనార్థమై సహస్రఘంటకవి యగు ప్రెగడరాజు నర్సన యనునాతఁడు వచ్చి సముచితంబుగఁ దనరాక నెఱింగించెను. సహస్రఘంటకవిరాక విని రాజు మిగులఁ జింతించి పండితుల రావించి యిట్లనియె. " ఓసభ్యులారా ! సహస్రఘంటకవి వాదార్థియై వచ్చియున్నాఁడు. ఇచ్చో నాతని కీడగువా రున్నట్లు గానరాదు. కర్తవ్యం బెద్ది? మనసభకుఁ బండితసభ యనుమాట నేఁటితో ముగియనున్నది. దీనికి మీ రేమిచేయ నున్నా రనుడుఁ బండితు లుల్కి మొగంబులు వెల్వెలఁబాఱ, బయలు సూచుచు డోలాయమానమానసులై యొకరి నొకరు వీక్షించుచు గుసగుసలాడ నారంభించిరి. ఇట్లు కొంతసే పుండి వారందరుఁ బెద్దనను దలంచికొని " పెద్దన మనకుం బెద్ద. కావున మనల నుద్ధరింప నతఁడె సమర్థుం " డని యాతని నుపాయము సెప్పు మనిరి. అతఁడును నించుక చింతించి వికసన్ముఖుఁడై ప్రభునిం జూచి యిట్లనియె. " స్వామీ ! యిట్టితంత్రం బెచ్చో నైనఁ గాంచితిరే.

రామకృష్ణుఁడు మనల నుద్ధరింప సమర్థుం డయ్యెను సమయం బగుడు నిజప్రతాపము గుప్తము సేసి వానరాలాపము లాలింపుచు మిన్నక యున్నపవమానసూనుంబలె నున్నాఁడు. అట్లు గావున నీతఁ డాయంజనాసుతుమాడ్కి రాజకార్యమును బంధుకార్యమును జక్కఁజేయఁగ విరోధిసముద్రం బవలీల దాఁట నున్నాఁడు. దేవర యాజ్ఞ యొసంగుఁ డనుడు, రాజును మిగులం బొంగి రామకృష్ణుఁ జూచి "నీ విక్కార్యము నెఱవేర్ప నుత్సహింపు" మనుడు, రామకృష్ణుఁడు భాసురమందహాసవికసితముఖపంకజుం డై యేకగ్రీవం బైనసభం జూచి యిట్లనియె. "పండితర్షభులారా! నాకీవఱ కట్టిసామర్థ్యము లేకున్నను మహాకవివరామోఘవాక్పటిమచేతను బుధజనాశీర్వాదముచేతను ప్రభునియాజ్ఞచేతను గల్గెడిని. తొల్లి యంజనాసూతి వృద్ధభల్లూకాధిపుచే నుత్సహింపం బడియే కదా! స్వామికార్యనిర్వాహం బొనర్చె. అట్లె నే నీవృద్ధునిమాట పాటించి పగతు నక్రమంబున గెల్చి రాజకార్యనిర్వాహణం బొనర్చెద. కావున విరోధివలన భయము మనుఁడు. ఎల్లి యాతని నేలికదర్శనమునకు రాఁబంపుఁడు. అపు డేను లక్షఘంటకవినామమున వేషధారినై వచ్చెద. అనంతరవృత్తాంతము తనంతనే విస్పష్టం బగును. నే నిపుడే పనివినియెదను. అనుడు రాజు వల్లె యని తనయాస్థానము సాలించి నర్సనకు మఱునాఁడు దర్శనమునకు రా నాజ్ఞ యొసంగెను.

నర్సనయు మఱునాఁడు రాజాజ్ఞానుసారంబుగఁ జనుదెంచి రాజమందిరద్వారమున నిలిచి ప్రతీహారులవలన నాత్మభర్తకుఁ దనరాక యెఱింగించి పుచ్చెను. అపు డా రాజు సహస్రఘంటకవిం దోడ్కొని రాఁ దగువారలం బనిచె. వారును నాతని సగౌరవంబుగఁ దోడ్తెచ్చిన నాధరణీజానియు సామంతజనపరివృతుండై కతిపయపదంబులు దూరము నడిచి యెదురుగ వచ్చి కవిం గౌరవించి యాస్థానమునకుం దెచ్చి యర్ఘ్యపాద్యము లొసంగి ధన్యుండ నైతిఁ జూడీ యనునవసరంబున, దౌవారికుం డొక్కరుండు వచ్చి రాజుం గైవారంబు సేసి "దేవరా! హాజారమున

లక్షఘంటకవి యనునొకమహానుభావుండు దర్శనార్థంబై వచ్చియున్నాఁడు. సెలవే" యనుడు, రాజు సభ్యులం జూచి "యాహా! యిది బహుసుదినంబు. పండితులపైఁ బండితు లేతెంచుచున్నారు. వారి నిటకుఁ దోడ్కొని రాఁదగువారిం బంపుఁ డని తిమ్మరుసున కాజ్ఞ యొసంగె. అతండును కొందఱుబుధజనులం దోడ్కొని వేషధారికడ కేఁగి రాజాజ్ఞఁ దెలిపెను. అతండును రాజానుమతంబు దెలిసి లోనికిఁ జనుదెంచుచో శిష్యజనులకుఁ బాఠంబు లుపన్యసింపుచు జను లచ్చెరువంది చూడ సభామంటపంబు సమీపించె. అంత నాభూకాంతుం డెదురుగఁ జనుదెంచి నితాంతభక్తి నాతనిపదంబుల కెఱఁగి సభాభవనమునకుం దోడ్కొనివచ్చి నిజసింహాసనపురోభాగమున నున్న యత్యున్నతాసనమునఁ గూర్చుండ నియమించి బహుమానపూర్వకముగఁ బూజలు సేసి నిజసింహాసనమున నుండెను. ఇట్లు కూర్చుండి యున్న రాజశిఖామణిం గాంచి వేషధారి యచ్చో నుండువిద్వజ్జనంబులఁ జూపి మృదుమధురభాషణముల వారివారి నామములును సామర్థ్యాతిశయములు నడుగం దొడంగెను. అనంతరము తమయెడమప్రక్కను గించిదున్నతాసనమునఁ గూర్చుండి యున్న సరసన్నదిక్కు మొగంబై వీ రెవ్వార లనియె. రా జాతఁడు సహస్రఘంటకవి యని తెల్పెను. తెల్పిన నతఁడు వీరు సహస్రఘంటకవులా? వీరినామంబేమి యనుడు ప్రెగడరాజు సర్సన యని వాక్రుచ్చె. అపు డతనితో ముచ్చటింప నుద్యుక్తుం డైన ట్లభినయించి స్వామీ! యీ కవిశిఖామణిముఖము చూచినతోడనే సంభాషింప మనస్సున నుత్సాహము కల్గుచున్నది. సెలవే? అనుడు రాజు లక్షఘంటకవిం జూచి "విద్వా నేవ విజానాతి విద్వజ్జనపరిశ్రమమ్." అనునట్లు మీమీసామర్థ్యబోధంబునకై సంభాషింపఁ దగు ననుడు రామకృష్ణుండు మందహాసకందళితముఖారవిందుండై సర్సనకవిం జూచి యిట్లనియె.

"అరసికజనసంభాషణముకంటె రసికజనవాక్కలహము మేలు" అని యున్నది. కావున నే నిపు డామేలిపని నొనర్ప గమకించుచున్నాఁ

డను కినియకుఁడీ" అని యాతని బుజ్జగించి, స్వామీ! నా కొకటిరెండు సంశయము లున్నవి. ఆసందియములఁ దొలంగించి నామనస్సును నిష్కళంకముగఁ జేయుఁ డనుడు నర్సన "అబ్బా! నే నంతవాఁడనే? అయిన నాయెడం గరుణించి యాప్రశ్నము లానతిచ్చిన విని కొంత తనిసెదను." అనుడు రామకృష్ణుం డిట్లనియె. పండితవర్యా! నా కీనఱుకు నుక్త లేఖనంబునఁ బ్రజ్ఞావంతుండును, దప్పులు దిద్దుటయందు నేర్పరియు నగు పండితుండును, కవియుఁ గాన్పించఁడయ్యె. మీర లేమైన వీనిని నేర్చి యుంటిరే? అనుడు నర్సన గర్వించి యిస్సిరో! యీతం డిట్టిప్రశ్నము లా నన్నడుగుట ఈతనిచేవ తెలిసినది. అని నిశ్చయించుకొని పండితోత్తమా! మేలుమేలు! గొప్పసంశయము లడిగితిరి. కవికి ముఖ్యముగా వలయునీరెంటిని నేర్చి యుండకున్న నేపండితుండును గవి యగు టెట్లు గల్గు? నాశిష్యు లందఱును మొదట నాకడ నీరెంటినే యభ్యసింతురు. వలయునేని నాశిష్యుం డొక్కరుండు మీకు నుత్తరం బిచ్చి మిమ్ముఁ దృప్తి నొందించును. ఇట్టిప్రశ్నము వేదమా? శాస్త్రమా! నేను యోజించుటకు? అని నర్సన లక్షుఘంటకవి యనుభయ మింతయైన లేక యహంకారమునఁ బల్కఁ గనలి రామకృష్ణుండు స్వామీ! మీశిష్యులకుం గఱపిన తెఱఁ గెఱిగింపుఁడు. చూడ వేఁడుక గల్గుచున్నది. నానుడువుపద్యం బిపుడు వ్రాసి నన్ను గారవింపుఁడు. అనిం తనచేతియాకును ఘంటము నందిచ్చి;——

క. తృ్రి వ్వేఁట బాబా, తలపై పు వ్వేఁట జాబిల్లి, వల్వ బూ చేఁట, చేఁ దుం
బు వ్వేఁట, చూడఁగ నురుకు కృవ్వేఁట, యరయంగ నట్టిహారువను జేజే.

అని చదివి వ్రాయుము వ్రాయు మని వేగిరింపుడు, నర్సన మొదటియక్కరము నుచ్చారణానుసారముగ వ్రాయఁ జేయాడక క్రిందు మీఁదు చూచుచు నొకపరి వ్రాసినయక్షరము మరలఁ దుడుపు పెట్టుచు నింకొకవిధముగ లిఖించి దానిం జెఱిపి వేయుచు నీతీరున నదియే వ్రాయుచునుండె. అపుడు రామకృష్ణుం డాతనిం జూచి చాలు! చాలు!

నీ కిందు సంపూర్ణ పాండిత్యము గలదు. ఇఁక దప్పులు దిద్దుటయం దెట్టిప్రజ్ఞ గలదో దానింగూడ సభ్యులు చూడఁ దలఁచి యున్నారు. ఇదె యీపద్యములోనితప్పుల దిద్దు మని యీ క్రిందిపద్యము చేతి కిచ్చెను:—

మ. గనసీహారగు రామపద్మ ధళరంగత్కీర్తి చాణూరమ
ద్ధనకుకాశిక్షిక శేఖరాణ్మృగపతీ త్రైలోక్య ధామోదరా
యనగాశంఖర వాంఛితార్థదగదా ద్యప్రైక పాణీజనా
ర్ధనవా నేకపవైరి విగ్రహాముకుంధా మిత్రవింధాదిపా.

దీనిఁ జూచి నర్సన పైకిఁ దప్పులుగా నగపడుచుండునట్టిచాణూరమద్ధనాదిశబ్దంబులఁ గొన్నిటిఁ జాణూరమర్దన మొదలగురూపములుంచి దిద్ది యాతనికిఁ జూపె. రామలింగ మపుడు పక్కన నవ్వి సభాసదులఁ జూచి యిట్లనియె. అహాహా! యీమహాకవిప్రజ్ఞావిశేషము లమేయములు. తనఁకుఁ దెలియని వన్నియుఁ దప్పులఁట! నాపద్యంబునఁ దప్పు లున్నవియఁట! చూడుఁడు! అని తా నాపద్యము క్రమముగ నన్వయించి చాణూరమద్ధన మొదలగుశబ్దములకుఁ జాణూరమత్ హన అని విరిచి యర్థము సెప్పి సభ్యుల నాయర్థమునకు మెచ్చించి నర్సనం జూచి యిట్లనియె ;—

చ. తెలియని వన్ని తప్పు లని దిట్టతనాన సభాంతరంబునన్
బలుకఁగ రాదురోరి పలుమాఱు పిశాచపుపాడగట్ట నీ
పలికినమాట దమ్ము వడ భావ్య మెఱుంగక పెద్దలైనవా
రల నిరసింతురా ప్రెగడరాణ్ణరసా విరసా తుసా భుసా.

అని యంతటితోఁ బోనీయక,

చ. ఒకనికవిత్వమం దెవఁడునొప్పులు తప్పులు నాకవిత్వమం
దొకనికిఁ దప్పు పట్టుపని యుండదు కా దని తప్పు పట్టినన్
మొక మటు క్రిందుగా దిగిచి ముక్కలు పోవనిసుంపకత్తితో
సిక మొదలంటఁ గోతు మఱి చెప్పునఁ గొట్టుదు మోము దన్నుదున్.

అని రామకృష్ణుఁ డుక్కుమిగిలి ధిక్కరించిన నక్కవిశిఖామణి యేమియు ననఁజాలక లజ్జితుం డై తనరాకఁ దిట్టుచుఁ జిఱుచెమ్మట

మొగమ్మునఁ గ్రమ్మఁ దల వంచి కాల నేల వ్రాయుచు నూరకుండెను. అంతట రాజు నాయిర్వురం జూచి కార్యము మించుటకుఁ జింతించి యూరకుండుట తగనిపని యని యెంచి లేచి వారికరంబులు నిజకరంబులఁ బట్టి వజ్రం బెన్నండైన వజ్రంబునకుఁ దక్కువ యగునే. మీరిరువురు సమానులే యగుదురు. అని యాయిర్వురకుఁ గాంచనాంబరాభరణంబులు చీనిచీనాంబరంబులు నిచ్చి విశేషధనము నొసంగి యాపండితులకు సెలవొసంగెను. అపుడు కపటక్రియానిపుణుం డగురామకృష్ణుఁడు రాజుం జూచి, "స్వామీ! పండితమాని యగునీతని కీపండితగండ యనుపెండేరం బుండఁదగునా యనుశంక వొడముచున్నది. దేవరచిత్త"మనుఁడు నర్సన వేషధారిపల్కు లాలించి రానియభిప్రాయము ను గ్రహించి త్వరతోఁ దనకాలియందియ నూడ్చి లక్షఘంటకవి కిచ్చి రాజుకడఁ బనివిని పీఠం దిట్టుచు వచ్చినత్రోవం జనెను. రాజును లక్షఘంటకవికి సెల వొసంగి నిజావాసమునకుం జనియె. సభ్యులు లక్షఘంటకవిప్రజ్ఞావిశేషంబులఁ దలంచుచు యథేచ్ఛం జనిరి.

రామకృష్ణుఁడు భట్టుమూర్తివలన ముత్యాలహారముం గైకొనుట.

ఒకానొకదినంబున భట్టుమూర్తి కృష్ణరాయల నీక్రిందిపద్యము సెప్పి నుతించె నదెట్లన్నను:—

క. నరసింహకృష్ణరాయని, కరమరు దగుకీర్తి యొప్పెఁ గరిభిద్గిరిభిత్
కరికరిభిద్గిరిగిరిభిత్, కరిభిద్గిరిభిత్తురంగకమనీయంబై.

దీని విని రాయఁడు మిగుల సంతసించి తనమెడ వ్రేలుచున్న తారహారం బాభట్టుమూర్తి మెడఁ గీలుకొల్పెను. దాని ధరియించి భట్టుమూర్తి పండితసభలోఁ దారామధ్యస్థితుం డగుచంద్రుని భంగిఁ బ్రకాశింపఁ దొడంగె. ఇట్టిగౌరవం బీతనికిం గల్గుటం జేసి సభ్యు లేరును సమ్మతింపరైరి. కావున నిందలిముఖ్యపండితులు కొందఱు సభ చాలించినయనంతరము రామకృష్ణునియింటికి వచ్చి యాతనిరాకకు వేచియుండిరి. అతఁడును గొంతరాత్రి కింటికిం జనుదెంచె అవు డీపండితులు సకరుణం

బుగా నాతనికిట్లనిరి. ఈవఱకు రాజు మనలనందఱను సమానంబుగఁ గారవించుచుండె నని తలంచుచుంటిమి. అది యంతయు నేఁటికిఁ దెల్లం బయ్యె. భట్టుముందట మన ముప్పనకును నూరగాయకుంగూడఁ గొఱ గా మని రాజునకుం దోఁచియున్నది. ఇట్లుండ మన మిచ్చో నుండులాభ మెద్ది? దేశాంతరగతుల మైన నీవంత కొంత మానును. అనుడు రామకృష్ణుఁడు వారలం జూచి కడచినదానికి వగచుట గతజలసేతుబంధనము. కర్తవ్యము నిర్ణయించిన నాకుం బోలిన సహాయంబు సేసెదఁ అనుడు వార లాతనిం గాంచి "యోయీ! యుపాయంబు తోఁచకుండుటచేతనే కదా నీకడ కరుదెంచితిమి; యేదియేని యుపాయము చేసి మమ్ము నుద్ధరింపుము." నా విని రామకృష్ణుఁ డిట్లనియె. "నాకుంబోలినయుపాయంబు చెప్పెదవినుండు. చేతగానిపర్వులిడుట నాచేతఁ గాదు. ఎట్టియుపాయంబున నైన నాభట్టుమెడం బెట్టియున్నహారంబు శోరంబుగఁ బట్టి నామెడ నిడికొని వచ్చెద. ఇది మీకు సమ్మతంబె" అనుడు వారలగుంగాక యని తమయంగీకారమును దెలిపిరి. అపుడె బయలువెడలి రామకృష్ణుఁడు భట్టుమూర్తి మనికిపట్టు చేరి యొకభటునిచేఁ దనరాక నాతనికిఁ జెప్పిపుచ్చె. రామకృష్ణుఁడు వచ్చియున్నాఁ డనుపల్కు విని కడు నుల్కి కారణం బేమని మూర్తి కడుఁ జింతించి యేమియుఁ గానక తుద కేదియో మునిఁగె నని యెంచి. యొంటిప్రాణంబుతోఁ జనుదెంచె. అపుడు రామకృష్ణుఁ డెదురుగఁ జని యాతని గాఢాలింగనంబు సేసి యిట్లనియె. "ఓయీ: నాయుల్లం బిపుడు గదా చల్లనయ్యె, ఇంతదనుక నేనిట నుండుపండితులమాటలకు లోనై నిన్నన్యునిగ నెంచి నీ ప్రజ్ఞాతిశయంబులకు సహింపలేనైతి. ఈ దినంబుతో నాసంశయంబు లన్నియుఁ బాసె. నామనంబు నిష్కళంకం బగుడు నేస్తంబున కానవాఁడమె. కావున నాయీప్సితంబు సమకూర్చుకొన నీకడ కరుదెంచితిని. నీవును బరేంగితజ్ఞానివి గావున మద్వాంఛితార్థంబు నొసంగుదువు, అనురామలింగనిపల్కుల కేమియు ననఁజాలక వెఱఁగంది చూచుచున్న

భట్టుమూర్తిం జూచి యాతం డిట్లనియె. "ఓయీ! నిన్నుం జూడంజూడ నీకవితపరపతయుం బ్రజ్ఞావిశేషంబులు నుతియింప నుత్సాహంబు వొడముచున్న యది నీప్రజ్ఞావిశేషంబు లల్పంబులే?

"గీ. అలసాని పెద్దన యల్లికజిగిబిగి, ముక్కుతిమ్మనార్యు ముద్దుపల్కు
పాండురంగవిభుని పదగుంభనంబును. కాకమానురాయ! నీకుం దగుర.

అనురామకృష్ణునిమధురవాక్యంబులు వీనులకు నమృతంవుసోనలై సోంకిన భట్టుమూర్తి పెల్లుబ్బి వెల్లువయై పాఱునానందంబునం దేలి నిజకంఠలగ్నతారహారం బూడ్చి యాతనిమెడ నిడి గాఢపరీరంభ మాచరించి లోనికిం దోడ్కొని చని యున్నతాసనంబునం గూర్చుండంబెట్టి, యర్ఘ్యపాద్యంబు లొసంగి కర్పూరతాంబూలం బందిచ్చి "యిదియే నేస్తంవు విడెం బని తెల్పెను. రామకృష్ణుం డట్లే దానిం గైకొని పోయివచ్చెద నని తెల్పి నిజగృహంబున కేతెంచి తనరాక కెదురుచూచుచున్న పండితులం గాంచి, "యిదె మీహారంబు మీయిష్టానుసారంబుగ దీని వాడికొనుం డని వారిపైం బడవైచె. దానికి వారందఱును గడు సంతసిల్లి "యోయీ దీని హరింపను ధరింపను నీవ సమర్థుండవు. కావున నీకు దీని మేమందఱము బహుమానంబుగ నిచ్చితి మని యతనిమెడ దాని నుంచి యథేచ్ఛం జనిరి.

ఇట భట్టుమూర్తి యప్పుడే రాజదర్శనార్థము చని తనరాక యాతని కెఱింగించి పుచ్చిన నాతండు భట్టిటిసమయంబున వచ్చుటచే నాతని కెద్దియేని యాపద సంభవించుటగా నిశ్చయించి దిగ్గన లేచి వచ్చి నీరాకకుం గారణం బే మని యడిగెను. అవు డాతండు నవ్వుచుం జిన్న విన్నపం బన రామకృష్ణుండు స్నేహార్థియై వచ్చిపల్కినపల్కు లన్నియుం దెల్పె. వాని విని రాజును గడు సంతసించి యీంతం డొక్కండు మనవాండై యుంటం జేసి తక్కుంగలపండితుల నశ్రమంబునం గెలువవచ్చును. మన కీదినంబు మిగుల సుదినంబు. ఎల్లి యెల్లవృత్తాంతంబు మాటలాడుదము. చను మని యా రాత్రి నిద్రించి మఱునాడు రాత్రి

వృత్తాంతంబు మనంబునకు సంతసంబు పుట్టింప నాస్థానంబునకు పైకేఁబ వచ్చి రామకృష్ణుం బిలిచి యిట్లనియె. "ఓయీ! పైత్యరోగికిఁ బాలు రుచ్యంబులుగాక తద్రోగాంతంబున దాని మేలిగుణంబు లగపడునట్లు భట్టుమూర్తిగుణంబు లిపుడిపుడు గొప్ప పండితులకుఁ గాన్పించెడినికంటే?" అనుడు నవ్వి "దేవర యట్టిపండితు లెవ్వరో యెఱిఁగించిన ననంతరవృత్తాంతంబు మనవి సేయుదు ననుడు రాజు తొల్లింటిపద్యము చదివెను. దానికి రామలింగము నవ్వుచు నా పద్యము మరలఁ జదివితుదిని కాక, మానురాయ నీకుఁ దగురా అని కాక అనుదాని వేఱుచేసిన రాజు నీయభిప్రాయంబు స్పష్టీకరింపు మనియె. అపుడు రామకృష్ణుఁడు భట్టుం జూపి "యీతనికంచుకము దీయించిన మనసంశయము లుండ వనుడు రాజు దాని కాజ్ఞ యొసంగె. అపుడు రామకృష్ణుం డతనివీఁపున నున్న తామరం జూపి యతఁడు కూర్చుండెడుస్థలంబున నున్న స్తంభంబుఁ జూపి మానురాయ నీకుఁదగురా. అని యర్థంబుగాని యింకొకటి గాదనియె. దాని విని రాజును తేజు చెడి యూరకుండె. భట్టేమియుఁ బల్కనే లేఁ డయ్యెను.

### రామకృష్ణుఁడు వసుచరిత్రకృతి నాక్షేపించుట.

భట్టు రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రను రచియించి తెచ్చి సభలో వినిపింప నుండ రామలింగ మొకచిత్రకథ చేసె. అదెట్లనిన:—

ఒకానొకదినంబున భట్టురామరాజభూషణుఁడు పెద్దనమనుచరిత్రపాకచమత్కృతికి మనంబున నలరి యట్ల తాను నొకరసవత్ప్రబంధంబు గల్పింప నుత్సహించి రాయల కెఱింగించిన నాతఁడు కర్పూరతాంబూలజాంబూనదాంబరాభరణంబు లొసంగి కృతి నిర్మింపు మనుడు రామభూషణుం డత్యంతానందంబునం జని మిగులఁ బరిశ్రమం బొనర్చి మనుచరిత్రకు నెక్కుడురసోదంచితం బగువసుచరిత్ర యనునొకగ్రంథంబు రచియించి కృతి నొసంగ రాజున కెఱింగించిన నాతఁ డొకశుభదినంబున సభ సేసెద నని యాజ్ఞ యొసంగెను. అపుడు రామభూషణుఁడు

రాజున కొకవిన్నపం బని యిట్లనియె. "దేవర రామకృష్ణునివృత్తాంత మంతయు నెఱుంగుదురు గద. ఇట్టిదుష్టుఁడు ముందు తమసభ కేతెంచిన నాకష్టంబు గట్టెక్కదు. కావున నాతని నాఁటిదినంబు సభకు రాకుండ నుత్తరం బొసంగవలయు." అనుడు రాయఁడు రామలింగనిచేష్టల నాలోచించి "పరరంధ్రాన్వేషి యగునీతం డెద్దియైనఁ బల్కనోవును. అపుడు నామది కెట్లు దోఁచునో? కావున వీని నాఁటిసభకు రాకుండ నుంచుటయే కర్జం" బని తనభటులకు నట్లుత్తర మొసంగి రామలింగనికి నట్లాజ్ఞ యొసంగె. అట్టిరాజాజ్ఞకు మిగులఁ గుపితుం డై రామకృష్ణుండు తనలోఁ దా నిట్లు చింతించె. "హా! భట్టెట్టి సాహసకార్యం బొనర్చె. ఏ నెన్నండేనియు వీనికిఁ గీడు దలఁచి యుంటినే? ఇట్టి నన్ను నిష్కారణవైరంబున నవమానింపఁ దలంచె. తన్నుఁ గట్టుత్రాళ్లు తాన తెచ్చికొన్నట్లు నాకు భంగంబు సేయఁదలంచె. ఈతని ప్రబంధంబున కేదియేని యంతరాయంబు గల్పించి రాజు వినకుండ నుండనట్లు సేసెదఁగాక" యన్ని యిష్టదేవతకు నమస్కరించి తా నొక ముదుసలియుప్పరివేషంబు దాల్చి సభామండపమీపంబునఁ బనిసేయు నుప్పరులం గూడి యుండెను.

అంతట శుభదినంబునఁ బ్రభునియోగంపుజనులు సభకు నలంకరణం బొనరించిరి. రాజును సర్వసేనాపరివృతుం డై నిజవిభవం బేపార నేతెంచి కొలువు బలిసియుండె. అపుడు రామభూషణుండు తననేరువు సభ్యులందఱకు విస్పష్టంబు సేయఁదలంచి యొకయున్నతాసనంబునఁ బ్రభుసన్నిధిం గూర్చుండి యొప్పిదంబు లగుగీతంబుల మంగళగీతంబులు పాడుచు స్వకృతకృతిముఖశ్లోకంబున సుశ్లోకుం డగు కాకుత్స్థతిలకు వర్ణించిచెప్పిన "శ్రీభూపుత్రి వివాహవేళ" అనుపద్యంబు చదివె. అపుడు దూరంబున నుండి "యాఁగుఁ డాఁగుఁ డని" యొక్కధ్వని వీతెంచె. అట్టి ధ్వని కర్ణగోచరం బైనతోన సభికులందఱును నుల్లంబులు తల్లడిల్ల నివ్వెఱఁగంది యుండిరి. నిశ్శబ్దంబుగ నున్నసభామధ్యంబునకు

నుప్పరులమధ్యంబు వెలువడి యొకముదుసలి యుప్పరి తనచే నున్నతట్టయుఁ బారయుఁ బాఱవైచి "పాయరా లచ్చి" యని కేకవేసి గుండెలు మోఁదికొనుచు రాజసన్నిధి కేతెంచి "సామీ! యేలికమేలు గోరి యీకవి కవితంబు సెప్పఁడు. నేఁటితోన ప్రభునకుఁ బ్రజకు ఋణంబు సెల్లె. ఇఁక నేమి సెప్పుదు" ననుడు రాజు "కారణం బే" మని యడిగె. అపుడు ముసలియుప్పరి రాజుం జూచి "యయ్యా! కొంత బూది తెప్పించిన నున్నదా పెటిగించెద" అనుడు రాజు నట్లు గావించె. ఆభూతి గొని యుప్పరి తనయఱచేత నొకబరి నేసి శ్రీ యనునక్కరమందు వ్రాసి భూ అని చేతికడ నోరుంచి పఱ్ఱె. దానిచే భూతియం దున్న శ్రీ రూపుమాసె. దాని రాజునకుం జూపి యిట్లనియె. "ఏలికసంపద నెల్ల సీథ ట్టిట్టిచెట్ట వెట్టి తొలఁగించె చూచితిరే! భూతిలోని శ్రీ దొలంగె. ఇట్టికబ్బ మందుట కర్జంబు గా దని నాకుఁ బోలినట్లువక్కాణించితిని. ఇఁక 'దేవరచిత్తంబు అని యాయుప్పరి యచ్చోటు వాసి చనియె. రాజును నేమియు ననఁజాలక మఱియొకదినంబున నీగ్రంథంబు చూచెద మని యాస్థానంబు చాలించి యథేచ్ఛం జనియెను.

### వసుచరిత్రమును పిండములపాలు ధారపోయించుట

అనంతరము రామరాజభూషణుండు విచారసాగరనిమగ్నుండై పుస్తకంబు హస్తంబున నిడికొని యిల్లు సేరి విఘ్నకారుం డగునాముదుసలియుప్పరి యెవ్వం డగు నని యూహించి రామకృష్ణుం డగునని నిశ్చయించి స్వయంకృతాపరాధంబునకు వగచి యుపాయాంతరంబు లేమింజేసి యాతనిపదంబు లాశ్రయించి కార్యంబు పొందుపఱిచికొందు గాక యని నిశ్చయించుకొని యాతనికడ కేఁగి చేతులు పట్టి నాయజ్ఞానంబు సైఁపు మని యిట్లనియె. అన్నా! నే నిన్న వమానింపఁదలచి కావలసినట్టు లవమానంబు బొందితి. ఇపుడు నాకు జ్ఞానంబు వచ్చెను. ఇఁక నాయందుఁ గరుణించి నాకృతి రాజునకు శ్రుతిగోచర మవునట్లొనరించిన నీకు బహుపుణ్య ముండును. అంతటితోన నాయుల్లంబు

చల్లనగు. అని దీనాననుండై ప్రపన్నుండై యున్న రామరాజభూషణుం గాంచి సదయుండై రామకృష్ణుం డిట్లనియె. ఓయీ! వగవకుము ఎవ్వఁడో నీవిరోధి నీకిట్టి విఘ్నం బొనరించె. అయిన నేమాయె. నేను రాజు కడ కరిగి నిన్నుఁగూర్చియు నీగ్రంథంబుఁగూర్చియు నాతనికి నెక్కుడుగఁ దెల్పి కార్యం బనుకూల మగున ట్లొనరించెదను. ఇదె పోయి వచ్చెద నని యప్పుడె ప్రభువు కడ కరుదెంచి యాతనితో నిట్లనియె. దేవరకు రామభూషణుండు నాఁడు కృతి నొసఁగ రా నాతనిదురదృష్టంబున దానికి నంతరాయంబు సంప్రాప్తంబయ్యె. నాటంగోలె యాతం డన్నపానంబులు మాని దుఃఖంబునఁ గృశించుచున్నాఁడు. దేవర దాని నొకపరి విన్నంతమాత్రంబున నాతఁడు సంతుష్టాంతరంగుం డగును. కావున నాతనిఁ గరుణింపఁదగును. అనుడు రాజును గొంతవడవు చింతించి యోయీ! మున్ను కృతి నందక తిరస్కరించి మరల నాగ్రంథంబు వినమన మెట్లుత్సహించును. అనిన రామకృష్ణుఁ డిట్లనియె. సందియంబు దేవర డెందంబునఁ గ్రందుకొన్న యున్న దేని యొకయుపాయంబు సేయుదము. గతించినవారి కేరికైన నీకృతి నిచ్చి యనంతరము దాని నిటఁ దెచ్చున ట్లొనరింతము. ఇతరులు కృతిపతులైన గ్రంథంబు మనము వినుటకు శంక యుండదు. దోషంబులు గ్రంథంబున నుండునేని తద్దోషంబులు కృతిపతిని బాధించుఁగాని శ్రోతల కేమి? కృతిపతి గతించి యుండుటచే నాతని నైన బాధించు ననుభయంబు లేదు. అనుడు రాజును దానికి సమ్మతించె. అప్పుడు రామకృష్ణుఁడు భట్టుకడ కేతెంచి యీ వృత్తాంత మంతయుఁ దెల్పి కృత్యాదిని నాశ్వాసాద్యంతములు మార్చి వైశంబ తెమ్మనుడు నాతఁ డట్లొనరించెను. అనంతరము రాజున కీవృత్తాంతంబు రామకృష్ణుఁడు దెల్పిన నాతఁడు సంతసంబున దాని వినుటకు సెలవొసంగెను. పిమ్మట రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రము నామూలాగ్రంబుగఁ జదివెను. దాని సావధానముగ విని రా జాతనిప్రజ్ఞా విశేషంబుల కెంతయు నలరి యిట్టిరామభూషణకృతికిఁ దాఁ గృతిపతి గాకుండ

వట నుండుపండితు లీదుస్తంత్రంబు గావించి రని యెంచి మిగుల విచారించి రామభూషణు నోదార్చి నీ కష్టసుఖంబులకు నేఁ దోడ్డై యుండుదును. భయము నుడుగు మని యభయదానం బొసంగి నాఁటనుండియు నాతనిఁ గంటికి ఱెప్పయుంబలెఁ గాపాడుచుండెను. వసుచరిత్రంబు చదువుసమయంబున రామభూషణుని రామకృష్ణుం డచ్చుడచ్చుట శ్లేషలలోఁ దప్పు లెన్నుచుఁ బరిహాస మొనర్చె ననియుం గలదు. ముసలిమానులు అనుశబ్దము ద్వ్యర్థిగాఁ బ్రయోగింప రామభూషణుని విశేషముగ రామకృష్ణుం డధిక్షేపించె నని పేర్కొనంబడును.

### పయిని జెప్పియున్నకథకు విమర్శనము.

ఈకథ యిదివఱలో నున్నపుక్కిటిపురాణముంబట్టి వ్రాయంబడినది. ఇందులోఁ గొన్నికొన్ని విపరీతసంప్రదాయంబు లుండుటంజేసి యాయాభాగంబులు నమ్మఁదగ వని నొక్కి వక్కాణింపవలసివచ్చె. అవి యెవ్వి యనిన :—

తొలుత నీగ్రంథంబు కృష్ణదేవరాయలసభలోఁ జదువంబడె ననియు నాతని గృతినందనీయకుండ రామలింగము విఘ్నంబు గల్గించి యనంతరము మృతు లగునితరవంశీయుల కిప్పించె ననియు దానింబట్టి యీగ్రంథంబునందుఁ గృష్ణరాయల యంకితంబు లేక తదితరుని యంకితంబున్నట్లును వాడుక గలదు. ఈగ్రంథంబు కృష్ణదేవరాయలకాలంబులోఁ బుట్టక యాతనియల్లునితమ్ముం డగుతిరుమలరాయనికాలంబులోఁ బుట్టినట్లు మన మీవఱకె కృష్ణరాయచారిత్రంబులో రామభూషణుం గూర్చి చెప్పినప్పుడు చెప్పియుంటిమి. కావున దానిచే నీగ్రంథంబు కృష్ణరాయనిసభలోఁ జదువంబడలే దనియు నపు డున్నరాయఁడు కృష్ణరాయఁడు గాక తిరుమలరాయండే యనియు విస్పష్టంబయ్యె. దీనివలన నిది మృతు లగునితరవంశీయులకుఁ గృతి యియ్యఁబడె ననియును బిడంబులపై ధారవోయంబడె ననియుఁ జెప్పెడుమాటలును మిథ్యావచ

నంబులయ్యె. ఇఁక నువ్వరి వచ్చి చేసినవృత్తాంతంబును నల్లె యనవచ్చునా యని యనవలదు. తిరుమలరాయనిసభలో మొదట నీ యుప్పరి చేసిన చమత్కారంబు జరిగియుండ నీతనిచే నీవిఘ్నంబు సంప్రాప్తమై యుండ వచ్చును. రాజాముఖునాఁడైన రామలింగనిచమత్కార మది యంత యు నని యూహించి పిమ్మట గ్రంథంబు వినక యుండఁడు. కావున నీ కథలోఁ గల్పన విశేషంబును యథార్థకంబు నూత్న్మం బనియు నిశ్చయిం పవలసి వచ్చెను.

## రామకృష్ణుఁడు రామభూషణకవిశయ్యాదులఁ దెల్పుట.

ఇటుల రామకృష్ణుఁడు దేవీప్రసాదంబున నిచ్ఛానుసారంబుగ విహరించుచుండ నొకానొకదినంబునఁ గృష్ణదేవరాయఁడు * సింహాసనా సీనుండై యుండి పండితులం జూచి పెద్దన్నతిమ్మనరామభూషణులకవి తావిశేషంబు లెఱిఁగింపుఁ డనుఁడు వా రందుల కేమియు నుత్తరం బియ్యక సంశయింపుచు నూరకుండ రామకృష్ణుండు తేసిం గాంచి యిట్లనియె. ఏలికయాజ్ఞయేని నాకుం బోలినట్లు విన్నపంబు గావించెద వీరిగ్రంథంబులలోనికొన్నిపద్యంబులు నా కిపుడు స్ఫురించుచున్నయవి అనుడు రాజు దానికి వల్లె యనియె.

అపుడు రామకృష్ణుఁడు మనుచరిత్రంబులోనిదగు.

ఉ. పాటున కింతు లోర్తురె కృపారహితాత్మక నీవు ద్రోయ ని
చ్చోటఁ భవన్నఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదన నెపం బిడి యేడ్చెఁ గలస్వనంబుతో
మీటినగబ్బిగుబ్బచనుమిట్టల నశ్రులు చిందువందగాన్.

అనుపద్యంబు చదివి పిమ్మటఁ బారిజాతాపహరణంబులోనిదగు.

ఉ. ఈసునఁ బుట్టి డెందమున హెచ్చినశోకదవానలంబుచే
గాసిలి యేడ్చెఁ బ్రాణవిభుకట్టెదుటన్ లలితాంగి పంకజ
శ్రీసఖ మైనమోముపయిఁ జేలచెఱం గిడి బాలపల్లవ
గ్రాస కషాయ కంఠ కలకంఠ వధూ కల కాకలీధ్వనిన్.

---

* ఇతఁడు తిరుమలరాయఁ డగును కాని వేఱు గాదు.

అని చదివి పిమ్మట వసుచరిత్రంబులోనిదగు.

శా. ఆజాబిల్లి వెలుంగు వెల్లికల డాయఁగ లేక రాకానిశా
రాజశ్రీసఖ మైనమోమునఁ బటాగ్రం బొత్తి యొగ్గెత్తి యా
రాజీవానన యేడ్చెఁ గిన్నరవధూరాజత్కరాంభోజకాం
భోజీమేళవిపంచికారవసుధాపూరంబు తోరంబు గాన్.

అనుపద్యంబుం జదివి "స్వామీ! నాకుం జూడ నల్లసాని పెద్దన యటునిటు నేడ్చె. ముక్కుతిమ్మన ముద్దుముద్దుగ నేడ్చె. భట్టుమాత్రము బావు రని యేడ్చె" అనుడు సభ్యులును రాజును మిగుల నగఁదొడంగిరి.

రామకృష్ణుఁడు అల్లసాని పెద్దనకవనంబు నాక్షేపించుట.

ఒకానొకదినంబున నల్లసాని పెద్దన ప్రస్తావవశంబున:—

"క. కలనాఁటిధనము లక్కఱ, గలనాఁటికి దాఁచఁ గమలగర్భునివశమా
తెలనడిమి నాఁటివెన్నెల, యలవడునే గాదెఁ బోయ నమవసనిసికిన్."

అని చదువుడు నందలి యమవసనిసి యనుచో శబ్దసౌష్ఠవంబు లేమిం జేసి రామకృష్ణుండు పెద్దన నధిక్షేపించుట కదియ తఱి యని యెంచి యతని నుద్దేశించి యిట్లనియె:—

"క. ఏమి దిని సెప్పితివి కపితము, వుమితఃకయ దినియు సెపితివో కయిత పైత్తెబ్బెము రొతి సెపితివో కపితము, అమవసనిసి యనుచు నీవు ఆలసని పెదనా.

"క. ఉమెతః కయ దిని సెపితో, కమమెఱుఁగక వెఱ్ఱిపుచ్చకయ దిని సెపితో
ఏమి దిని సెపితివి కపితము, అమవసనిసి యన్నమాట అలసని పెదనా."

అని పకపక నవ్విన నావాక్యంబులు విని సభవారందఱును నవ్విరి. పెద్దనయుఁ దప్పు సెప్పుటచే నిప్పు డీతఁడు దెప్పెఁ గా యని చింతించి యూరకుండె. ఈ పెద్దనమనుచరిత్రంబున నీతండు కొన్నికొన్ని యక్షరసందిగ్ధములవలన నగు పాఠపాట్లం జూచి యాక్షేపించె ననియు దానికిఁ బెద్దన నవ్వి యవి యన్నియుఁ బొఱపాట్లని యొప్పికొనినట్లును జెప్పంబడును.

## రామకృష్ణునివిద్యావినోదములు.

వైష్ణవులందఱును తాతాచార్యులవారిని మిగులఁ గొనియాడుచుఁ గృష్ణరాయనియొద్ద ముందుగ నాయనకే తాంబూలం బిమ్మని యొక శ్లోకార్థంబు సెప్పఁడు మిగిలిన సగంబు రామలింగ మొకచిత్రముగాఁ బూర్ణంబు సేసె ననియుఁ గలదు. ఆశ్లోక మంతసరసమైనది గాకుండినను వతనిచాటుధార పద్యాదులతో దానిం జేర్పవలసివచ్చె. అదెట్లన్నను.

వైష్ణవులు.

శ్లో. అప్పయ్యదీక్షితా త్పూర్వం తాతః పూజ్యో న సంశయః,

రామలింగము.

ముఖప్రక్షాళనా త్పూర్వం పద(గుద)ప్రక్షాళనం యథా.

ఈరామలింగమే రచించియున్న మఱికొన్ని చమత్కారపద్యంబులు.:—

"క. బసవనఁ బుట్టినప్పుడె, పసరము గోవిందరాజు పసరం బయ్యెం
గస వేటికిఁ దినఁ డనఁగాఁ, గసవుం దిను తిరుపతిలోఁ గదిసినవేళన్."

"క. చిన్నన్న ద్విపద కెఱఁగును, బన్నుగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెఱఁగున్
మిన్నంది మెఱయు నరసిం, గన్న కవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్."

ఒకనాఁడు కవిశిఖామణి యొక్కండు రాజదర్శనార్థంబు వచ్చి తా నాపటికు నన్నయవేమరాజుపై నొకపద్యంబు వ్రాసియుంటి ననియు దానికర్థంబు సెప్పుసామర్థ్యం బున్నకవిం గాన ననియు మీసభలో నున్నదిగ్గజము లెవరైన దీని కర్థంబు సెప్పంగలరేమో యరయుండని యిట్లు చదువ నారంభించెను.

"సీ. రాజనందనరాజరాజాత్మజులు సాటి, తలఁప నన్నయవేమధరణిపతికి
ఇటులనే తక్కిన మూఁడుపాదంబులును

గీ. భావభవభోగసత్కళాభాగములను
ఇటులనే తక్కిన మూఁడుచరణంబులును ,

అని చదివి దీని కర్థంబు సెప్పింపుఁ డనుచు రా జూరక యాలోచించుచుండెను. అపుడు రామలింగము లేచి యోరా శేందా! నే నీవఱ

కొకపద్యంబు రచియించియుంటిని. దాని కీకవిశిఖామణి యర్థ మాలోచించువఱకు నే దీనిం దెల్పఁగలను. ఈయన కొకటిరెండుదినంబులు వ్యవధియు నిచ్చెద నని యాక్రిందిపద్యంబు చదివెను:—

"సీ. మేఁకతోఁకకు మేఁక తోఁక మేఁకకుతోఁక, మేఁక తోఁకా మేఁక తోఁక మేఁక
ఇటులనే తక్కినమూఁడుచరణంబులును
గీ. మేఁకతోకతోఁక మేక మేఁకతోఁక మేఁక
ఇటులనే తక్కినమూఁడుపాదంబులును

అనుపద్యంబు విని దాని నాలోచించి మఱుదినంబున మనవి చేసెద నని యాకవి మరల రాకుండ మాయమై పోయినట్లు వినవచ్చుచున్నది:—

### సప్తాంగరాజ్యముం గోరినపండితు నోడించుట.

ఒకానొకసమయంబున నొకగొప్పవిద్వాంసుఁడు వైష్ణవుఁడు శత్రురాజులచేఁ బంపఁబడి కృష్ణరాయనిసభ కరుదెంచి యతనిసభాసదుల నందఱ నోడించి యాతని మిగుల నలరించిన నాతఁ డేమిబహుమానంబుగఁ గావలయు నని యడిగెను, దాని కాపండితుఁడు సప్తాంగయుతం బగురాజ్యంబు దయసేయు మని ప్రార్థించెను. అపుడు కృష్ణరాయం డేమియు ననలేక వల్లె యని దేశం బాపండితున కిచ్చెద ననువర్తమానంబు పురంబున సాటించి, ఆపండితు నొకశుభదినంబున సింహాసనాసీనుంగాఁ జేయ నియమించె. ఇట్లుండ రామకృష్ణుం డది యంతయు మనంబునఁ జింతించి తద్భంగంబునకు వలయునుపాయంబు లాలోచించుచుండె. ఇట్లుండి యాచుట్టుపట్ల నున్న యొకగ్రామంబునకుం జని యచ్చో నున్నపల్లెకూటములోనిపిల్లలందఱకుఁ బప్పుబెల్లంబులు పంచిపెట్టించెద రమ్మని వారిం దోడ్కొని వారలందఱకు వైష్ణవవేషంబు లమరించి తానును జియ్యంగారిరూపంబు ధరించి యొకపల్లకి నెక్కి శృంగనాదంబుతో నాపండితుం డుండుప్రదేశంబున కరుదెంచి శ్రీరంగమునుండి జియ్యరు విచ్చేసి రని చెప్పిపంపెను. దానివిని యాపండితుఁడు కడు సంత

సించి యెదురుగఁ జనుదెంచి యుడయందాసుఁడు నస యర్ఘ్యపాద్యంబు లిచ్చి లోనికిం గొంపోయి యుచితాసనంబునం గూర్చుండఁబెట్టి వారిరాకకుఁ గతం బడిగిన నాజియ్యారు తాము శ్రీరంగమునుండి శ్రీ జగన్నాథము సేవింపఁ జనుచున్నార మనియు భాగవతు లున్నచోటికిం జనివారినిగూడ సేవించుట పరమభాగవతధర్మంబు గనుక నిచ్చటికి విచ్చేసితి మనియుం దెల్పె. దాని కాపండితుఁడు మిగుల నానందించి నేఁ జేయుకైంకర్యంబు గలదేని యానతిచ్చి దానిం బడయుఁ డనుడు నాజియ్యారు తాము విద్వాంసులుగా నుండి సప్తాంగసంయుక్తరాజ్యంబు గెలిచి సింహాసనాధిరూఢులు గాఁబోవుచున్నారు గావునఁ దమకుం గలదానిలో మాకు గురుశిష్యులకు గ్రాసవాసస్సులకు సరిపడు నొకటిరెండంగములు వదలి మిగిలినవి మీక్రింద నుంచుకొని రాజ్యము పాలింపఁ గోరుదు మనుడు నాపండితుం డపుడు సంతోషాధిక్యంబుచే వల్లె యనియె. అపుడు జియ్యరగారిం జూచి సప్తాంగంబు మీకు రాజిచ్చుటకు ముందు మాయొద్ద మా కీయవలయు నని లేకున్న మీకు వాని నిచ్చుట భారంబుగ నుండు ననియుం జెప్పి యొప్పించుకొనియె. దానిపై నాతఁ డానాఁటికి ననుజ్ఞఁ దీసికొని మఱుదినంబున నాస్థానంబున కేతెంచె. ఆదియు యాపండితుఁడు సింహాసన మెక్కు శుభదినంబు. రాజును సర్వమంత్రులును విచారంబుతోడం జనుదెంచి యాపండితునిచుట్టుం గూర్చుండి యుండిరి. సభాసదు లందఱుం జనుదెంచి నిర్విణ్ణులై యుండిరి. అపుడు రాజు సభాసదులం జూచి పండితునకుఁ దాఁ జేసినవాగ్దానంబు శ్రుతిపఱిచె. అపుడు రామకృష్ణుండు మాయావేషంబున నుండి తనకుం బండితుఁడు చేసినవాగ్దానంబు నుడివి యాసప్తాంగంబులు తన కిచ్చినఁ దాను దనపాలు దీసికొని కొఱత పండితున కిచ్చెద ననుడుఁ బండితుఁడును దానికి సమ్మతించె. రాజు నట్లు గావించె. అపుడు రామలింగము లేచి నల్వురిం జూచి "యీసప్తాంగములలో నాకు రావలసిన రెండంగంబులు దీసికొని మిగిలినపంచాంగంబు లితని కిచ్చుచున్నాఁడఁ

జూడుం డని నాలుగై దుసంవత్సరములపంచాంగము లున్నయొకకట్ట విప్పి "యిది ప్రభవసంవత్సరపుపంచాంగము. ఇది యింకొకసంవత్సరపుది" అని యవి యన్నియు నిచ్చి "యీపాటి తాము దయసేయవచ్చునని యాయన కాజ్ఞ యొసంగి సింహాసనంబుపైకి రాజుచేయి పుచ్చికొని చని తాను నారోహణంబు సేసి యిది సప్తాంగములలో మొదటి దగు ప్రభుత్వాంగము కావున నేఁటినుండి మరల జను లందఱును నీతనియాజ్ఞకుఁ బ్రజ్ఞకు లోనై యుండుఁ డనియె. దీనిఁ జూచి యావచ్చినపండితుఁడు లజ్జించి తా వచ్చిన త్రోవనే మరలి చనియె.

## ముక్కుతిమ్మన నలయించుట.

ఒకానొకదినంబున నీరామలింగము ముక్కుతిమ్మనగృహంబునకుం జని బంగారుతొళ్లె నూఁగునాతనిం గాంచి నిజహాస్యస్వభావంబు దోఁపగాఁ "దాతా! యూఁతునా" యనుచు నాతండు వల్లె యనెను. దానిని విని రామకృష్ణుఁడు తుప్పున నాతనిపై నుమిసె. అపుడు తిమ్మన కనలి తనకాలి పాదుక నాతనిపై విసరె. అదియు వజ్రపాతానుకారియై పడి రామకృష్ణునివదనంబున నొకరదనం బూడ నడిచె. రామకృష్ణుండు లజ్జితుఁడై గృహంబునకుం జని దైవమా యేమి సేయుదు నని కొంతవడి చింతించి తుద నొక్కదుప్పికొమ్ముఁ జెక్కి పంటినందున నిమిడ్చి యొరు లేర్పరింపరాకుండ నొనరించె. మఱునాఁడు సభకుం జని యెప్పటియట్ల యుండె. దానిం జూచి ముక్కుతిమ్మనయు తనిచే భంగంబు నొందినయొక కవిశిఖామణి పగదీర్చికొనుట కిదియ తఱి యని రాజుం గాంచి యిట్లనియె.

"ఉ. ఆరవి వీరభద్రుచరణాహతి డుల్లినబోసినోటికిన్
చేరఁడు రామలింగకవి చేరిచెఁబో మనముక్కుతిమ్మన
కూర్పరపదాహతిం దెగినకొక్కిరిపంటికి దుప్పికొమ్ము ప
ల్గా రచియించినాఁడు రవి గావనిచోఁ గవి గాంచు నెయ్యెడన్".

అనుడు రా జాతనిం గాంచి కారణం బేమనిన నాతఁడు గడచిన

వృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పెను. దాని విని రాజును పక్కఁగలవిద్వాంసులును నవ్వఁ దొడఁగిరి. ఇదియ సభ నీతని కగునవమానము

## వేశ్యకు స్వర్ణయోగం బుపదేశించుట.

కృష్ణరాయ లుంచినయొక వెలయాలు "తనప్రభుని యెడల విశేష మోహంబు గలదాన ననియును, "పరపురుషుని నెన్నండును నెఱుంగ" ననియుఁ "గన్నెత్తి యొరులం జూడ" ననియును, "రాజు నెడల రాజభార్యకుఁగూడఁ దనయంత ప్రేమ యుండునా" అనియు రాజుతోఁ బ్రశంసించుచుండె. అట్టిమాటల కాతఁడు మిగుల విశ్వాసము గలవాఁడై తన వెలయాలిని పండితులకడ శ్లాఘించుచుండెను. అట్టివృత్తాంతంబు రామకృష్ణుండును వినియుండెంగావున వెలయాలివిశ్వాస మెంతవఱకుండునో దానిని రాజునకుం జూపి రాజునకుం గలనమ్మకము తొలఁగింపఁదలంచి "వెలయాలివిశ్వాసము వెలనుబట్టియే యుండును గాని దాని నంతగా శ్లాఘింపవలసినపని లే" దని పల్కెను. రాజామాటకు సమ్మతింపక "సర్వత్ర యొక్కటేమార్గ మని యూహింపఁదగదు. వెలయాండ్రలోమాత్రము పతివ్రత లుండఁగూడదా" అని యుత్తరం బిచ్చెను. అట్టిమాటకు రామకృష్ణుం డేమియు ననక చిత్త మని యూరకుండె. ఇట్లు కొన్ని దినములు పోనిచ్చి రామకృష్ణుఁడు "తనకు గ్రామాంతరము పోవలసినయవసర మున్న" దనియును, "ఆఱుమాసములు తనకు సెల విప్పింపుఁ" డని విన్నవించెను. దానికి రాజు సమ్మతింప నింటికిఁ బోయి యొకటిరెండు నెలలవఱకు నితరులకుఁ గాన్పింపకుండ నింట నుండి, యనంతర మొక బైరాగివేషము ధరియించుకొని రా జుంచిన వేశ్యయింటికి నెదురుగఁ దనపీఠంబు పెట్టెను. అతఁ డొకసాధుఁ డని గ్రామములోనిపామరులు కొందఱతనిచుట్టును మూఁగుట పై వేశ్యమాత చూచి యతని నాశ్రయించిన విశేష పుణ్యముండు నని యెంచి యతనిసన్నిధికిం బోయి "స్వామీ! తమరు చెట్టుక్రిందఁ గూర్చుండ నేల? నాయింటివీథియరుఁగు విశాలముగ నున్నది.

ఈకూర్చుండుట యక్కడనే చేసితినేని యెండవానలవలన శ్రమ తప్పును. నాగృహమును బావన మగును. కాఁబట్టి నన్నుఁ గటాక్షించి యరుఁగుపై దయసేయుం" డని ప్రార్థించెను. అట్టిప్రార్థన వినియును విననట్లూరకుండి రామకృష్ణుఁడు రాత్రివేళ జనులందఱును నిండ్లకుఁ బోయినతఱి నావేశ్యయరుఁగుపైకి వచ్చి ప్రవేశించెను. మఱునాఁ డతఁడు తనయరుఁగుపైకి వచ్చి యుండుటఁ జూచి "గాలి విశేషముగ వీఁచుచున్నది గావున స్వాములు లోపలిసావిడిలోనికి వచ్చి కూర్చుండిన వెచ్చగ నుండును. తాను సర్వకాలములలోఁ బరిచర్య చేయుట కనువై యుండును. కావున నట్లుగా ననుగ్రహింపుఁ" డని మఱియొకసారి ప్రార్థించెను. దానికి నుత్తర మేమియుం "జెప్పక యారాత్రి తొల్లింటి యట్లనే యంతఃప్రవేశము చేసెను. కాని యీరెండుదినంబులును బైరాగి మాటలాడుట మాని మౌనవ్రతస్థునివలెనే చేతిసంజ్ఞలనే కాలము గడపుచువచ్చెను. మూఁడవనాఁ డెవ్వఁడును తనచుట్టు లేని సమయమున నాలుగైదువరహాలం దీసి వేశ్యమాత చేతికిచ్చి తనకుఁ గావలసినయొకసేరుపాలును, పంచదారయును, కర్పూరము మొదలగుపూజాద్రవ్యంబులును తెచ్చి యిమ్మని పల్కెను. అట్లుగా నైనను తనతో మాట్లాడుట గొప్పభాగ్యమని సంతోషించి వేశ్యమాత కావలసినవస్తువులం దెప్పించి యిచ్చెను. రామకృష్ణుండు మరల రెండవనాఁడు మఱినాల్గువరాల నిచ్చి తొల్లింటిదినమువలెనే పాలును, పంచదార మొదలగువస్తువులం దెమ్మని చెప్పెను. "పాలునకును పంచదారకును నిత్యమును నాలుగేసివరహాల నిచ్చుబైరాగి యొకగొప్పమహానుభావుఁడు గాకయుండునా" అని యావేశ్యమాత యతనికడ నెద్దియో స్వర్ణయోగ ముండక తప్పదు. దాని నొకదానిని పరిగ్రహించిన నిఁక నెన్నఁటికిని ధనలోపముండ దని నిశ్చయించుకొని తనకూఁతుం బిల్చి "మన మెట్టులనైన నతనియుల్లము రంజిల్లం జేసి యాదివ్యక్రియ సంపాదింపవలయు" నని చెప్పి [illegible]ని సమ్మతింపం జేసి నాఁటినుండి స్వాములవారిపరిచర్యకు

దానినే యప్పగించెను. ఆహారనారియును దననేర్పు బైరాగికిం దోఁపిం చుకోర్కెతో ననేకచమత్కారంబులు చేయుచు నాబైరాగికిఁ బరిచర్య సేయ నారంభించునది. బైరాగియును మొదటఁ దాను స్త్రీలతోఁ బ్రసంగము నైనం జేయనని తెల్పియుఁ గ్రమక్రమంబుగ పైసుందరాంగితోఁ దలమొత్తకయే మాటలాడుచు, నది దరిఁ జేర వచ్చినపుడు వలదు వల దని తత్తరముతో నివారించుచు, నది దరిని వచ్చి కూర్చున్న వ్రతము వ్రత మని కేక వేయుచు నిటుల యథార్థముగ విరాగివలెనే యభినయించుచుండెను. ఇట్లుండ మఱికొన్ని దినంబులు జరిగెను. క్రమముగ నొకనాఁటికంటె నొకనాఁటికి వేశ్యకుఁ జనవు చిక్కుచు గావున నది యతని కృష్ణాజినముమీఁదనే కూర్చుండుటయును, అతనికి ఫలాహారమును స్వయముగ నోటి కందిచ్చుటయును, అతఁ డటునిటుఁ బోయినపు డతని జపమాలయు, గోముఖియుఁ దానే ధరియించి యాతని యాసనంబుననే నిద్రఁబోవుచున్నట్లుగాఁ బడియుంటయు జరుగుచుండెను. ఎన్ని యున్న నాతఁ డింద్రియనిగ్రహము గలవాఁడుగాఁ గాన్పించుటం జేసి తుద కతనికి స్వర్ణయోగమనోరథముం దెల్పి యతనిమనోరథంబు పడయుఁ డని ప్రార్థించెను. అపుడు యోగి సుముఖుండు గాఁగ నతనివిభూత్యుద్ధూళనావృతవికృతాకారముం జూచి కన్నులు మూసికొని రెండవప్రక్కకుం దిరిగి పండియుండె. అపుడు కపటయోగి యగు రామకృష్ణుం డాభోగినీపతివ్రతకు స్వస్వరూపప్రకటనముం జేయుట కదియ తఱి యని నిశ్చయించి యిట్లనియె :—

" మ. వరబింబాధరమున్ పయోరుహములన్ వక్రాలకంబుల్ మనో
హరలోలాక్షులు చూప కవ్వలి మొగం బైనంత నేమాయె? నీ
గురుభాస్వజ్జఘనంబు క్రొమ్ముడియు మాకుం జాలవే గంగ క
ద్దరి మే మిద్దరి కీడునుం గలదె యుద్యద్రాజబింబాననా."

అని యిట్లు చదివినపద్యంబు విని యాజవరా లతఁడు రామకృష్ణుఁడు గా నిశ్చయించి మోసమాయెఁ గదా యని యెంచి కుప్పించి యొక్కదాఁటున నింటిలోఁ బడి తల్లిం బిల్చి రామకృష్ణుఁడు [illegible]

వని తెల్పెను. ఇంతలో రామకృష్ణుఁడును గృష్ణాజినదండకమండలువు లచ్చటనే వదిలి వడివడి నిలు సేరి సూర్యోదయంబుననే రాజాస్థానంబున కుం బోయి

"గంగ కద్దరి మే లిద్దరి కిరువుం గలదె యాద్యద్రాజబింబాననా"

అనుసమస్య పూర్తిచేయింపుఁ డని రాజుతో విన్నవించెను. దానికి నాస్థానములోనివిద్వాంసు లందఱును రామకృష్ణునిసమస్య లతఁడే పూర్తిచేయవలెనుగాని మాచేతఁ గా దనిరి. అవుడు రామకృష్ణుఁడే దానిం బూర్తిచేయునట్లుగా నిశ్చయించి రాజాతనినే పూర్తిచేయు మనఁగాఁ బద్యముయొక్క పూర్వభాగ మందలి పాదత్రయమును జదివెను. ఆ పద్యముయొక్క రమణీయత కందఱును సంతసించి "యిది యేగ్రంథములోనిది, యేసందర్భములోనిది" అని యడిగిరి. అవుడు రామలింగ మాపద్యము "స్వర్ణయోగచింతామణిలోని వ్యాఘ్రాజిన శయ్యాసందర్భములో యోగిభోగినీసంవాదపద్య" మని పల్కెను. దానికి రాజెంతయు నాశ్చర్యంబునంది. "పైకథ యీకను విస్పష్ట పఱుపుఁ" డని యడిగెను. అవుడు రామకృష్ణుఁ డొకదేశములో నొక రాజు గలఁ డనియును, అతని కొకవెలయాలుండె ననియు, అది తన పాతివ్రత్యముం గూర్చి రాజును నమ్మింపఁగా నొకయోగి దానిపాతివ్రత్యమును గనిపెట్టుటకు స్వర్ణయోగోపదేశమిషంబున దానియింటికిం బోయి పీఠము పెట్టగాఁ దద్యోగసంపాదనార్థమై యాభోగినియు యోగిని కాఁ దలంచి, వ్యాఘ్రాజినశయ్యం బవ్వళించి యుండియు నాయోగి వికృతాకారంబునకు నోడి యవ్వలిమొగమై పరుండుఁడు నవు డాయోగి తనభోగినిం జూచి తెల్పినపద్య మని చెప్పెను. దాని నంతయు విని రాజును నదియంతయుఁ దనసానివృత్తాంతమే యని యూహించికొని "సెబాసు! యోగిని మెచ్చవచ్చును" అని పల్కెను. "యోగియు నంత మాత్రమునే కోరియుండెను. చిత్తము" అని రామకృష్ణుఁ డుత్తర మిచ్చి కూర్చుండెను.

## పాతివ్రత్యప్రదర్శినీ తిరస్కారము.

ఒకానొకసమయంబున నొకకవి స్త్రీలకుఁ బాతివ్రత్యవిశేషములం దెల్పు "పాతివ్రత్యప్రదర్శిని" అను నొక గ్రంథమును రచియించి తెచ్చి రాయలసభలో సమర్పించెను. ఇట్లు సమర్పించుటయే కాక తా ననేకగ్రంథములు శోధించి వానిలోనిసారము నంతయు సంగ్రహించి నిర్దుష్టముగాఁ జేసి తా నాగ్రంథము రచియించితి ననియు నది తేటతెన్గుమాటలలో నుండు ననియు నాత్మస్తుతిగాఁ గొన్నిమాటలు ప్రస్తావించెను. అట్టిప్రస్తావనకు రామకృష్ణుఁడు కొంచెము కోపించి లేచినిలువంబడి ఓయీ! నీ మనస్సునకు నిశ్చయముగ దోషరహితముగాఁ గానుపించుపద్యము నొకదానిం జదువు మని యడిగెను. దానికి లెస్స యని యాకవి యీక్రిందిపద్యము చదువ నారంభించెను. ఎట్లన్నను;—

"సీ. పతికి మాఱాడక పలుమఱు నేడ్వక, యలియక మిగుల గయ్యాళి గాక."

అనుడు రామకృష్ణుం డిఁకఁ జాలుఁ జాలును. పైచరణములు చదువ నక్కఱలేదు. గ్రంథ మంతయు నీలాగుననే యుండును. అనుడు రాయలు అట్లైన నీయభిప్రాయానుసారముగ నాచరణమున కేమియర్థము చెప్పెదవో చెప్పు మనుడు రామకృష్ణుం డిట్లనియె. అర్థమున కేమి? అందఱకును స్పష్టమైనయర్థమే. ఇది విన్నంతమాత్రమున నీక నే యాఁడుదియును మగనికి నాజ్ఞావర్తిని గాకుండుటయే కాక వంటగూడఁ జేసిపెట్టు మని యాజ్ఞాపించును. ఇఁక మాబోంట్లకు నాబాధకూడఁ దటస్థింపక మానదు. అయినను పద్యము వినినయంతనే నాకుం దోఁచినయర్థము విశదీకరించెదను, చిత్తగింపుఁ డని యిట్లనియె.

ఆఁడుదానికిఁ జెప్పవలసినబుద్ధులలో మొదటిది భర్త పిలిచినయపుడు మాటాడకుండుట. రెండవది పలుమాఱు నేడ్వఁగూడ దనుట. (అనఁగా నింటిలోఁ బనిపాటులు చక్కఁగాఁ జేసికొనినపిమ్మట నాల్గుసారులో యయిదుసారులో నియతముగా నిత్యమును నేడువవలసిన దనుట.) మూఁడవది ఎట్టియవసరమైనపని యున్నను శరీర మలియక యుండునంతవఱకే పని చేయవలెను గాని ప్రాణావసరము వచ్చినను

శరీరము నలియఁబెట్టకుండుట. ఇఁక నాల్గవనీతి యెట్లనఁగా;— వింగుల గయ్యాళి గాక యుండుట. అనఁగా గొంతవఱకైనను గయ్యాళి గానిచో నాఁడుది కాఁపురము చేయఁజాలదు గనుక నామట్టుకు గయ్యాళిగా నుండవలయు ననియు నంత కధికముగా గయ్యాళి కాఁగూడ దనియు దీనియర్థము. అనురామకృష్ణునిపల్కులకు సభ్యులు రాజును విశేషధ్వనితో నవ్వఁదొడంగిరి. గ్రంథకర్త డగ్గుత్తిక దోఁప మూఁదరిచరణముఁ జదువ లేకయుఁ జదివిన నిఁక నదియెట్లుగా నుపన్యసింపఁబడునో? అనుభీతిచేత నోరు మెదపక యూరకుండెను. రాయఁడును గ్రంథకర్తయొక్క యట్టిని శ్చేష్టితవ్యాపారములఁ జూచి సదయుండై "రామకృష్ణః పూర్వపక్షము లట్లే యుండును గావున సందియంబు వలదు. గ్రంథము మాకందఱకు నాదరణపాత్రము కాకపోదు" అనిపల్కి తద్గ్రంథకర్తకుఁ దగుబహుమానంబు లొనర్చి సాగఁబనిచెను.

## పంచతంత్రిపద్యకావ్యవిషయము.

కృష్ణరాయని బావమఱఁది యగు "బైసరాజు వెంగళరాజు" అనునతఁడొక గొప్పయాంధ్రకవి. ఇతఁడు పంచతంత్రిని బద్యకావ్యముగా నొనరించినవారిలో నొకఁడు, తనగ్రంథము సంపూర్తియయినతోడనే వెంగళరాజు దానిని రాయలసభలోనిపండితులకు వినిపింపఁగోరి రాయనికిం దెల్పిన మంచిది యని పల్కెను. ఇట్లనుజ్ఞాతుండై పైకవి తనశపథములుగా గ్రంథపఠనమునకు ముందుగఁ గొన్నిమాటలఁ దెల్పెను. అందు మొదటిది తనకవిత్వమం దెవ్వరైనం దప్పు పట్టినచోఁ దన నాలుకం గోసికొనుట. రెండవది. తప్పు లేకుండఁ దనగ్రంథములోఁ దప్పున్నట్లుగా నెవ్వరైనఁ జెప్పిరేని యట్లు క్రమముగాఁ జెప్పినవారినాలుకం గోయుట. అనునిట్టిధూర్తనృపబంధుశపథంబులు విని కోపించి రామకృష్ణుండు లేచి

"ఈరాచకవిత్వబాధ పడరాదు గదా యెటువంటివారికిన్"

అని చెప్పి సభ వదలి వచ్చెను అతనివెంబడినే తక్కినపండితులును లేచి నిలువంబడిరి. అట్టిపండితులయుద్దేశముల నారసి రాయఁడా గ్రంథమును మఱియొకతఱి వినఁపింపవచ్చు నని గ్రంథకర్తకుం దెల్పి యానాఁటికి సభ చాలించెను.

## వాకిలికావలి తిమ్మన్నపైని జెప్పిన పద్యశేషము

ఒకానొకదినంబున రాయలు తనవాకిలికావలిగా నున్నతిమ్మన్న యనునొకదండనాయకునియెడల నతనిశౌర్యవిశేషమునకుగా నంతసించి యతని కొక విలువ గలపట్టుపచ్చడమును (సేలును) బహుమాన మిచ్చెను. అట్టిబహుమానము నాతఁ డంది తనయింటికివచ్చి వీథియరుఁగుపయిఁ గూర్చుండెను. అంతట నావీథినే, అల్లసాని పెద్దన్న, ముక్కుతిమ్మన్న, భట్టుమూర్తి, రామకృష్ణుఁడును బోవుచుండి రాయనికడ బహుమానము నంది వచ్చియున్నతిమ్మనదండనాయకునిఁ జూచి తమ సంతోషముంగూడ నాతనికిం దెలుపుకోరికతో నతనికడఁ గొంతసేపు కూర్చుండి యతనిని మాటలతో నలరించిరి. అపుడు వారిలోఁ బెద్దన యొకపద్యముఁ జెప్పెడుతలంపున :—

క. వాటికి కావలితిమ్మా

అనుడు - ముక్కుతిమ్మన్న లేచి

ప్రాకటముగ సుకవివరులపాలిటిసొమ్మా

అనుడు, భట్టుమూర్తి లేచి

నీ కీపద్దెము కొమ్మా

అనెను. అంత రామకృష్ణుఁడు లేచి:—

“ నా కాపచ్చడమె చాలు నయముగ నిమ్మా ”

అని పూర్తిచేసెను. తిమ్మనదండనాయకుఁ డాపద్యమున కెంతయు నలరి యందలితుదిభాగములో భావప్రకటన చేసినరామకృష్ణునకుఁ దాను బహుమానముగ నందివచ్చినపచ్చడ మిచ్చి తక్కినవారికి మఱికొన్ని బహుమానముల నిచ్చి పంపెను.

ఇట్లింకను రామకృష్ణునివిశేషములం దెల్పుగాథలు పెక్కులు చెప్పంబడును. ప్రస్తుతము నాకు లభ్యమైనవానిలో రసికులు మెచ్చఁదగినట్టియు, పండితులకు శ్రవణయోగ్యము లగునట్టియు, నీరసములు కానట్టియుఁ గొన్నిగాథల వివరించితిని. తెనాలిరామకృష్ణునికథ లను నామముతో నొప్పునవి పామరజనమనోరంజకములుమాత్రమే గానవాని నిందుఁ జేర్పక రామకృష్ణుఁడు కేవలము పండితుఁడుగా నుండిపండితులతోఁ జేసినసంవాదవిశేషములనే చేర్చి వక్కాణించుట యయినది.

## రామకృష్ణునిచాటుధారాపద్యములు.

ఈరామకృష్ణుఁడు పదగుంఫనకవిత్వంబునకు మిగులఁ బ్రసిద్ధుఁడు కావున నీతఁడు పాండురంగవిభునిపదగుంఫన మని తొంటిపద్యంబున వాకుచ్చెను. దానికి దార్ఢ్యంబుగ నీక్రిందఁ గొన్నిపద్యంబుల వివరింతము.

గీ. అతివకచనాభిజఘనదేహానన ములు, మీనదరసాలశారాజపానిరాక
రణ మనంత మనాది నేత్రగళభుజన, ఖోష్ఠకుచనచోదఁత ముభయగతిని.

ఈచిన్నిపద్యంబున నొకస్త్రీయవయవంబులవర్ణన మంతయు నిమిడ్చె.

మఱికొన్నిపద్యంబుల వివరింతము.

“ సీ. భుజగలోకాధీశభోగితల్పశయాన, హరిరూపధరమహోపురవ యనుచు
నళులాబ్జమకుటవన్దితపాదరాజీవ, రామార్చనీయశ్రీరంగ యనుచు
మారీచమదభంగమహితవాయ వ్యాప్తి, శరదనిద్రితనేత్రజలజ యనుచు
సముద్రగర్భావసరయోగనిద్రాణ, కరిరాజవరద శ్రీకాంత యనుచుఁ

గీ. దలఁతు నులుకు నలంతు బెగ్గిలుచుఁ బలుకు, సఖులనయనస్వనశిరోజచరణకలన
పవనకందర్పఘనహంసజవనతురగ, భటనటప్రీయసముదాయపటిమ దోఁప.

క. విధుకృతకదనము వదనము, మధుకరనికరముల గేరు మగువచికురముల్,
విధుమధుకరలీలాజయ, మధురోక్తులు పికకులారం మధురాధరకుక్.

సీ. ద్విరదంబు నడతోడ సరి రాక ముఖభంగ, దళ నొంది నవ్వులోఁ దనరఁ జూచె
గగనంబు నడుముతోఁ బగఁ జెంది మధ్యమాంతము నొంది వేణితో సమతఁ బూనె
సారసం బంఘ్రితో సరి రాక సావర్ణ్య, గతి మాని మోవితోఁ గదియఁ జూచెఁ
గనకాద్రి కటితోడ నెన మాని నారికే, ళముఁ బూని మేనితో సరిగఁ జూచెఁ

గీ. దిరిగి సతికుచబాహుసరసనాసి, కలకు భయ మంది మొఱపెట్టి గతులు మాని
యొగగి ధరఁ గూల వత్తులై యొకట రెంట, మూఁట నాల్గంటితో సరి మొనయవయ్యె,

గీ. అధఃముఖవర్ణశూన్యంబు లతివకుచము, లానసా కారరహిత మజ్జాతి మేను
అజజఘనమండలము లంచయానకురులు, చరమఖాదికకరములు చానతొడలు.

చ. సతికుచవాక్యమత్య మురిజాతిసుధల్గొనఁ బూని వాదులై
హాతులయి పారిజాతవసుధాకృతు లూని యదృష్టితంబని
ర్జిగరుచిఁ గాంచియుం దుది నరిత్వముఁ జెందినచంద్రనేవధి
క్షితిని ముఖాంగము ద్దలిచె నీ తగ దిన్నట నొంటి నాడినక్

గీ. పల్లవం బూని సకియామె సల్లఁ జేసి, పద్మగర్భుండు లా దిసి వాగువిచ్చి
 బూవిసర్జించి యప్పు డప్పూవుఁబోఁడి, డెంద మొనరించె సందేహ మొంద నెల."

ఇంకను ననేకపద్యంబు లున్నయవి. ఇవి యన్నియుఁ బాండురంగవిజయంబులోని వని యందురు. పాండురంగవిజయమునకుఁ గథానాయకుఁ దనపేరిటివానినే నిర్మింపం దలంచి తననామాంతరమైనపాండురంగఁ డనుపేరిడెనఁట! చాటుధార నీతఁ డనేకపద్యంబులు సెప్పియుండెను :—

### దశావతారపద్యములు.

విష్ణునిదశావతారంబులఁ బద్యదశకంబున వర్ణించె. దానిం జూచిన నీతనిసంస్కృతసాహితిపటిమయు సమాసకల్పనలోనిప్రజ్ఞయుఁ గాన్పించును కావున వాని నీక్రింద వివరింతము :—

శా. సాధీయోముఖపూరితోద్వమితతాసతోర్ధ్వగోదన్వద
 గ్లోధారాంతరటత్తిమింగిలగిలప్రోద్ధాన నిధ్యాసల
 బాధీశప్రభుతాస్వభాగహరణాగ్ధాయాయినాథానుజ
 ప్రోద్ధాన్యాతివిలోలవాగ్ద్రిగ్బటబ్రహ్మన్ స్తుమ స్త్వా మనుక్. ౧

శా. దూ్యత్తుంభద్గిరికల్పితాకతరణదోర్దాహీనీసంగమో
 పాత్తేందూదయనిష్పిత్యూణజలధిప్రారబ్ధపుత్త్రోర్మిస్సవో
 దాత్తకాక్వక్తగజాశ్వవస్యకనకన్యాగోమణీదానసం
 పత్తిప్రీణితదేవధుల్యధిపతిబ్రహ్మన్ స్తుమ స్త్వా మనుక్. ౨

శా. ఆద్యాలోకనభక్తిసంభ్రమదవేహఃపూరుషత్యక్తస
 త్వాద్యాంభస్తులసీభ్రమప్రదఖురప్రక్షాళనామాత్రిజా
 గ్రదోర్గాంబుధిదంష్ట్రికాగ్రరిపుహృత్కీలామివప్రాయకుం
 భద్యాదోనిధిపస్థకీస్థలికిటిబ్రహ్మన్ స్తుమ స్త్వా మనుక్. 3

శా. డింభద్రోహిహిరణ్యకోత్కటోత్క్రిమణదుష్టిక్లిష్టతారోమకూ
 పాంభోజప్రభవాండభాండదళనోద్యద్ధ్వానదీకృత్సభా
 స్తంభాంతస్ఫుటనస్ఫురత్ప్రళయవేళధ్వన్యస్త నిశ్చేష్టని
 ర్దంభోద్యోగదిశావశాపన్నహరిబ్రహ్మన్ స్తుమ స్త్వామనుక్ ౪

శా. స్వతలస్వచ్ఛతరారుణత్వరచితస్వస్త్రీపరేడ్భ్రాంతివా
 క్ప్రీతికూలత్వదశానుకారిగళగాద్గద్యతమాంభోజభూ

మతిహీనస్న ఖరప్రహారితపదాబ్జిరుడ్గంగాసహా
ప్రతిమాళీశకపద్దమండలవటుబ్రహ్మాక్ స్తుమ స్త్వా మనుః ౫

శా. అజిప్రౌఢిమదుర్జయార్జునగళోదగ్రాస్పృగాస్వాదన
వ్యాజాపోళనభాక్తదస్వపమ్యాతిపాణిణాహుతిప్రస్ఫుర
దాళీశాళీనిఘసాంద్రసానఘనసప్రాయేందుఫేలాయితా
బ్రాజాధ్యతునుతారధారిభృగురాడ్బ్రహ్మాక్ స్తుమ స్త్వా మను ౬

శా. చాపచ్ఛాత్రనిషంగభంగకుపితక్ష్మాభృద్ధనుఃపంచక
క్త్రీపంచాళికదృఙ్నిరోక్తృహుతభుగ్గీర్వాద్వయీపంచక
వ్యాపారభ్రమకారిపంక్తిగళగళ్యాఖండనాఖండదో
రైన్యపుణ్యప్రవరాఘురాఘవపరబ్రహ్మాక్ స్తుమ స్త్వా మనుక్. ౭

మ. కఠిపూరుద్ధరణోర్ధలాంగలవిభగ్నక్ష్మాభవాదక్షుది
క్కరిపాదప్రహారస్ఫుటత్స్ఫటిపభోగవ్యాపృతగ్రీవనూ
కరపీఠీకృతపృష్ఠతాహితమహాగాఢాధికూర్మాధిరా
ట్పరిక్షప్త ప్రళయాంబుగాహనహలిబ్రహ్మాక్ స్తుమ స్త్వా మనుక్. ౮

మ. అతిదోఃపీడనకర్కరీఫలితకంఠాధత్వదుగ్ధర్త్వధూ
ర్తత్వణావర్తదృఢాంగపాతహితగోత్రాభర్తృకోత్పాదిత
క్రతుభుగ్గాత్రమాణాగ్రహోన్ముఖళతార్క్ష్యస్తమైనాకని
ష్పతనభ్రాంతిగనందగోపకసుతబ్రహ్మాక్ స్తుమ స్త్వా మనుక్.

మ. స్వమహాబాహుకృపాణ కృత్తగళతుచ్ఛ మ్లేచ్ఛవీరస్ఫుటో
త్కరిమణాపాదితపద్మినీరమణమధ్యచ్ఛిద్రఖశ్యామికా
గమనాగాసమయోపరాగముధితక్ష్మా సౌర గంగానదీ
భ్రమకృత్కీర్తిక కల్కిమూర్తిక పరబ్రహ్మాక్ స్తుమ స్త్వా మనుక్. ౧౦

ఈ పద్యంబులలో నేకసమాసము లుండుటయు అను నను తెనుఁగుపద ముండుటయుఁ జిత్రము.

## రామకృష్ణునిచాటువు లని వాడుక గలపద్యములు.

చ. దర, భుజగేణ, సింహములు, తద్గళ, వేణ్య, వలోకనద్వయో
దరముల కోడి, వారిధిపదంబుఁ బుట్టలఁ బూరులం. గుహాం
తరముల పూన నిక్కు, తిన, డాఁగ, స్రవింప, నిటూర్పు బూర్చ
త్వరముగ నేఁగి నీడే గని తత్తర మందఁగఁ జేసి తా చెలీ. ౧

శా. శైవాలంబును సైకతంబు లెదురై, చంద్ర, ప్రవాళాం, బుజ
గ్రీవా, కాళ, భుజంగ, రూపములు దూరంబైన వే తత్పరీ

ష్టావిద్యావిభవంబొసర్వఁగ దశాబ్జజోర్వీశ కృష్ణులో వర్ధచం
ద్రావిర్భావముఁ జూపినం గలిసెఁ దా నాత్మేశు భావజ్ఞయై. ౨

ఉ. సరసిజనేత్ర! నీవిభునిచక్కని పేరు వచింపు మన్న న
వ్వరమపతివ్రతామణియు భావమునం ఘన మైనసిగ్గునన్
గరివరము, రక్కసుండు, హరుకార్ముకముల్, శర, మద్దముల్ శుకం
బరుదగువానిలోనివడిమక్కరమున్ గణుతింపఁ జేరెడిన్. 3

సీ. కరదంబు వేణికి శాంతభావము నందె, దరహాస మధరి వెంటనె యమర్చె
మఱి కంత మెదిరింపఁ దిరిగి సమం బయ్యెఁ బిరుదాదినుంచి పైఁ దరలఁద్రిప్పె
నునుపల్కు కలిగించి మెనమాన్చినంతట, జంఘులు ముఖభంగ సరణి మించె
పెందొడసీతమ్ము పొందక సవరించె, కరములు వెనుకముం దరుగఁజేసె.

గీ. తనురుచిస్ఫూర్తి సానుబంధత యొనర్చె, గతివిసర మెంచె నంతరంగములు గలఁగ
నవరసప్రాప్తి యొనఁగూర్చు నాఁడు నాఁటి,కలరుచన్గుత్తు లీకొమ్మ కలయఁ జొమ్మ.

సీ. ఘనకేశ యని నీవు చెనకరాదు సమీర, భుజగరోమాళి యీపువ్వుఁబోఁడి
మీనాక్షి యనినచో మీరదు కోకంబ, చంద్రికాహాస యీచంద్రవదన
బింబోష్ఠి యనినచో బెదరింపదు శుకంబ, సాంకవామోద యీసన్నుతాంగి
కంజాస్య యనినచోఁ గలహించదు మృగాంక, స్వర్భానువేణి యీజలజపాణి.

గీ. శ్వాస, వక్షోజ, వచనా, స్యబాంధవముల, బంధువులు గాన మీకుఁ జెప్పంగవలసె
నిట్లు వినకున్నఁ బరువులు నిడుట, యెగిరి, పడుట పదరుట కందుట ఫలము సుమ్మి.

క. తారకములఁ గోరకముల, వారకముల కెల్ల నెల్ల వారకము లిడుల్
శ్రీరమణీహారమణీ, భారమణీయత్వదీయ పదనఖరంబుల్. ౬

గీ. తామర బిడారు కొమ్మనె పొమ్మనకును, స్ఫారచంద్రచంద్రస్ఫూర్తి సాటి యగునె
నాతితలమిన్న చెక్కిలివాతెరకును, సారచంద్రచంద్ర స్ఫూర్తి సాటి యగునె. ౭

సీ. చక్రస్తని యటంచు జగడించదు శశాంక, గురుతమోవేణి యీసుందరరదన
మధురాధర యటంచు మట్టుమీఱదు తేఁటి, చంపకనాస యీజలజవదన
బిసబాహ యని మాఱు మసలదు రాయంచ, జలధరచికుర యీ కలువకంటి
పల్లవకర యని త్రుళ్లదు కోయిల, శ్రీరామమూర్తి యీకీరవాణి

గీ. వదన కుంతల, యాన, సుస్వరసఖిత్వ
మెనసి యుండినకతన మీ కిత వొనర్చు
ననుచు నళి, చంద్ర, పరభృత, హంసములకు
భయము, నయమును దెలియంగఁ బలికె మఱియు.

చ. వదలక త్రోయు సాంద్రకవివాహపదస్థితహేమనూపురం
బుదితమరాళకంఠనినదోద్ధతి నేమనిపల్కెఁ? బల్కెఁగా

మూదిసిన కాలమందునను మున్పటియట్లుగ భాగ్యరేఖ నీ
నుదుటను లేదు లే దనుచు నొచ్చిన మెచ్చిన భూవరుం డిలన్.

మ. సతతోత్సర్జనవార్ధినీసముదితస్వర్ణాద్రిరాట్కర్ణికా
ధరితేందిందిరడింభగుంభితయశోభ్రాజచ్ఛితాంభోరుహా
తతవిస్ఫూర్తికరోరుదోఃప్రథిమసత్రావ్రగావజాగ్రన్నిజా
ద్భుతతేజోనవహేళిసంవరణభూభృన్మౌళి యొప్పెన్ భువిన్. ౧౦

మ. బలవద్దర్పకశస్త్రికానిహతి పైపై నేక యవ్వేళ న
య్యళినీలాలక యంబరాంతపరిణీతాత్మీయభిన్నాననో
త్పలినీబాంధవ యాచు నేడ్చెం గడు భూపా లైకరాగంబునన్
గలకంఠీ, కలకంఠ, కంఠ, నినదైక్యస్ఫూర్తి శోభిల్లఁగన్. ౧౧

గీ. ఓయి కురురాజ! నీకొడు కుత్తగోల, కొండవలె నుండు విను మాల ముండ దింక
ఖండనంబునఁ గెల్వంతుఁ బాండుసుతుల,నురమునను బూలదండ లే కొత్తకుండ.౧౨

క. జలచరము మిడుత మ్రింగెను, జలచరమును మ్రింగె మిడుత జగతీస్థలిలో
వలరాజు రాజు మ్రింగెను, వలరాజును రాజు మ్రింగ వచ్చినఁ బడియెన్. ౧౩

ఉ. అక్షరపక్షపాతమున నర్థము నూళ్ళ నొసంగ నుబ్బుచున్
భిక్షుజటాధరాదికులు భిన్ననిజవ్రతు లాదు రైన దు
ర్భిక్షరుజాళిచ్యుతులు పెక్కుగుభక్తియ చాలు దానసా
తత్వభిత్వమే యఘము దార్పఁడు శంక దొలంగు మీ రొదక ౧౪

చ. అలఘునచంద్రబింబనిభ మై తగుకాంత మొగంబు, దానిలోఁ
గలిగినయర్థభేదములఁ గైకొని చెప్పఁగ నొప్పకొప్పు, చె
క్కులు రదనాంశుకంబు నవి గుబ్బలకున్ సరిరాక పోయెఁ జే
తులు సరి యయ్యె దానిగతి తోఁచెను బొంకపుటూరు దానికిన్. ౧౫

ఉ. అనలినాక్షి వేసలికి నంబుధరంబు సమంబు గామిచే
దా నిరుత్రయ్యులై చనినఁ దద్దశఁ జూచి దయార్ద్రులై బుధుల్
దానిపదాంతరంబునను దారు వసించినవారు గావునన్
బూని తదంశమున్ సమతఁ బోల్చిరి తత్సతిద్వృక్కుచంబులన్. ౧౬

పైపద్యములలో నన్నియుఁగాని కొన్నిగాని రామకృష్ణుని వని ని
స్సంశయముగఁ జెప్పఁజాలము. కావనియు నిర్ధారణ జేయ వలనుపడదు.

శ్రీ ర స్తు.

# క వి జీ వి త ము లు.

ఆంధ్రపంచకావ్యకవులచరిత్రము.

## 13.

## శ్రీ నా థుఁ డు.

ఈకవిరచితము లగుగ్రంథములు పెక్కులు గలవు. అందు శృంగారనైషధమును భీమఖండ, కాశీఖండములును, కావ్యపాకమున నొప్పియుండును. అందు రెండును రెండుకావ్యములుగాఁ బరిగణింపఁబడును. మఱికొందఱివలన శృంగారనైషధ, కాశీఖండిములుమాత్రమే కావ్యములుగా లెక్కింపఁబడును. ఈరెండవపక్షమునే యవలంబించి దీని నిపుడు వ్రాయుచున్నాను.

శ్రీనాథుఁడు భారద్వాజసగోత్రుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు, నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు కమలనాభకవిపుత్త్రుఁ డగుమారయమంత్రి కీకవి కుమారుఁడు. తల్లిపేరు భీమాంబ. ఇతఁడును నొకసుప్రసిద్ధాంధ్రకవి. భారతకవిత్రయమువారియందు మనయాంధ్రపండితుల కెట్టిగౌరవము గలదో యీ శ్రీనాథునియెడల నట్టిగౌరవమే వారికిఁ గలదు. ఇతఁడు పండితాదరణీయ మగుకావ్యములం జెప్పుటయే కాక స్త్రీశూద్రాదుల కుపయుక్తము లై సులభశైలితో నొప్పు పాటలు పద్యములు రచియించెను. మనదేశములోఁ బెండ్లిపాటలు, మొదలగునవియు, గొల్లలు మొదలగుపాటకపుజాతి పాడుకొను గొల్లసుద్దులు మొదలగునవియును, పగటివేషగాండ్రు చెప్పెడుకొన్నికథాకలాపములును శ్రీనాథునిచే విరచితములే యని ప్రసిద్ధి గలదు.

శ్రీనాథకృతము లగునాంధ్రగ్రంథములలోఁ గాశీఖండము పురాణములలో మిక్కిలి కఠినమై "కాశీఖండ మయఃపిండ" మ్మని విఖ్యాతి గనిన గ్రంథమునకుఁ దెలుఁగు. నైషధము సంస్కృతకావ్యములలో నారికేళపాకంబున నొప్పి "నైషధం విద్వదౌషధ" మ్మనువిఖ్యాతిం గాంచినదై యుండును. ఇట్టిగ్రంథద్వయము నాంధ్రీకరించుటకుఁగాను శ్రీనాథునకుఁ బూర్వు లగువా రెవ్వరును యత్నింపరైరి. అతనియనంతర కాలములోనివా రాయాగ్రంథములం జూచినపిమ్మటఁ దామట్టిప్రయత్న మంతకంటె విశేషముగాఁ జేయలే మనుతలంపుతో నట్టియుద్యమమును వదలుకొనిరి. ఇట్లుగా నున్నగ్రంథముల రెంటిని నతిప్రాగల్భ్యముతో నీశ్రీనాథుఁడు తెనిఁగించెను. ఆగ్రంథము లాంధ్రీకరించిన విధమంతయును ముందుముందు వివరించెదను.

## శ్రీనాథకృతగ్రంథములవివరము.

శ్రీనాథుఁడు తాను రచియించిన గ్రంథములలో నావఱకుఁ జేసిన వానిలో ముఖ్యము లగువానిని నైషధములోపలను, భీమఖండములోపలను, గాశీఖండములోపలను నీక్రిందివిధంబున వివరించె. అందు నైషధములో:—

క. జగము నుతింపఁగఁ జెప్పితి, ప్రెగ్గడయ్యకు నాయనుంగు పెద్దనకుఁ గృతుల్
నిగమార్థ సారసంగ్రహ, మగు నాయాచార్యచరిత మాదిగఁ బెక్కుల్.

భీమఖండములో మఱికొన్ని గ్రంథములు రచియించినట్లుగాఁ జెప్పె. ఎట్లన్నను:—

గీ. ఐనమరు చ్చరిత్రంబు నైషధంబు, సప్తశతి పండితారాధ్యచరిత మనఁగఁ
గావ్యములు పెక్కు చెప్పియుఁ గాంక్ష చనక, వెండియును గావ్య మొకటి గావింపఁదలఁచి.

కాశీఖండములో మఱికొన్ని గ్రంథములు రచియించినట్లు చెప్పియున్నది. అందుఁ బైగ్రంథములలోఁ బెక్కులు చేర్పఁబడినవి. ఎట్లన్నను.—

"సీ. చిన్నారిపొన్నారి చిఱుతకూఁకటినాఁడు, రచియించితి మరుత్తరాట్చరిత్ర
నూనూఁగుమీసాలనూత్న యౌవనమున, శాలివాహనసప్తశతి నొడివితి

పంతరించితి నిండుజవ్వనంబునయందు, హర్ష నైషధకావ్య మాంధ్రభాష
ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమునఁ గొనియాడితి భీమనాయకునిమహిమ

గీ. ప్రాయ మింతకు మిగులఁ గైవ్రాలకుండఁ, గాశికాఖండ మనుమహాగ్రంథ మేను
దెనుఁగుఁ జేసెదఁ గర్ణాటదేశకటక, పద్మవనహేళి శ్రీనాథభట్టసుకవి.

పైపద్యములు పర్యాలోచింపఁగా శ్రీనాథకృత గ్రంథములలో, ౧ నిగమార్థసారసంగ్రహము, ౨ మరుచ్చరిత్రము, ౩ నైషధము, ౪ శాలివాహనసప్తశతి, ౫ పండితారాధ్యచరితము, ౬ భీమఖండము, ౭ కాశీఖండము అనునవి. పైగ్రంథములలోఁ దన యతిబాల్యవయస్సులో మరుత్తరాట్చరిత్రమును, యౌవనప్రాదుర్భావసమయములో శాలివాహనసప్తశతియును, నిండుయౌవనకాలములో నైషధకావ్యమును, ప్రౌఢవయఃకాలములో భీమఖండమును, వార్ధకావస్థ సమీపించక యుండు సమయములోఁ గాశీఖండమును రచియించినట్లు చెప్పియుండెఁ గాశీఖండముతరువాత గ్రంథములు రచియించినట్లు కానరాదు. పల్నాటివీరచరిత్ర మొదలగునవి యున్నట్లు కలదు. దానికి గ్రంథదృష్టాంతములు లేవు.

ఇవు డీపైగ్రంథములలో శృంగారనైషధమును, భీమఖండ కాశీఖండములుమాత్రమే నిలిచి దేశమందు వ్యాప్తములై యున్నవి. తక్కినవి నామావశిష్టము లైనవి. శ్రీనాథునివీథినాటక మన నొప్పు గ్రంథభాగమును గొంత వ్యాపకములో నున్నది. అందలిపద్యము లప్పకవి మొదలగువారివలన లక్షణగ్రంథములలో నుదాహరింపఁ బడుచు వచ్చెను. శ్రీనాథునికథలుగా ననేకములు పుక్కిటిపురాణములు వాడుకొనంబడినను సాధ్యమగునంతవఱకు గ్రంథస్థము లగువానిని నగ్రాహ్ణీయము లగువానినిమాత్రమే యచ్చోఁ వివరించెదను.

## శ్రీనాథునియుపాసనావిషయము.

ఈశ్రీనాథుఁడు బ్రాహ్మీదత్త మగువరము కలవాఁడుగాను, ఈశ్వరార్చనాపరుండుగా నున్నట్లును, శృంగారనైషధములోఁ దత్కృతిపతి

యితని నుతియించిన ట్లాగ్రంథమువలనం గాన్పించును. దానింబట్టి యితఁడును, తొల్లింటి కవులంబోలె శైవమంత్రోపాసకుఁడే యని చెప్పనొప్పి యున్నది. ఆపద్య మెట్లన్నను:—

"శా. బ్రాహ్మీదత్తవరప్రసాదుఁడ వుదగ్రప్రజ్ఞావిశేషోదయా
జిహ్మస్వాంతుఁడ వీశ్వరార్చనకళాశీలుండ వధ్యర్హిత
బ్రహ్మాండాదిమహాపురాణచయతాత్పర్యార్థనిర్ధారిత
బ్రహ్మజ్ఞానకళానిధానమవు నీభాగ్యంబు సామాన్యమే."

ఈశ్రీనాథుఁ డీశ్వరార్చనకళాశీలుఁ డని యుండుటచేతను, ఆవఱకుం గలకవులందఱును శైలోపాసకులే యయి యుండుటచేతను నంతవఱకును రామానుజమతము వ్యాపించి యుండనట్లును శంకరాచార్యమతమే ప్రబలమై యుండినట్లును నూహింపనై యున్నది. అట్టివైష్ణవమతము నవలంబించినకవులలో నల్లసానిపెద్దన ముఖ్యుఁడుగాఁ గానుపించును. అక్కడనుండి తఱచుగ నాంధ్రకవు లందఱును వైష్ణవమతానుసారులై యున్నట్లుగా, తెనాలిరామకృష్ణుఁడును, అయ్యలరాజు రామభద్రకవియును, కవికర్ణరసాయనకవి యగునరసింహకవి మొదలగువారలకవితలంబట్టి యూహింపనై యున్నది.

ఈశ్రీనాథకవి తనగోత్రాదికము నొకపద్యమునం దెల్పెను. దానినీచారిత్రారంభమున ముందే చెప్పి యుంటిమి ఇపు డాపద్యము నీక్రింద వివరించెదము. ఎట్లన్నను:—

"శా. భారద్వాజపవిత్రగోత్రుని శుభాపస్తంబసత్సూత్రు వి
ద్యారాజీవభవుండు మారయకుఁ బుణ్యాచార భీమాంబకున్
గారామైనతనూజు నన్ననఘు శ్రీనాథాఖ్యునిం బిల్చి స
త్కారం బొప్పఁగ గారవించి పలికెన్ గంభీరవాక్ప్రౌఢిమన్."

## ఇతరకవిప్రశంస.

ఈశ్రీనాథుఁడు రచియించిననైషధ, భీమఖండ, కాశీఖండములనుగ్రంథత్రయము కావ్యత్రయముగను, శ్రీనాథుఁ డాంధ్రకాళిదాసుఁడనియును జెప్పఁదగి యున్నది, కాళిదాసత్రయము సంస్కృతసాహి

ప్రారంభమందుఁ జదువుదురు. శ్రీనాథకావ్యత్రయ మాంధ్రసాహితికిం గలయవధిని బఠియించెదరు. సంస్కృతమునంగూడఁ బంచ కావ్యములు చదివినపిమ్మటనే నైషధముం జదువుదురు గావున నాంధ్రమునందును నీవఱలో జెప్పంబడినమనుచరిత్రము, పారిజాతాపహరణమును, పాండురంగక్షేత్రమహాత్మ్యమును. భీమఖండమును, కాశీఖండమును జదివిన పిమ్మట నైన శ్రీనాథకృతశృంగారనైషధముం జదువవచ్చును. లేదా భీమఖండము లభియింపనిచోఁ గాశీఖండము చదివియే శృంగారనైషధముం జదువవచ్చును. లేదా ప్రారంభమునందే కాళిదాసకృతము లగు కావ్యత్రయము నభ్యసించినట్లుగా నీశ్రీనాథుని కావ్యత్రయముం జదివి పిమ్మటనే మనుచరిత్రమును, పారిజాతాపహరణ, పాండురంగక్షేత్రమాహాత్మ్యములను జదువవచ్చును. అది పాఠకులదార్ఢ్యముం బట్టియు నుపాధ్యాయుల ప్రాగల్భ్యముం బట్టియునుండును. కావున నాయుభయులు సమ్మతించినవానినే యవలంబింతురుగాక.

## శ్రీనాథకృతకవిస్తుతి.

ఈ శ్రీనాథుఁడు తాను రచియించినగ్రంథములలో భారతకవిత్రయము నన్నిచోట్లను, తనతాత యగుకమలనాభుని, వేములవాడభీమకవిని, కొన్నిచోట్లను నుతియించెను. దానివలనఁ నతనికాలమునకుఁ బైకవులే ప్రసిద్ధులై యున్నట్లుగా నెన్నందగియున్నారు.

ఆపద్యము లెవ్వి యనఁగా :— శృంగారనైషధములోనికవిత్రయనతి :—

"ధీరమతి నన్నపార్యునిఁ దిక్కయజ్వ,శంభుదాసునిఁ గర ముద్ధ సంస్మరింతు."

భీమఖండములో శ్రీనాథుఁడు ప్రత్యేకముగాఁ జేసిననన్నయభట్టువర్ణన మెట్లన్నను :—

చెట్టికొని కొలుతు నన్నయ, భట్టోపాధ్యాయసార్వభౌముని గవితా
పట్టాభిషిక్తు భారత, ఘట్టోల్లంఘనపటిష్ఠ గాఢప్రతిభున్.

ఇఁక తిక్కనసోమయాజింగూర్చి చెప్పినపద్యము :—

ఉ. పంచమవేద మై పరఁగు భారతసంహిత నాంధ్రభాష గా
వించెఁ బదేనుపర్వముల విశ్వజగద్ధితబుద్ధి నెవ్వఁ డ
క్కాంచనగర్భతుల్యున కఖండితభక్తి నమస్కరింతు ని
ర్వంచితకీర్తివైభవవిరాజికిఁ దిక్కనసోమయాజికిన్.

మఱియొకకవిం జేర్చి కాశీఖండములో నీపైముగ్గురు కవులను గృతిపతి తనకుఁగాను వర్ణించిన ట్లింకొకపద్యముం జెప్పెను. అం దధికముగాఁ జేర్పంబడినకవి వేములవాడభీమకవి. ఆపద్యమువలన నానల్గురు కవులపరిగణనలోనిముఖ్యతయును కవిత్వాశయ్యాదులుంగూడఁ దెలియును గావున నాపద్యము నిట వివరించెదను. ఎట్లన్నను :—

"సీ. వచియింతు వేములవాడభీమనభంగి, నుద్దండలీల నొక్కొక్కమాటు
భాషింతు నన్నయభట్టుమార్గంబున, నుభయవాక్ప్రౌఢి నొక్కొక్కమాటు
వాక్రుత్తు తిక్కయజ్వప్రకారము రసాభ్యుచితబంధముల నొక్కొక్కమాటు
పరిఢవింతు ప్రబంధపరమేశ్వరునిఠేవ, సూక్తివైచిత్రి నొక్కొక్కమాటు."

అని యిట్లు కృతిపతివాక్యంబుగా నొకపద్యము చెప్పెను. అందే శ్రీనాథుఁడు కవిత్రయమును వర్ణించి మఱియొకవర్ణనముం జెప్పెను. దానింబట్టి చూడ నీశ్రీనాథునకు భారతకవిత్రయమందే విశేషాదరమున్నట్లుమాత్రము కానుపించును ఆపద్య మెద్ది యనఁగా:—

"గీ. శబ్దశాసను నన్నపాచార్యవర్యు, సత్కవిశ్రేష్ఠుఁ దిక్కయజ్వను భజించి
సత్ప్రబంధమహేశ్వరు శంభుదాసు, నధికతరభక్తిసంయుక్తి నాదరించి"

ఇట్లుగా శ్రీనాథుఁడు ప్రాచీనాంధ్రకవుల నుతియించి యాగ్రంథములోపలనే తనతాత యగుకమలనాథకవి నీక్రిందివిధంబున వర్ణించె నది యెట్లన్నను :—

"గీ. మత్పితామహుఁ డగుపితామహునిఁ దలఁచి, కలితకావ్యకళానాథుఁ గమలనాథు
జంద్రచందనమందారకుద్మళకీర్తి, సరససాహిత్యసామ్రాజ్యచక్రవర్తి."

ఈకమలనాథునే శ్రీనాథుఁడు కాశీఖండమునకంటెఁ బూర్వరచిత మగుభీమఖండములోపలంగూడ నుతియించెను. ఎట్లన్నను:—

"మ. కనకక్ష్మాధరధీరు వారిధితటీకాల్పట్టణాధీశ్వరున్
ఘనునిన్ పద్మపురాణసంగ్రహకళాకావ్యప్రబంధాధిపున్
వినుమధ్యాంతరసార్వభౌముఁ గవితావిద్యాధరుం గొల్తు మా
యనుగుం దాతఁ బ్రదాత శ్రీకమలనాభామాత్యచూడామణిన్"

## శ్రీనాథస్తోత్రాభిప్రాయము.

పైకవులవర్ణన చేయునపుడు శ్రీనాథుఁడు వారివారికవిత్వములో నివిశేషములును వారిమహత్తులును విశేషముగ గుర్తెఱిఁగినవాఁడ పుటంజేసి యథార్థవర్ణనమునే చేసినట్లుగా నూహింపవలసి యుండును. అందు వేములవాడభీమకవింగూర్చి చెప్పుచో నుద్దండలీలలఁ గవిత్వము చెప్పునట్లుగా వ్రాసెను. నన్నయభట్టును వర్ణించుచో ధీరమతి యనియును, ఉపాధ్యాయసార్వభౌముఁ డనియును, కవితాపట్టాభిషిక్తుఁడనియును, ఉభయవాక్ప్రౌఢి గలవాఁ డనుటంబట్టి యుభయభాషావాగనుశాసనుఁడనియును, శబ్దశాసనుం డనియును వివరించె. ఇఁక శంభుదాసాపరనాముం డగునెఱ్ఱాప్రగ్గడను వర్ణించునపుడు సత్ప్రబంధమహేశ్వరుఁ డనియును, సూక్తివైచిత్రి గలవాఁ డనియుం దెల్పెను. తనతాత యగు కమలనాభుంగూర్చి చెప్పునపుడు, సరససాహిత్యసామ్రాజ్యచక్రవర్తి యనియుఁ గవితావిద్యాగురుం డనియుం జెప్పెను.

తిక్కనసోమయాజింగూర్చి వ్రాయుచో శ్రీనాథుఁడు తనకుఁ గల విశేషాదరముం దెల్పునట్లుగ రసాభ్యుచితబంధములం జెప్పునని యును, సత్కవిశ్రేష్ఠుఁ డనియును నుడివెను.

ఇట్లుగా నీతిక్కనసోమయాజిని జతురాననతుల్యుం డని చెప్పుటకుఁ గారణము పంచమవేదతుల్య మగుభారతము నాంధ్రీకరించుటయే యని చెప్పఁగా నద్దానిం దెనిఁగించిన నన్నయశంభుదాసుల నేమికారణమున నట్లుగా శ్రీనాథుఁడు వర్ణింపఁడయ్యె నని యొకశంక పొడముచున్నది. దానికిఁ గారణమును మన మూహింపఁగలము. ఎట్లన్నను:— భారతములోని మొదటి మూఁడుపర్వములలో వేదవేదాంతార్థ ప్రతిపాద

కము లగు ఘట్టములు లేవు. అట్టి పర్వత్రయముం దెనిఁగించిననన్నయభట్టుగాని, భారతపరాంశ మగుహరివంశముం దెనిఁగించినశంభుదాసుఁడుగాని కేవలము వేదాంతార్థప్రతిపాదకము లగుఘట్టములం దెనిఁగింపరైరి. అందుచేతఁ బైయిర్వురుకవుల కట్టిసామర్థ్య మున్న దని చెప్పెడు గ్రంథదృష్టాంతములు శ్రీనాథునకుం గానుపించక పోవచ్చును. ఇఁక తిక్కనసోమయాజి కవిత్వములో నట్టివేదాంతార్థప్రతిపాదకము లగు నుద్యోగ, శాం, త్యానుశాసనికపర్వము లుండుటంబట్టియు, నట్టివాసిని వేదాంతరహస్యములు దెలియనివారికిఁ దెనిఁగింప నసాధ్యము లవుటయుం జూచి శ్రీనాథుం డట్లు వ్రాసి యుండె నని యూహింపనై యున్నది. ఇదియునుగాక వేదవేదాంతార్థములు కేవలము తెలిసినను దదుక్తకర్మాచరణము లేనివారల కట్టిపట్లు తెనిఁగింప సమర్థత యుండ దని శ్రీనాథుఁడు తా నట్టివాఁడు గాకుండుటంబట్టి యూహించి యుండును. శ్రీనాథుఁడేగాక యతనితండ్రియును దాతయుఁగూడ వైదికసంపత్తి లేనివారే. తిక్కన సోమయాజివంశ మట్లు గాదు. సోమయాజితండ్రి యగు కొమ్మనామాత్యుఁడు సాంగవేదవేది యని యుండె. తిక్కనసోమయాజి వేదవేదాంగముల నేర్చినవాఁడేగాక వైదికమార్గనిష్ఠమగువర్తనమును నిర్వహించు నట్టియజ్వగా నుండెను. కావునఁ బైవిషయములలో శ్రీనాథుఁడు తన కంటెను నన్నయభట్టాది పూర్వకవులకంటెను భారతామ్నాయముం దెనిఁగించుటకుఁ దిక్కన యొక్కఁడే లౌక్యవైదికములు రెంటింటను సమర్థుఁ డని యెంచి యారీతిగా వర్ణించెను. "నాబ్రహ్మా క్రమపాఠకః" అని సామాన్యపుక్రమపాఠకులనే బ్రహ్మయంతవాఁ డని చెప్పఁగా వేదవేదాంగములం జదివి తదర్థావబోధము కల్గి తద్రహస్యవేది యై, తదుక్తశ్రౌతస్మార్తకర్మముల నాచరించుచు, నాంధ్రమునఁ గవిత్వమహాదీక్షావిధి నుండి యందు నిరుపమాన కవిత్వమహత్త్వముం జూపి భారతము నాంధ్రీకరించినతిక్కనయజ్వను సర్వవిధములఁ గవిబ్రహ్మ యని శ్రీనాథుఁడు చెప్పుట యెంతయు నొప్పి యున్నది. ఇట్లు శ్రీనాథుఁడే

కాక యతనికిఁ బూర్వుండును భారతకవులలో నొకఁడును నగు నెఱ్ఱాప్రెగ్గడయు నీతిక్కనసోమయాజి నాంధ్రకవి బ్రహ్మగా నే వినుతించెను. ఇట్లిద్వరు ప్రామాణికకవులచే నిర్ణయింపఁబడినవిధంబున తిక్కనసోమయాజి యాంధ్రికవిబ్రహ్మయే యని నిర్ణయించెదము. ఇటులనే యనన్యసాధ్యము లగుభాగవతరహస్యార్థములం దెలిసి వాని నాంధ్రీకరించినపోతరాజు, ఆంధ్రవేదవ్యాసుం డనియును, వసిష్ఠ, విశ్వామిత్ర, బ్రహ్మఋషుల యద్వైతతత్వార్థముల గ్రంథరూపములుగ నాంధ్రంబునఁ బ్రకటించిన మడికిసింగనకవియు, పరశురామపంతులలింగమూర్తిగురుమూర్తియుఁ గ్రమంబుగ నాంధ్రవశిష్ట, విశ్వామిత్రఋషు లనియును, నితరపురాణాదులం దెనిఁగించినశ్రీనాథాదికవు లాంధ్రగౌతమాదిఋషు లనియు వర్ణించి చెప్పెదము. ఇట్టిఋషికల్పు లగునాంధ్రకవులసహాయముననే యీవఱకు వేదాభ్యాసాధికారులు గాని స్త్రీశూద్రులును, సంస్కృతభాషాభ్యసనాశక్తు లగునాంధ్రద్విజులును తరణోపాయము నందియుండి రన్నట్లకు సందియము లేదు, ఇఁక ముందు దేశభాషలే ప్రబలఁగ సంస్కృతము పరిక్షీణింపఁగ వేదశాస్త్రాభ్యాసము లేక యాంధ్రు లందఱును నీపై నాంధ్రగ్రంథములే వేదకల్పములుగఁ జదువుదు రనుదానికొకసందియమును నుండదు. కావున లోకోపకారు లగునాధునికపండితు లందఱును పైకవులగ్రంథములలోనితత్త్వము నేకముఖము చేసి సంగ్రహగ్రంథములం జేసి యులచెదరుగాక.

## శ్రీనాథునితాతంగూర్చి.

భారతకవుల వృత్తాంతము వ్రాయుచు శ్రీనాథునితాతంగూర్చిన కథ వ్రాయుట కెడయయ్యెను. అతనింగూర్చినపద్యములలో నతఁడు సముద్రతీరమున నొప్పుకాల్పట్టనమున కధీశ్వరుం డని శ్రీనాథునిచేఁ జెప్పంబడియె. ఈకాల్పట్టణముయొక్కతావు ప్రస్తుతము ద్యోతకము కాక యున్నది. దానిం దెలియుట కతనిచేత రచితమైనపద్మపురాణసంగ్రహకావ్యములో నేమైన నాధార ముండు నేమో? అని దానింగూర్చి విచా

రింపఁగా నాగ్రంథము నట్లుగనే నామావశిష్ట మయ్యె. కావున మన మి ప్పుడు కమలనాభకవినివాసస్థలము నిర్ణయింపలేము. అతఁడు సరససాహిత్యచక్రవర్తి యని శ్రీనాథునిచేఁ జెప్పంబడుటచే నతఁడును తిక్కన సోమయాజి పితామహునివలెనే యొకగొప్ప యాంధ్రకవి యని మాత్ర మూహింప నై యున్నది. దీనింబట్టి శ్రీనాథునితండ్రియును శ్రీనాథుఁడు ను సంప్రదాయసిద్ధాంధ్రకవులని నిశ్చయింప వచ్చును. వంశపరంపరాగతము లగువిద్యల నందిన కవులతో నితరకవులు సాటిరా రని చెప్పుటకుఁ దిక్కన సోమయాజులును శ్రీనాథుఁడును సాక్షులై యున్నారు.

## ఆంధ్రభాష కర్ణాటభాష యనుట.

ఈశ్రీనాథుఁడు తనకవిత్వమును గర్ణాటభాష యని వచియించె ను. దానికి భీమఖండములోని పద్యము:—

గీ. ప్రౌఢిఁ బరికింప సంస్కృతభాష యండ్రు, పలుకునుడికారమున నాంధ్రభాష యండ్రు
ఎవ్వ రేమన్న నండ్రు నా కేమికొఱఁత, నాకవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష.

## శ్రీనాథునికవిసార్వభౌమ బిరుదు.

ఈశ్రీనాథునకుం గవిసార్వభౌమబిరుదు గల్గినట్లుగా నొకటిరెం డుస్థలంబులం గాన్పించును. అం దొకటి యితనికాశీఖండములోపలను రెండవది యితనివీథినాటకములోపలను గాన్పించును. కాశీఖండములో నితనిప్రభుం డగువేమారెడ్డి యితనినుద్దేశించి చెప్పినపద్యము. ఎద్దియన:

"శా. ఈక్షోణి న్నినుఁ బోలుసత్కవులు లే రీమేటికాలంబులో
ద్రాక్షారామ చళుక్యభీమవర గంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయగంధసారఘుసృణద్వైరాజ్యభారంబు న
ధ్యక్షించున్ గవిసార్వభౌమ భవదీయప్రౌఢసాహిత్యముల్"

## శ్రీనాథునివీథినాటకములోని సీసపాదము.

" చంద్రశేఖరక్రియాశక్తిరాయలయొద్దఁ, బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుదు "

## శ్రీనాథునిదిగ్విజయము.

ఈశ్రీనాథకవి యనేకసంస్థానములఁ జూడ బోవుచు నచ్చటిపం డితుల జయించి విశేషబహుమానముల నంది విశేషవిఖ్యాతిఁ గాంచినట్లు

గా నితనివీథినాటకములోని సీ క్రిందిపద్యమువలనఁ గాన్పించును. అది యెట్లన్నను :—

"సీ. దీనారటంకాలఁ దీర్థ మాడించితి, దక్షిణాధీశుముత్యాలశాలఁ
బలుకుతోడైతాంధ్రభాషామహాకావ్య, నైషధగ్రంథసందర్భమునకుఁ
బగులఁ గొట్టించి తుద్భటవివాదప్రౌఢి, గౌడడిండిమభట్టుకంచుఢక్క
చంద్రశేఖరక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ, బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద.
గీ. మెటుల మెప్పించెదో నన్ను నిఁకమీఁద, రావుసింగన్నభూపాలు దీవిశాలు
నిండుకొలువున నెలకొని యుండి నీవు, సరససద్గుణనికురుంబ శారదాంబ!"

ఈ పద్యమువలన సీ శ్రీనాథకవి దక్షిణాధీశ్వరునియాస్థానంబునకును రాయలసంస్థానమునకును, రావుసింగ నృపాలునిసభకును బోయి యున్నట్లు గానుపించును. గౌడడిండిమ భట్టుతో సంవాదము చేసి యతని కంచుఢక్కం బగులఁ గొట్టించునట్లు కాన్పించెడిని. గౌడదేశమునకుఁగూడఁ బోయి యుండవచ్చును. లేదా డిండిమభట్టు శ్రీనాథుఁ డుండు సంస్థానమునకు వచ్చి యుండునపు డాతనితో వాదించి యైన నుండునోపు. ఆంధ్రదేశమునకు సమీపంబున నొకయెల్లగా నున్న గౌడదేశమునకు నోఢ్రదేశ మని పేరు. దానియందే జగన్నాథ మనుపురుషోత్తమక్షేత్రముండుటం జేసియు నది మధ్యాంధ్రదేశస్థులకు సమీపయాత్రాస్థాన మగుటం జేసియు, సీ శ్రీనాథునిప్రభుం డగు వేమభూపాలునితమ్ముఁ డగువీరభద్రారెడ్డి దేశములోని చిల్క సముద్రమున కతిసమీపంబున నుండుటంబట్టియు శ్రీనాథుడే జగన్నాథమునకుం బోయియుండె ననియును నట్టిసమయములో నచ్చోఁ బండితుఁడుగా నుండు డిండిమభట్టు పరదేశమునుండి వచ్చియున్న శ్రీనాథకవినిఁ దిరస్కరించి యుండినట్లును నూహించుటయే సయుక్తికముగా నున్నది. ఇది యాంధ్రదేశమున కుత్తరముగ నున్నది. రాయలసంస్థాన మనునది యాంధ్రదేశమునకుఁ బశ్చిమమున నున్న కర్ణాటదేశములోనియానెగొంది యనుపేర నొప్పు విజయనగర మై (Buja-nagar) యున్నది. రావుసింగభూపాలునిసంస్థానమును దేశమును నెల్లూరును నుత్తరార్కాడుజిల్లాలలోనిదై యున్నది. ఇవి యాంధ్రదేశమునకుఁ

ప్రాగ్దక్షిణభాగముల నున్నవి. "దక్షిణాశీశునిముత్యాలశాల" అనునది
కేవలమును దక్షిణదిక్కున నున్న ట్లూహింపనై యున్నది. దీనింబట్టి
చూడ శ్రీనాథుఁ డాంధ్రదేశము నలుప్రక్కలం దిరుగుటయే గాక యా
దేశమునకు సమీపంబున నున్న ద్రావిడకర్ణాటదేశములను నోఢ్రదేశము
నుంగూడ దిగ్విజయార్థమై చూచియున్న ట్లూహింపనై యున్నది.

## శ్రీనాథుఁడు రాయనిసంస్థానమునకుం బోవుట.

పైపద్యములో వివరించినశ్రీనాథునిదిగ్విజయములలో మొదటి
రెండును స్థలనిర్దేశములే కానివి కావున వానిని వదలి యితఁడు రాయ
లసంస్థానమునకుఁ బోయి యున్నపుడు జరిగిన వృత్తాంతమును, రావుసిం
గభూపాలునిసభకుం బోయియున్నపుడు జరిగినవృత్తాంతములను గొంత
వివరించెదను. అందు మొదటిది రాయలయాస్థానమందు జరిగినవిశేష
ములు. అచ్చోటికి శ్రీనాథుఁడు పోయియున్నపుడు శ్రీనాథుఁ డని యె
ఱుఁగక రాయలు నీవాసస్థాన మెచ్చోటను అని యడిగినసంప్రశ్నము
నకు శ్రీనాథుం డిట్లుగా నుత్తర మిచ్చెను. ఎట్లన్నను:—

## కొండవీటివర్ణనము.

సీ. పరరాజపరదుర్గపరవైభవశ్రీల, గొనకొని విడనాడు కొండవీడు
పరిపంథిరాజన్యబలముల బంధిప, గురువైనయుత్రిత్రాఁడు కొండవీడు
చటులవిక్రమకళాసాహసం బొనరించు, కుటిలాగులకుఁ జోడు కొండవీడు
ముగురురాజులకును మోహంబు పుట్టించు, కోమటిన మించినకొండవీడు
గీ. చటులమత్తేభసామంతసారవీర, భటనటానేక హాటక ప్రకటగ్రంథ
సింధురార్భట మోహనశ్రీలఁ దనరు, కూర్మి నమరావతికిఁ జోడు కొండవీడు.

ఇట్లు శ్రీనాథుఁడు పలుకఁగా రాయ లతనిని శ్రీనాథునిగా నె
ఱింగి యథోచితసత్కారంబు లాచరించి తమపట్టణమునఁ గొన్నిదినం
బు లుండుటకుఁ బ్రార్థించెను. శ్రీనాథుఁడును దానికి సమ్మతించి యుం
డెను. ఇదివఱలో శ్రీనాథునిచేఁ జెప్పఁబడినసార్వభౌమబిరుదము స్థిరప
ఱుచుటకు జరిగినసంవాదము గాని దానికిం గల్గుకారణములుగాని తెలు

పుగ్రంథములసహాయ్యము లేకుండుటంబట్టి యట్టివృత్తాంతము దెలుపక శ్రీనాథుఁ డాసిగొండెలో నున్నపుడు జరిగినమఱియొకకథ వివరించెద నది యెద్ది యనఁగా:—

### గృహరాజుమేడవృత్తాంతము.

శ్రీనాథుఁడు పైనిఁ జెప్పినవిధంబున రాయలకడ నుండ నొక నాఁడు రాయలవలన గృహరాజుమేడ యనునొక సౌధవిశేషంబు గట్టించుయత్నము చేయఁబడుచుండెను. అట్టివృత్తాంతమును దెలిసికొని యామేడ తమప్రభుం డగుకోమటివేమారెడ్డికే యుండవలయు ననుకోర్కెతో శ్రీనాథుఁ డాగృహరాజుమేడ మాప్రభుం డగు వేమారెడ్డి కట్టించి యుండెను. దానిం జూచి మీరును గట్టింపవచ్చునని పల్కెను. అట్టిమేడ మిగుల నపురూపమైనదగుటం జేసి వేమారెడ్డి దానిం గట్టించియే యున్నఁ దాఁ గట్టించు నవసరములే దనియు నైన నది యేవిధముగాఁ గట్టంబడెనో యారసి రం డని తన భృత్యులలోఁ దగువారిఁ బంప నిర్ణయించెను. ఆవృత్తాంతము తెలిసికొని శ్రీనాథుఁడు తనజనములోఁ గొందఱిం బిలిచి వేమారెడ్డి కావార్తం దెలిపి తనమాట బోటుపోకుండఁ ద్వరలో గృహరాజుమేడం గట్టి సిద్ధము చేసి యుంచు మని చెప్పి పంచెను. అట్టి వృత్తాంతము వినినతోడనే వేమారెడ్డి యట్టిగృహరాజుమేడ కట్టించలేనేమో యని దిగులుపడి యుండఁగా నతనియిలువేల్పగు మల్లగూరిశక్తి యతని స్వప్నములో వచ్చి కొండవీటిలో నున్నపోతరాజుగుడిద్వారమందున నొకముసలితుమ్మమ్రా నున్న దనియును, దానిని దెచ్చి స్తంభముగా వేసినచో గృహరాజుమేడ కట్టవచ్చు ననియుం జెప్పెనఁట. అపుడు వేమారెడ్డి లేచి స్వప్నానుసారముగా తుమ్మం గొట్టి తెప్పించి తొమ్మిదిదినములలో గృహరాజుమేడం గట్టించి సిద్ధము చేసెనఁట. ఇట్లుండ రాయప్రేషితు లగుభటులు వచ్చి గృహరాజుమేడం జూడ వచ్చితి మని తెలిపిరి. అపుడు వేమభూమీధవుఁడు వారిని సగౌరవంబుగాఁ బిలువ నంపించి గృహరాజుమేడ నంతయుం జూపి వారికి బహు

మతులనిచ్చి మరల రాయలకడకుం బంపివేసెనఁట. శ్రీనాథుఁడును వీరు మరల రాయలకడకు వచ్చినసంగతి తెలిసికొని తనమాట నెగ్గుటకు సంతసించి రాయలఁ దనకవిత్వంబున నలరింపంజేసి బహుమతుల నందికొని మరలఁ గొండవీటిలో నున్నతనప్రభునికడకు వచ్చి చేరెను.

## శ్రీనాథుఁడు రావుసింగభూపాలునొద్దకుం బోవుట.

వేమభూపాలుఁడు తనకు రావుసింగభూపాలునితోఁ బని గల్గ శ్రీనాథుని అతనిసభకుఁ బంప నుద్యోగించెను. కాని ఆసింగభూపునకు నీ వేమభూపాలునకును విశేషముగ సంతస్తాపము లుండుటంబట్టియు సింగభూపాలునకు సర్వజ్ఞుం డనుప్రసిద్ధి యుండుటంబట్టియు నాతనియాస్థానమునకుం బోయినచోఁ దనకుఁ బరాజయము గల్గునేమో యనుసంశయంబు శ్రీనాథునకుం గలిగెను. అట్టిసందేహము తనకుఁ గల్గి దానిం దెలియపఱుపక సభ్యులును సింగభూపుఁడును సంతసిల్లునట్లుగా సరస్వతీప్రార్థనామిషంబున శ్రీనాథుఁడు

"ఎటుల మెప్పించెదో నన్ను నింకమీఁద, రావుసింగన్నభూపాలు ధీనిధాలు/
నిండుకొలువున నెలకొని యుండి యిపుడు, సరససద్గుణనికురంబ శారదాంబ"

అని తనపూర్వదిగ్విజయప్రకటనమును, సింగభూపునివిద్యావైదుష్యమును బొగడి చెప్పెను. దానికి వా రందఱును సంతసించిరి. అంతట శ్రీనాథుఁడు సింగభూపు నీక్రిందివిధంబున నుతియించె. ఎట్లన్నను:—

"క. సర్వజ్ఞనామధేయము, శర్వునకే రావుసింగజనపాలునకే
యుర్విం జెల్లును నితరుని, సర్వజ్ఞుం డనుట కుక్కసామజ మనుటే."

అనుపద్యము వినియును సింగభూపాలుఁడు శ్రీనాథుఁ డని తెలిసికొని విశేషముగ బహుమానింప కుండుట కలిగి యతఁడు సింగప్రభుని యర్ధసింహాసనంబునఁ బోయి కూర్చుండె. దానికిం గవలి యంతట నచ్చటి సింగభూపసభా పండితులు శ్రీనాథున కీక్రిందిసమస్య యిచ్చిరి.

అది యెట్లన్నను :—

"కుక్కవో, నక్కవో, పులివో, కోఁతివో, పిల్లివో, భూతపిల్లివో"

దాని నీక్రిందివిధంబున శ్రీనాథుఁడు పూర్తిచేసెను. ఎట్లన్నను:—

ఉ. చక్కఁగ రావుసింగనసుధావరుఁ డర్థుల కర్థ మియ్య నే
దిక్కున శేవికర్ణుని, దధీచిని, ఖేచరు, వేల్పుచెట్టుఁ, బెం
పెక్కినకామధేనువు, శిబీంద్రుని వేఁడఁగ నేల యాచకా
కుక్కవొ, నక్కవో, పులివొ, కోఁతివొ, పిల్లివొ, భూతపిల్లివో.

అని యిట్లు సమస్యాపూరణముం జేసియున్న శ్రీనాథుని సింగభూపుఁడు మహాకవిగఁ దెలిసికొని సగౌరవంబుగా నతనికోర్కె యడిగినఁ దనప్రభునికోర్కె యతఁడు చెప్పె. దానిం జేసి శ్రీనాథుం బాప నతఁడు తనప్రభుం డగువేమనృపాలుకడకు వచ్చి సర్వజ్ఞసింగమనీనిఁ దా నలరించి వచ్చితి నని చెప్పెను. అపుడు వేమనృపాలుఁడు సర్వజ్ఞునిసభలో జరిగినవిశేషములు తెల్పు మనఁగా శ్రీనాథుఁడు వాని నన్నిటిని సవిస్తరముగాఁ జెప్పను. వేమభూపాలుఁడు తనవిరోధి యగుసింగమనీని సర్వజ్ఞుఁ డని వర్ణింపఁగా మేము నట్టిబిరుదున కంగీకరించిన ట్లుండును గదా. కార్యార్థమై నిన్ను బంపియుంటిమి గాని నిజముగ నతని వర్ణించి యతనివల్లన బహుమాన మంది రాఁ బాపలేదే. నీ వెట్లుగ నతని సర్వజ్ఞుఁ డని నుతియించితివి నీలౌకికప్రజ్ఞకు లోప మాపాదించితి వని యధిక్షేపించెను. అట్టిపల్కులకు శ్రీనాథుఁడు నవ్వి నే నీవలనం బ్రేరేపింపఁబడి యచ్చటికిం బోయి యున్నచో నీ కవమానకర మగుపని జేసివత్తునా? అటుల నొనరింప లేదు. నేను యథార్థముం జెప్పినదానిని సర్వజ్ఞుఁడును నాతనియాస్థానపండితులును గ్రహింపలేక వారిసర్వజ్ఞత్వమును వారే పోఁగొట్టుకొనిరి. అనుడు సర్వజ్ఞుఁ డనుపద్యమున కేమియర్థము చెప్పితి వనుడు నాపద్యమునే మఱియొక విధంబునఁ జదివి చెప్పెను. ఎట్లన్నను:

క. సర్వజ్ఞనామధేయము, శర్వునకే రావుసింగజనపాలునకే
యుర్విం జెల్లును? నితరుని, సర్వజ్ఞుం డనుట కుక్క సామజ మనుటే.

ఇట్లర్థము భేదించుటయే గాక రెండవపక్షములో దూషణము గూడఁ గన్పించునట్లు చదువుటకు వేమారెడ్డి యెంతయు సంతసించెను.

పైని వేమారెడ్డికి సర్వజ్ఞునితో నొకకార్యము గల్గి శ్రీనాథునిఁ దత్కార్యార్థము పంపినట్లు చెప్పియుంటిమి. అట్టికార్య మతినీచకార్య

మైనను నిటఁ జెప్పక తీఱదు గావున దాని నిట వివరించెదను. వేమా రెడ్డికిని సింగమనీనికిం గలవైరముం దీర్చుకొనుట కనేకమార్గము లిర్వుర కున్నను సింగమనీఁడు దానిం దీర్చుటకొకపద్ధతిగముం జేయుంచి దానికి వేమారెడ్డి యనునామ ముంచి, ఊచవలెను వేమారెడ్డిం దేరా" అని తన భృత్యునితోఁ జెప్పుచుఁ బ్రతినిముసమందున వేమారెడ్డిపేరు స్మరియింపుచు నెన్నిపరియాయము లూదినను నీవేమారెడ్డికిఁ దృప్తి లేదనియును, వేమారెడ్డివాతను సభ్యులందఱును నుమిసినగాని యతని కడుపు నిండ దనియు నిట్టివే కొన్నికార్యంబులు చెప్పి వేమారెడ్డిం గేలి చేయుచుండెను. అది వేమారెడ్డి విని యును సర్వజ్ఞసింగమనీని దండించుటకుఁ దగిన శక్తి లేకుండుటకు మిక్కిలి ఖిన్నుండై శ్రీనాథుని సింగమనీనికడకుం బంపి యాతని మానుపింప యత్నించె. అట్లు గావున శ్రీనాథుఁడు సింగమనీనిమనస్సు ముందుగ రంజిల్లుపద్యములం జెప్పి తన యభీష్టంబు తెల్పు మని యడిగిన సింగమనీనితోఁ బైయనుచితకార్యము మానుట యే తన యభీష్టమనియె. ఆమాటకు సింగమనీఁడు రసికుఁడును బండితుఁడును గావునని తరమూర్ఖభూపతులవలెం గాక దానిని వెంటనే తీసివేసి యింక నెప్పుడును నట్టి యక్రమంబు గావింప నని పల్కెనఁట. సర్వజ్ఞ బిరుదు నందినభూపతి యే యిట్టిదుర్నీతిగ నడిచె నని చెప్పి యుండఁగా నింక భూపతులదుర్నీతుల నే మని చెప్పవచ్చును. ఇది దేశచారిత్రము గావున నిట్టివృత్తాంతముల నైనను జెప్పక తప్పదు. దేశస్థు లందఱును నిట్టివి భావిజనోపకారులు గావున వీనిఁ బ్రకటించుట కనుజ్ఞ నీయంగోరఁబడుచున్నారు.

## ⇸ శ్రీనాథుఁడు తెలుఁగురాయని సంస్థానమునకుఁ బోవుట. ⇷

సబ్బినాపిరాష్ట్రములోని రామగిరిదుర్గమున కధీశ్వరుం డగు తెలుంగురాయఁ డనునొకప్రభుండు గలఁడు. అతనిం దర్శించుటకుఁ గాను శ్రీనాథుఁ డొకసమయంబునఁ బోయి యొకపద్యంబున నాశీర్వదించె. ఆపద్య మెద్ది యనఁగా:—

శా. ధాటీఘోటకరత్నఘట్టనమిళద్ధాత్రీఘుసృణకల్యాణఘుం
టాటంకార విలుంఠలుంఠితమహోన్మత్తాహితక్షోణిభృ
త్కోటీడాకితకుంభినీధరసముత్కూటాటవీఝాటక
ఘాటాంధ్రాధిప సాంపరాయని తెలుంగా నీకు దీర్ఘాయు వౌ.

ఇట్టి శ్రీనాథునిపద్యములోని శయ్యాచమత్కృతి కెంతయు నలరి తెలుంగురాయఁ డతని శ్రీనాథునిగా నెఱింగి యతఁ డేమి కోరియుండెనో దానిఁ దెల్పు మనియె. అపుడు శ్రీనాథుఁ డొకపద్యంబునఁ దనకోర్కె తెల్పె. అది యెట్లన్నను:—

ఉ. అక్షయ్యంబుగ సాంపరాయని తెలుంగాధీశ కస్తూరికా
భిక్షాదానము సేయురా సుకవిరాడ్బృందారకశ్రేణికిన్
ద్రాక్షారామపురీవిహారవరగంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయకుంభికుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనల్.

ఇట్లు శ్రీనాథుఁడు తనకుఁ గస్తూరి కావలయు నని యడుగఁగాఁ దెలుఁగురాయఁ డతనికిఁ గస్తూరియును విశేషము లగు నితర బహుమానంబులును నిచ్చి యతని దేశమునకుం బోవ సెల వొసంగె.

## తెలుఁగురాయ లెవ రని?

ఈపయిం జెప్పఁబడిన తెలుఁగురాయలు శ్రీనాథుని కాలములో మిగులఁ బ్రసిద్ధుండైనను నితనివిశేషములు తెల్పుగ్రంథసామగ్రి విశేషించి లేదు. ఇతనితండ్రి యగుసాంపరాయలంగూర్చి జైమినిభారతములో నొకసీసపద్యమున రెండుచరణము లున్నవి. అవి యెట్లన్నను:—

"సీ. దురములో దక్షిణసురతాను నెదిరించి, కొనివచ్చి సాంపరాయనికి నిచ్చె
సామ్రాజ్యమున నిల్పి సాంపరాయస్థాప, నాచార్యబిరుదవిఖ్యాతిఁ గాంచె."

అని సాళ్వమంగరాజును వర్ణింపుచుఁ బిల్లలమఱ్ఱిపిన వీరభద్రకవి వ్రాసెను. ఇంతమాత్రమునఁ జరిత్రాంశములం దెలియంజాలుటు నాధారమది కాదయ్యెను. కావున గ్రంథాంతరములం జూడఁగోరి మడికిసింగనకవికృతపద్మపురాణోత్తరఖండముం జూడఁ దెలుంగురాయనివర్ణన ముండుటంబట్టి యతఁడును నితఁడును నొక్కఁడే కానవచ్చు నని యూహించి యాపద్యముల నిందుఁ గీల్కొల్పుచున్నాఁడను. ఆపద్యములలో న

తనికుమారుని బిరుదంబులంబట్టియు, జైమినిభారతములోనివర్ణనంబట్టియు, శ్రీనాథునిచే వర్ణింపఁబడిన తెలుఁగురాయఁడును నీతెలుంగురాయఁడును నొక్కఁడే యని నిశ్చయింపఁదగి యుండును. ఆపద్యము లెవ్వి యనఁగా:—

మ. గురిజాలాన్వయదుగ్ధవార్ధిశశి దిక్కుంభీంద్రహస్తాభబం
ధురభూభారధురీణనిశ్చలమహాదోర్దండుఁ డుగ్రారిభీ
కరుఁ డై దిక్పరివర్తికీర్తి నెగడంగా భూరిభోగాఢ్యుఁ డై
పరఁగెం ధాత్రిఁ దెలుంగురాయఁడు జగత్ప్రఖ్యాతరాజోన్నతిన్.

చ. అతనికి నగ్రభార్య వినయాంచిత నిత్యశుభైకశీల సు
వ్రత నియతాత్మ సజ్జనపరాయణ ధర్మవివేకసార స
న్నుతహృదయానుకూల సుగుణోజ్జ్వల నాఁదగుమల్లమాంబయం
దతులితరామలక్ష్మణశుభాకృతు లిద్దఱు పుట్టి రాత్మజుల్.

వ. అం దగ్రసంభవుండు.

క. శ్రీకంఠుఁడు సకలజనవ, శీకరణసుకీర్తియుతుఁడు చిరతరగుణర
త్నాకరుఁడు సతతదానద, యాకల్పుఁడు ముప్పభూమాధీశుఁ డిలన్.

## — ఆంధ్రపద్మపురాణోత్తరఖండము —

"వ. ఇతఁడు సోదరుం డగుముత్తభూపాలుండు సహాయుండు గా గౌతమీదక్షిణంబున బరమపావనం బైనసబ్బనాపిరాష్ట్రంబున, రామగిరిపట్టణంబు నిజరాజధానిగ, బురందరవిభవుం డై రాజ్యంబు చేయుచు, నీరునెత్తురుగండ, గోపాలకాంచిరక్షపాలక, చోడరాజ్యస్థాపనాచార్య, దొంతిమన్నియవిభాళ, చలమర్తిగండ, గజగంధవారణ, రాజగజకేసరి, మూరురాయజగదళవిభాళాది నానాబిరుదవిఖ్యాతుం డై ముప్పభూపాలుం డుండు" అని యున్నది.

పైపద్యములంబట్టి తెలుంగురాయఁ డనునొక పెద్దరాజుగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. చోళరాజ్యస్థాపనాచార్యబిరుదు లీతని వంశము వారికిఁ గల్గియుండుటంజేసి వారు చోళరాజులప్రభుత్వములో సామంతమండలాధిపులుగా నున్నట్లును, ఆచోళరాజులు క్షీణించుసమయములో నానంస్థానము వారు కర్ణాటాంధ్రరాష్ట్రములలోఁ గొంతభాగము నాక్రమించుకొని యున్నట్లును నూహింపనై యున్నది. ఈ రాజులవంశనామము గురిజాలవారు అని కలదు. ఇతనింగూర్చి దేశచారిత్రములో వివ

రించి వ్రాయఁబడుం గావున నిప్పటి కీతనికథ ముగించెదము. కాని శ్రీనాథునకు సార్వభౌమబిరుదు గల్గించినసంస్థాన మిది కా దనియును, అది యానెగొందెసంస్థానములో నున్నదనియును జెప్పందగి యున్నది.

శ్రీనాథునిప్రభుఁ డగువేమారెడ్డి యని యిదివఱలో వ్రాసి యున్నాను. కాని వేమారెడ్డినాము లనేకు లుండుటంబట్టి యితనిప్రభుం డగువేమన యెవ్వరో బోధకాకుండును. కొండవీటిదండకవిలెలోఁ గోమటివేమారెడ్డి యితనికిఁ బ్రభుం డని వ్రాయంబడి యున్నది. కాశీఖండముకృతిపతి యగువీరభద్రారెడ్డి కన్న యగు వేమారెడ్డికూడ నీతనిప్రభుం డయినట్లు కాశీఖండములోఁ గానుపించును. ఆవేమనకు రాచవేమన యని పేరు గలదు. అతడు రాజమహేంద్రవరములో నున్నట్లు కాన్పించు. కోమటివేమన అనపోతరెడ్డికుమారుఁడు, ఇతనిది కొండవీడు. ఆ వివరముంగూర్చి విశేషము చర్చింపవలసి యున్నదిగావున నిపు డద్దానిం దెల్పుటకుఁ బూర్వము కొండవీటిదండకవిలెలో నున్నకొన్నిమాటల నీక్రింద వ్రాసెను.

కొండవీటిదండకవిలెలో నీశ్రీనాథునకుఁ గోమటివేమన్న వలన రెండుపాలెము లీయఁబడె ననియును, అం దొకదానికి సాలసపాలె మని యు, రెండవదానికిఁ బాలెమనియు నామ మున్నట్లును జెప్పఁబడియె. ఆరెండుగ్రామములును దొంతి; అల్లాడరెడ్డికాలములో నల్లారెడ్డికూఁతునకు నలినివలన సంక్రాంతిపండుగబహుమానముగా నీయఁబడిన వని యు నున్నది. అల్లారెడ్డికూఁతురుపేరు వేమాంబ. ఆమెకు నామాంతర ము మైలమ్మ యని కలదు. అయిలమ్మ కాగ్రామము లిచ్చి పొలిమేర హద్దులు పెట్టించి యం దొకదాని కయిలమ్మపేట నయిలవర మనియు ను, రెండవదానికి సంక్రాంతిపండుగకుఁగా నీయఁబడుటచేత సంక్రాంతి పాలె మనియు నామకరణములు చేసిరి. నాఁడుమొద లవి ప్రత్యేకగ్రా మము లాయె నని యున్నది.